

**İHSAN OKTAY ANAR'IN ROMANLARINDA DEVLET
VE TOPLUM ELEŞTİRİSİ**

Ali İhsan AYDIN

**Yüksel Lisans Tezi
Türk Dili ve Edebiyatı
Ana Bilim Dalı
Dr. Öğr. Üyesi Osman ORUÇ
2023
(Her Hakkı saklıdır)**

T.C.
BAYBURT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

İHSAN OKTAY ANAR'IN ROMANLARINDA DEVLET VE TOPLUM ELEŞTİRİSİ
(State and Social Criticism in İhsan Oktay Anar's Novels)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ali İhsan AYDIN

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Osman ORUÇ

Bayburt
Ağustos, 2023

KABUL VE ONAY TUTANAĐI

Dr. Öğretim Üyesi Osman Oruç'un danışmanlığında, 202221013 numaralı Ali İhsan AYDIN tarafından hazırlanan “İhsan Oktay Anar'ın Romanlarında Devlet ve Toplum Eleştirisi” konulu bu çalışma 14/08/2023 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Programında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan	: Prof. Dr. Fatih Yalçın	İmza:
Jüri Üyesi	: Doç. Dr. Kenan Azılı	İmza:
Jüri Üyesi	: Dr. Öğr. Ü. Osman Oruç	İmza:

Bu Tezin Bayburt Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddelerinde belirtilen şartları yerine getirdiğini onaylarım.

...../...../.....

Doç. Dr. Murat KUL

Enstitü Müdürü

ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “İhsan Oktay Anar’ın Romanlarında Devlet ve Toplum Eleştirisi” başlıklı çalışmanın tarafımdan bilimsel etik ilkelere uyularak yazıldığını ve yararlandığım eserleri kaynakçada gösterdiğimi beyan ederim.

14/08/2023

Ali İhsan AYDIN

TEŞEKKÜR

Çalışmamda değerli bilgileriyle beni aydınlatan saygıdeğer hocam Doktor Öğretim Üyesi Osman Oruç'a ve desteğini her zaman hissettiğim sevgili eşim Fatma Aydın'a çok teşekkür ederim.

İhsan Oktay Anar'ın kurgu dünyasına dair çok kıymetli eserleri ile çalışmamda yol gösterici olan ve kendisinden yüksek lisans eğitimim sürecinde ders alma şerefine nail olduğum Profesör Doktor Osman Gündüz'ü de saygı, minnet ve rahmet ile anıyorum.

ÖZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İHSAN OKTAY ANAR'IN ROMANLARINDA DEVLET VE TOPLUM ELEŞTİRİSİ

Ali İhsan AYDIN

Ağustos 2023, 82 sayfa

Roman okuyucuda estetik haz uyandıran ve çeşitli mesajları barındıran bir türdür. Okuyucunun duygularını ve düşüncelerini etkileyen roman yeri geldiğinde bir eleştiri işlevi de yüklenebilir. Türk edebiyatı tarihinde de roman türünde eleştirinin başat bir unsur olduğu çeşitli dönemler olmuştur. Kimi dönemlerde ise eleştiri, romanın esas unsuru olmasa da eser içerisinde varlığını sürdürmüştür. Eleştirinin başat bir unsur olduğu romanlarda verilen eleştirel mesajlar okura doğrudan ulaştırılabilir. Ancak eleştirel meselelerin doğrudan ortaya konmadığı romanlarda okur, eleştirel mesajları satır aralarında bulabilmektedir. Devlet ve toplum meselelerinin eleştiriye tabi tutulduğu romanlarda da belirtilen her iki durum söz konusudur. Bu açıdan ele alınacak olan İhsan Oktay Anar romanları, eleştiri unsurlarının açıkça ortaya serilmemiş olması yönüyle dikkat çekmektedir. Anar, romanlarda devlet ve toplum üzerine yapmış olduğu eleştirileri satır aralarında okurlara sunmuştur. Bu çalışmada postmodern anlayışın en önemli temsilcilerinden biri olan İhsan Oktay Anar'ın *Puslu Kıtalar Atlası*, *Kitab-ül Hiyel*, *Efrâsiyâb'ın Hikâyeleri*, *Amat*, *Suskunlar*, *Yedinci Gün*, *Galîz Kahraman* ve *Tiamat* romanları devlet ve toplum eleştirileri ekseninde ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: İhsan Oktay Anar, roman, devlet, toplum, eleştiri.

ABSTRACT

MASTER'S THESIS

STATE AND SOCIAL CRITICISM IN İHSAN OKTAY ANAR'S NOVELS

Ali İhsan AYDIN

August 2023, 82 pages

The novel is a genre that evokes aesthetic pleasure in the reader and contains various messages. The novel, which affects the feelings and thoughts of the reader, can be loaded as a criticism when appropriate. In the history of Turkish literature, there have been various periods in which criticism was a dominant element in the genre of novel. In some periods, criticism continued to exist in the work, although it was not the main element of the novel. The critical messages given in the novels where criticism is a dominant element can be conveyed directly to the reader. However, in novels where critical issues are not directly revealed, the reader can find critical messages between the lines. There are both situations mentioned in the novels in which the state and society issues are subject to criticism. The novels of İhsan Oktay Anar, which will be discussed in this respect, draw attention in that the elements of criticism are not clearly revealed. Anar presented his criticisms on the state and society in the novels to the readers between the lines. In this study, the novels of İhsan Oktay Anar, *Puslu Kıtalar Atlası*, *Kitab-ül Hiya*, *Efrâsiyâb'ın Hikâyeleri*, *Amat*, *Suskunlar*, *Yedinci Gün*, *Galiz Kahraman* and *Tiamat*, who are one of the most important representatives of the postmodern understanding, are discussed in the axis of criticism of the state and society.

Keywords: İhsan Oktay Anar, novel, state, society, criticism.

İÇİNDEKİLER

ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI	i
TEŞEKKÜR.....	ii
ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER.....	v

BİRİNCİ BÖLÜM

Giriş	1
Araştırmanın Konusu ve Problemi	3
Araştırmanın Amacı.....	4
Araştırmanın Önemi ve Gerekçesi.....	4
Araştırmanın Sınırlılıkları.....	5
Kuramsal Çerçeve ve Alan Yazın Derleme.....	5
Kuramsal Çerçeve.....	5
Alan Yazın Derleme	6
Materyal ve Yöntem	7

İKİNCİ BÖLÜM

Devlet ve Toplum Üzerine.....	8
Devlet Nedir?.....	8
Toplum Nedir?.....	11
Devlet ve Toplum İlişkisi	12
Devlet ve Toplum Eleştirisi Üzerine.....	13
Devlet ve Toplum Eleştirisi	14
Türk Romanında Devlet ve Toplum Eleştirisi.....	15

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İhsan Oktay Anar'ın Sanat Anlayışı ve Postmodern Kurgu Dünyası.....	19
İhsan Oktay Anar Romanlarının Özetleri	20

Puslu Kıtalar Atlası.....	20
Kitabül Hiyel	22
Efrasiyab'ın Hikayeleri.....	24
Amat	25
Suskunlar	27
Yedinci Gün.....	28
Galiz Kahraman	30
Tiamat	32

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İhsan Oktay Anar'ın Romanlarında Devlet ve Toplum Eleştirisi	34
İltimas, Yolsuzluk, Rüşvet.....	37
Yönetenlerin Toplum Üzerindeki Siyasal Baskısı.....	42
Devlet Kurumlarındaki Yozlaşma ve Bürokrasi.....	45
Toplumun Tek Tipleştirilmesi	48
Toplumun Köleleştirilmesi yahut Modern Kölelik.....	50
Kadının Toplumdaki Yeri.....	51
Dinin Yozlaştırılması.....	52
Eğitime Dair Bozulmalar ve Bilime Değer Verilmemesi	57
İktidar Eleştirisi ve Kudret Hırsı.....	60
Toplumsal Duyarsızlaşma ve Bozulma	62
Batıl İnançlar	63
Büyü ve Hurafe.....	66
Cimrilik.....	69
Ticari Hayata Dair Yozlaşmalar	70

BEŞİNCİ BÖLÜM

Sonuç, Tartışma ve Öneri	73
Sonuç	73

Tartışma	76
Öneri	76
Kaynakça.....	78
Öz Geçmiş.....	82

BİRİNCİ BÖLÜM

Giriş

Devlet ve toplum kavramları her dönemde sanatta ve bilimde eleştiriye tabi tutulmuş, bu kavramlar sanatçılar ve düşünce adamları tarafından pek çok açıdan ele alınmıştır. Yapılan bu eleştiriler esasen ideal devlet anlayışını işaret etmeleri bakımından önemlidir. İdeal devlet anlayışını ortaya koyan filozoflardan biri de bilindiği üzere Platon’dur. “Platon, dönemindeki toplum düzenine karşı çıkarak, ideal bir düzen arayışına girişmiş, ‘Devlet’ adlı eserinde bu ideal düzeni anlatmıştır” (Yılmaz, 2005, s.141). Eserde devletin nasıl olması gerektiği ve ne şekilde yönetilmesi gerektiği ortaya konularak, doğru olan yönetim şekli aranmıştır. Eserde ortaya konan idealler incelendiğinde bu ideallerin gerçekleşmesinin imkânsız olduğu görülmektedir. Hele ki bu ideallerin bütün toplumları kuşatan bir devlet yapısı oluşturması da son derece zordur. Modernizmin inşa ettiği günümüz devlet anlayışları için de aynı durum geçerlidir. “Modern devlet yapısının temellerinin atıldığı dönem olan aydınlanma çağında, filozofların modernleşme karşısındaki en önemli eleştirisi; insanın ve doğanın tek boyutlu bir şekilde ele alınması ve bu tür toplumsal dönüştürme sürecinin de evrensel olduğunun öne sürülmesidir. Bu tür eleştiriler yirminci yüzyıl düşünürlerinden Charles Taylor ve Michel Foucault’dan da gelmektedir. Aydınlanmanın tek tip özne yani birey ve toplum anlayışı önerisine karşın bireysel ve kültürel farklılıkların önemini vurgulamaktadırlar” (Çüçen, 2013, s.32-33). Nasıl ki tek tip bir birey yapısı olamaz ise tek tip bir devlet yapısının varlığından söz etmek de son derece zordur.

Arzu edilen tek tip insan topluluklarının mevcudiyeti, yöneten gücün ya da mekanizmanın işini kolaylaştıracağı ve iktidarı elinde bulunduranların gücünü artıracığı ortadadır. Her dönemde bireylerin başta eğitim olmak üzere farklı yollarla tek tipleştirilmesi amacı güdülmüştür. Belki de bu durum iktidarlara yöneltilen eleştirinin en haklı gerekçelerindendir.

Şeyh Edebalı’nın insan unsurunun değerini ortaya koyduğu “İnsanı yaşat ki devlet yaşasın!” öğüdü herkesçe bilinmektedir. Öğütte belirtildiği üzere devlet aygıtının temel amacı insan varlığının muhafazasıdır. Değişen devlet algısı bu anlayışta da zaman içerisinde değişime sebep olmuştur. Günümüzde artık öncelikli hale gelen durum devlet aygıtının varlığı olmuştur. Yani “Devleti yaşat ki insan yaşasın!” algısı öncelikli bir hal almıştır. Yaşanan bu algı değişimi devlete yönelik eleştirilerin artmasında etkili olan bir diğer önemli durumdur.

Devlet ve toplum ilişkisinin ortaya konması noktasında “eşitlik” kavramının da değerlendirilmesi gerekmektedir. ‘Eşitlik kavramın tek bir açıklama ile ortaya konması olanaksızdır. Eşitliğin kime ve neye göre olduğu da farklı bir tartışma konusudur. Örnek verilecek olursa Platon’a göre gerçek eşitlik, demokrasideki gibi sayısal eşitlik değildir. Bu türden bir eşitlik yani eşit olmayanlar arasındaki eşitlik, kişisel özellikleri göz ardı ettiği için adil değildir. Adil olan eşitlik, kişilerin erdemlerini, yeteneklerini ve soylarını dikkate alan ‘orantılı eşitlik’tir (Platon, 2019, s.757). Çağdaş bir fikir olarak değerlendirdiğimizde Platon’un soyları dikkate alan eşitlik algısı tartışmalıdır. Ancak adil olan eşitliğin, kişilerin erdemlerini ve yeteneklerini dikkate alması kabul edilebilir bir yaklaşımdır.

Devlet ve toplum hakkında şimdiye kadar söylenenler şunu gösterir: Geçmişte, günümüzde ve gelecekte devlet ve topluma yönelik eleştiriler kaçınılmazdır. Düşüncenin ve insanlığın geliştiği her dönemde, toplumu ayakta tutan devlet aygıtının eleştirilmesi ve bu yolla devletin tekâmülünün tesis edilmesi son derece önemlidir.

Devlet hiçbir zaman, görevi yalnızca üç temel işlev olan bir yapısal konuma indirgenemez. Gerçekte, siyasal sistem ve rejimlerle çevrili bulunan türlü görevliler tarafından harekete geçirilen, bir dizi 'teknik' (ve başka) işlev gören bir yapılar demetidir. Açıktır ki, böyle somut bir devlet incelendiği zaman, egemen sınıfın niteliklerinden ve toplumsal kuruluşun özelliklerinden başlayarak, türlü toplumsal belirlemeleri hesaba katmak gerekir (Eroğul, 1990, s.145-146).

Devletin ne olduğu, nasıl bir yapı arz ettiği, amacının ne olduğu bununla beraber toplumun ne anlama geldiği, devlet mekanizması içerisindeki yerinin ne olduğu gibi pek çok soru cevaplanmayı beklemektedir. Bu sebeple daha çok kuramsal, teorik çerçevede izah edilebilen pek çok tanım ile karşılaşmaktayız.

Monarşik, teokratik, oligarşik yönetimlerden; Rönesans, Reform, Coğrafi Keşiflere kadar pek çok hadise toplumun ve devletin teşekkül etme şekilleri üzerinde tesirli olmuştur. Bireylerin bir bütünü yani toplumu oluşturduğu dünya düzeninde toplumlar da devlet mekanizmasını tasarlamışlardır. Yaşanan bu gelişmeler aynı ölçüde edebiyat üzerinde de etkisini göstermiştir. Netice olarak edebi eserler türleri ne olursa olsun var edildikleri dönemi işaret eden pek çok ayrıntıyı barındırırlar. Roman için de aynı durum söz konusudur. Roman metni içerisinde okur, yaşanan dönemselsiyasal ve toplumsal özellikleri bulabilir. Bu bağlamda kimi romanlarda romanın yazıldığı dönemin toplumsal yapısı apaçık ortadadır. Romanın gündeme getirdiği eleştirileri ortaya koyma noktasında da herhangi bir araştırmaya gerek duyulmadan eleştirilen unsurlara ulaşmak mümkündür. Kimi romanlarda ise eleştirilen meseleler doğrudan okura iletilmemektedir. Bu durumun sebebi daha çok anlatım yöntemindeki

tercihler ile ilgilidir. İhsan Oktay Anar'ın romanlarında da benzer bir durum söz konusudur. Romanlarını postmodern anlatım yöntemi ile kaleme alan Anar'ın romanlarında gerçeklik algısı muğlaktır. Okur, çoğu kez hayal âleminde gezinmektedir. Roman okuyucusu, eleştiriye tabi tutulan pek çok toplumsal mesele ile karşılaşabilmektedir. Netice olarak yazarların eserlerini ortaya koyacakları en önemli argümanlar yaşadıkları dönemlerdir. Yaşanan her dönem kendisine mahsus bir devlet ve toplum yapısı barındırır. Dolayısıyla devlet ve toplum eleştirisi de her türde olduğu gibi romanlarda da kendisine yer bulabilmektedir.

Çalışmada, romanları devlet ve toplum eleştirisi bağlamında ele alınacak olan İhsan Oktay Anar, edebiyatımızda ilk romanından itibaren kendi okurunu oluşturmuştur ve bu çizgideki yolculuğunu halen sürdürmektedir. “Eserleri böylesine beğenilen ama bilgi kaynaklarını sır gibi gizleyen ve romancılığı üzerine pek konuşulmayan bir yazarın okuruna ufuk açabilecek nitelikte çalışmalar sunmasının da yararlı olacağı kesindir” (Gündüz, 2012, s.11). Anar'ın romanları ile ilgili yapılan çalışmaların büyük ölçüde postmodern kurgu teknikleri üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu çalışma özelinde ise Anar'ın romanlarında gözlenen devlet ve toplum eleştirisi ortaya konmuştur.

Araştırmanın Konusu ve Problemi

Devlet ve toplum üzerine pek çok eleştiri yapılmaktadır. Öyle ki insan hayatında büyük etkiye sahip olan devlet yapısının eleştirilmesi de son derece normaldir. Yapılan bu eleştiriler, devlet mekanizmasının gelişimi açısından oldukça faydalıdır. Bu anlamda devletin eleştirilmesinin bir ihtiyaç ya da zaruret olduğu söylenebilir.

Devleti var eden insan unsuru, devletin kontrol ve denetiminde varlığını idame ettirmektedir. Bu durum, bireyler adına her zaman arzulanan ve memnun kalınan neticeler doğurmamaktadır. Kurulan bu ilişki sarmalı kimi zaman toplumu oluşturan bireyler için olumlu kimi zaman ise olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Hayatın olağan akışı gereği herkesin devlet aygıtından memnun olması imkânsızdır. Çünkü her birey kendi dünyasında biriciktir. Farklı arzuları, istekleri ve beklentileri vardır. Devlet ise daha kapsayıcı ilkeler ile hareket etmek zorundadır. Yaşanan bu durum bireylerin devlete eleştirel bakması neticesini doğurmuştur. Bu eleştiriler kimi zaman siyaset başta olmak üzere sosyal bilimlerde doğrudan dile getirilmiştir. Kimi zaman ise edebiyat gibi sanat dalları ile daha sanatlı bir ifadeyle ortaya konmuştur. Edebiyat yoluyla yapılan eleştirilerde roman türü de sıklıkla kullanılır. Yazar, devlete ve topluma yönelik eleştirilerini kaleme aldığı romanı aracılığıyla verebilir. Türk romanında da sıklıkla devlete ve topluma yönelik eleştiriler dile getirilmiştir. Çalışma özelinde konu olarak, Türk edebiyatında postmodern roman türünde eser veren ve bu alanda en önemli isimlerden

olan İhsan Oktay Anar'ın romanları devlet ve toplum eleştirisi ekseninde değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Anar romanları postmodern unsurlarla şekillenmiş yapıları gereği işlenen olay örgüleri bağlamında gerçeklik algısından uzaktır. Yapılan akademik çalışmalarda, Anar romanlarındaki gerçekten uzak olan bu yapı ele alınmaktadır. Çalışmalara gerçeklik algısından uzak durumların konu edinilmesi, romanlarda kaynağını gerçek hayattan alan pek çok eleştirinin olduğu gerçeğini gölgeleyen bir durumun oluşmasına sebep olmaktadır. Bu çerçevede çalışmanın problemi de Anar romanlarındaki kurmaca dünyada, devlete ve topluma yönelik yapılan eleştirilerin ortaya konmasıdır.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada kurgusal yapısı gereği gerçeklik algısından uzak olan romanlarda dahi devlete ve topluma yönelik söylenecek pek çok şeyin olduğu ortaya konmaktadır. Son dönemde edebiyatımızda varlığını gösteren postmodern roman, kalıplara sığmayan özgünlükte bir türdür. Bu durum postmodern romanlarda ortaklık ihtiva eden özelliklerin olmadığı anlamına gelmemelidir. Ortaklık olarak ifade edilecek özelliklerin de postmodern her eserde olduğu sanısı da son derece yanlıştır.

Postmodern bir anlayışla kaleme alınan romanlarda gerçeklik algısının okurda yok edildiği bilinmektedir. Anar romanları fantastik kahramanların yer aldığı, canavarların kol gezdiği, hazine sandıklarının özel güçler tarafından korunduğu, ölümlerin yeniden dirildiği, dirilerin ölümlerle irtibat kurduğu, ölümsüzlüğün arzulandığı ve bulunduğu, zaman makinelerinin imal edildiği, üç başlı, beş kollu varlıkların olduğu bir yapıdadır. Böylesine gerçeklik algısından uzak bir roman anlayışında ortaya konacak genel kabullerin neler olacağı ortadadır. Gerçeklik algısının bu denli yok edildiği bir romanda gerçekte var olan 'devlet'e ve 'toplum'a çeşitli mesajlar verildiği tespit edilmektedir. Bu bağlamda zaman, mekân gibi romanın yapısal unsurların alışılmışın dışında ele alındığı gizemli, düşsel ve fantastik karakterli bir yapı arz eden postmodern bir romanda devlet ve toplum üzerine eleştirel bir yön olabileceğini tespit etmek bu çalışmanın temel amacıdır.

Araştırmanın Önemi ve Gerekçesi

Devlet ve toplum eleştirisi noktasında edebi eserlerin önemli görevleri ve rolleri vardır. Değişime ve gelişime belki de en çok ihtiyaç duyan devlet ve toplum kavramları bu yönleriyle eleştirilmesi gereken en önemli hususlar olarak ifade edilebilir. Her birey kendi perspektifinden ve dünya görüşünden hareketle devlete ve topluma yönelik çeşitli eleştiriler ortaya koyabilir. Aynı şekilde edebi eserler kanalıyla da devlete ve topluma yönelik eleştiriler yapılabilir. Bu

eleştiriler toplumsal yaşantıda ve devlet yönetiminde gerçekleşecek gelişmeler bağlamında son derece önemlidir. Eleştirilmeyen bir devlet yapısı ya da toplumun gelişme kaydetmesi oldukça zor olacaktır. Bununla beraber eleştiri, düzelmeyi ve doğruyu işaret eden bir eylemdir. Hataların ve yanlışların sürdürülmesi gayesiyle yapılan herhangi bir eleştiri yoktur. Doğruyu işaret etmesi yönüyle de eleştirinin bir gereklilik olduğu söylenebilir. Bu yönüyle İhsan Oktay Anar'ın romanlarında devlet ve toplum eleştirisi ele alınarak tahayyül sınırlarını zorlayacak ölçüde kurgusal bir metinde dahi devlet ve toplum eleştirisinin nasıl yapıldığı ortaya konacaktır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmada İhsan Oktay Anar'ın romanlarında tespit edilen devlet ve topluma yönelik eleştiriler ele alınmıştır. Anar romanlarının araştırmacılar tarafından genel olarak kurmaca, yeni tarihselci, fantastik gibi yönleri araştırma konusu yapıldığı için çalışmamızda romanların bu yönleri değerlendirmeye tabi tutulmamıştır. Romanlarda devlet ve toplum dışında eleştiriye tabi tutulan yönler de olmasına rağmen çalışma devlet ve toplum eleştirisi ekseninde sınırlandırılmıştır. Bununla beraber eleştirel unsurların daha iyi anlaşılması adına devlet ve toplumun ne olduğu, eleştirinin ne olduğu kısaca ele alınmıştır.

Eleştirel mahiyette kategorize edilen başlıklar da roman içerisinde sınırlı sayıda örneklemeler ile desteklenmiştir. Gerekli sınırlılıkların belirlenmesi çalışmamızın amaçladığı fayda noktasında da önemlidir.

Kuramsal Çerçeve ve Alan Yazın Derleme

Kuramsal Çerçeve

Devlet kavramı sözlükte, toprak bütünlüğüne bağlı olarak siyasal bakımdan örgütlenmiş millet veya milletler topluluğunun oluşturduğu tüzel varlık olarak ifade edilir (TDK, 1988, s.573). Ali Fuat Başgil'e göre ise devlet kavramı, hukukun çeşitli manada kullanılan ve bu sebeple zihinlerde bir hayli karışıklık doğuran çetrefil ıslahlarından biridir. "Türkçemizdeki Devlet kelimesinin çok dikkate değer eski bir manası vardır. Bu kelime 'müdavele' ve 'tedavül' kelimeleriyle müşterek bir maddeden, (devl) maddesinden çıkmıştır. Lügat manası ile tedavül eden yani elden ele geçen kuvvet, iktidar, mevki ve itibar demektir" (Başgil, 1946, s.981). Bu denli çetrefil bir yapısı olan ve elden ele geçmesi yönüyle değişim ve çeşit arz eden devlet, işlevi yönüyle bireyi ve toplumu tüm yönleriyle kapsayan bir yapıdır. Toplum kelimesi ise sözlükte aynı toprak parçası üzerinde bir arada yaşayan ve temel çıkarlarını sağlamak için iş birliği yapan insanların tümü olarak tanımlanır (TDK, 1988, s.2236).

Tanımlanan devlet yapısı ile bu yapının toplum ile olan ilişkisi dikkate alındığında aralarındaki bağın eleştiriye tabi tutulması gereksinimi ortaya çıkmaktadır. Bu gereksinim sanat ve edebiyat gibi çeşitli alanlarda yerine getirilmektedir. Çalışma özelinde ise İhsan Oktay Anar'ın kaleme aldığı romanlar ile yapılan bu eleştiri incelenmektedir.

Alan Yazın Derleme

İhsan Oktay Anar'ın romanları üzerine yapılan çalışmalar değerlendirildiğinde, bu alanda yapılan en kapsamlı çalışmalardan birinin Prof. Dr. Osman Gündüz'ün *İhsan Oktay Anar'ın Kurgu Dünyası* adlı kitabı olduğu görülmektedir. Kitabın birinci bölümünde İhsan Oktay Anar'ın kurgu dünyası, ikinci bölümünde Anar'ın romanlarının derin yapısı, üçüncü ve son bölümünde ise romanlar arasındaki düşünsel yapı işlenmiştir. Aynı şekilde Gündüz'e ait çeşitli makalelerde doğrudan ve dolaylı olarak Anar'ın romanları ile ilgili çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Yapılan bu çalışmalar romanların postmodern yönlerini ve Anar'ın kurgu dünyasındaki ayrıntıları ortaya çıkarması yönüyle önem arz etmektedir.

Ebru Özgün'ün 2012 yılında hazırladığı 'İhsan Oktay Anar'ın Romanlarına Yeni Tarihselci Bir Yaklaşım' adlı doktora tezi alanda yazılan bir diğer önemli çalışmadır. Çalışmanın birinci bölümünde yeni tarihselcilik kuramı ortaya konmuş, ikinci bölümünde ise İhsan Oktay Anar'ın romanları üzerine yeni tarihselci bir okuma yapılmıştır.

Gülseren Özdemir'in 2013 yılında hazırladığı 'İhsan Oktay Anar'ın Romanları' başlıklı doktora tezi de Anar'ın romanları üzerine yapılan bir diğer önemli çalışmadır. Çalışmanın birinci bölümünde İhsan Oktay Anar'ın hayatı, sanatı ve eserleri, ikinci bölümünde ise İhsan Oktay Anar'ın romanlarının kurgusu, anlatıcılar tipolojisi ele alınmıştır.

Veli Aşkaroğlu'nun 2014 yılında hazırladığı 'Postmodern Söylem ve İhsan Oktay Anar İle John Fowles Romanlarının Postmodernist Açıdan Karşılaştırılması' başlıklı doktora tezi bu tarihe kadar yapılmış son doktora çalışmasıdır. Çalışmada postmodern bağlamda Anar'ın romanları karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

Anar'ın romanları üzerine pek çok yüksek lisans tezi çalışması yapılmış olmakla beraber devlet ve toplum eleştirisi bağlamında incelenmiş herhangi bir tez ya da kitap çalışması olmadığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte Ahmet Faruk Güler'in 'İhsan Oktay Anar'ın Galiz Kahraman Adlı Romanında Sosyal Eleştiri' konulu makalesinde Galiz *Kahraman* romanındaki sosyal eleştiri unsurlarının ele alındığı da ayrıca tespit edilmiştir. Çalışmanın yalnızca tek bir eser üzerinde yapılması ve makale düzeyinde kalması da çalışmamızın kapsayıcı olması noktasında önemlidir.

Tüm bu çalışmaların yanında Ahmet Koçakoğlu'nun *Yerli Bir Postmodern İhsan Oktay Anar* adlı kitabı ile Vedi Aşkaroğlu'nun *Postmodern Söylem- İhsan Oktay Anar- John Fowles* adlı kitabı İhsan Oktay Anar romanları üzerine yapılmış kapsamlı ve önemli çalışmalardır.

Yapılan literatür taramasında İhsan Oktay Anar'ın romanlarında yer alan devlet ve toplum eleştirisinden ziyade romanlarda bulunan postmodern unsurlar, yeni tarihselci yaklaşımlar, dil bilgisi öğeleri gibi meselelerin araştırma konusu yapıldığı anlaşılmıştır. Bu alanda Anar'ın romanlarının devlet ve toplum eleştirisi bağlamında ele alınmamış olması çalışmayı gerekli kılmıştır. İnsanı, toplumu ve bütün bir hayatı anlatan her romanın, devlet ve toplum üzerine söylenecek pek çok unsurunun olduğu ortaya konacaktır.

Materyal ve Yöntem

Anar'ın romanlarında devlet ve toplum eleştirisinin incelendiği bu çalışmanın giriş bölümünde, Türk romanındaki devlet ve toplum eleştirisi üzerine genel bir kanı oluşturma adına bilgiler verilmiştir. Yapılan gruplamalarda romanların devlet ve toplum eleştirisi yönüyle; iltimas, yolsuzluk, rüşvet, yönetenlerin toplum üzerindeki baskısı, devlet kurumlarındaki bozulma ve bürokrasi, toplumun tek tipleştirilmesi, toplumun köleleştirilmesi ve modern kölelik, kadının toplumdaki yeri, dinin yozlaştırılması, eğitime dair bozulmalar ve bilime değer verilmemesi, iktidar eleştirisi ve kudret hırsı, toplumsal duyarsızlaşma ve bozulma, batıl inançlar, büyü ve hurafe, cimrilik, ticari hayata dair yozlaşmalar gibi meseleler üzerine eleştiriler yapıldığı tespit edilmiştir. Ele alınan bu başlıklarla ilgili tespit edilen ve fişlenen bölümlerden bazıları çalışmaya konu edilmiş bu yolla örnekleme hususunda abartıdan uzak durulmuştur. Örneklendirme ve tasnif yöntemiyle ele alınan bu bölümlerde ifade edilmek istenen devlet ve toplum meseleleri ayrı ayrı incelenmiş ve açıklanmıştır.

Genel olarak elde edilen veriler sonuç bölümünde değerlendirilerek çalışmanın önemi vurgulanmış olup Anar romanlarının başka bağlamlarda ve çerçevelerde de incelenebileceği sonucuna varılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

Devlet ve Toplum Üzerine

Devlet Nedir?

Devlet kavramının manası üzerine pek çok kabul olsa da bu kavrama dair anlamlandırmalar çeşitlilik arz etmektedir (Başgil, 1946, s.981). Devlet kelimesi günümüzdeki anlamıyla ilk olarak 15. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlanmıştır. “Kelimenin kökü zaman içinde ‘status’ kelimesine dönüşen Latince ‘stare’ kelimesidir. Daha sonra Macchiavelli belli bir toprak parçası ve topluluk üzerinde etkili olan bir otoriteyi tanımlamak için ‘stato’ kelimesini kullanmıştır. Türkçeye Arapçadan geçen terim 16. yüzyılda Fransa’da III. Henri döneminde ‘estat’ kelimesiyle modern anlamına kavuşmuştur” (Çınar, 2020, s.6).

Devlet kelimesi üzerine yapılan tanımlamaların çeşitlilik arz etmesi fikir ayrılıklarından kaynaklanmaktadır. Neredeyse her ideolojinin kendi perspektifinde ortaya koyduğu bir devlet tanımı vardır. Bununla beraber devlet unsuru büyük ölçüde siyasi bir birliktir. Devlet yapısı da bu birlik içerisinde bir veya daha çok ulusu barındırabilir. Devlet yapıları içerisindeki yönetim anlayışları da çeşitlilik arz etmektedir. Ancak yapısı her ne olursa olsun devletlerin büyük ölçüde yöneten bir mekanizması mevcuttur. Bu mekanizma günümüz toplumlarında çoğunlukla ‘hükümet’ olarak ifade edilir.

Devlet kavramı hakkında yapılan bir diğer tanımda ise devlet, belirli bir toprak parçası üzerinde egemen olan belirli bir insan topluluğunun oluşturduğu varlık olarak ifade edilir (Gözler, 2020, s.20). Devleti teşekkül ettiren insan topluluğu da millet, toprak parçasına ise ülke demek doğru olacaktır. Devletlerin yönetim şekillerine baktığımızda genel olarak monarşi, cumhuriyet, üniter, karma devlet, konfederal devlet, federal devlet gibi tanımlamalarla karşılaşmaktayız. Devletlerin yönetim anlayışlarındaki bu çeşitlilikler, devlet kavramının tanımlanması noktasında da farklılıklar oluşmasına sebebiyet vermektedir. Yani monarşik yapıda bir devletin tanımı ile demokratik yapıda bir devletin tanımı doğal olarak farklılık arz etmektedir.

Hegel, devleti sivil toplumu oluşturan tek tek bireylerin üstünde bulunan ve bireyler arasındaki ilişkileri düzenleyen bir hukuki düzen olarak tanımlamıştır. Diğer bir görüşe göre ise devlet huzuru ve düzeni sağlayan bir araçtır. Hukukçulara göre ise devlet ‘etkili olarak

yürürlükte olan hukuki normlar' sistemidir. Fransız kamu hukuku yaklaşımına göre devlet milletin hukuki kişilik kazanmış şeklidir (Çınar, 2020, s.6).

Tanımı her ne kadar çeşitlilik arz etse de kesin olan şudur ki devlet, bireyler ve toplum üzerinde egemen bir güçtür. Bu yolla da toplum hayatında yüksek oranda etkiye sahiptir. Bireylerin hayatının her aşamasında vardır. Toplumu bir arada tutan ve topluma egemen bir güçtür.

Devletin tanımının dışında varlığı üzerine bir değerlendirme yaptığımızda ise görülmektedir ki devletin varlığını sürekli olarak sürdürme çabası söz konusudur. “Kuruluş yapısı ile yönetim anlayışı ne olursa olsun devlet, tüzel kimliği ile sürekli var olmanın yollarını aramaktadır. Sürekliliğini sağlamak için de genellikle ideoloji, eğitim gibi araçları kullanır” (Çetin, 2001, s.201). Devletin varlığını sürdürme noktasında ana ideolojisi olarak belirlediği fikirler, inançlar ve buna benzer tüm aygıtlar topluma çeşitli yollarla empoze edilir. Yaşanan bu durum, ‘devlet’ tüzel kişinin varlığını güçlendirme çabasının bir sonucudur. Devletin varlığını sürdürme gayesiyle sergilediği bu tutumlar çoğu kez toplumda baskıya sebep olabilmektedir. Bu durumda devlet otoritesi ile bireyler arasında çeşitli sorunların cereyan etmesi kaçınılmaz bir sonuçtur. Yani devletlerin var olma ve güçlü olma çabasıyla gerçekleştirdikleri eylemler her dönemde bireyler ve toplum üzerinde yoğun etki yaratacağından eleştiriye tabi tutulmaları sonucu ortaya çıkmaktadır. Netice olarak toplumda, örgütlenmiş bir yapı olarak devletten daha geniş daha yaygın daha kapsayıcı bir başka sosyal kurum yoktur (Ruhi, 2005, s.243). Bu denli kapsayıcı bir örgüt olarak ifade edilen devletin, toplum üzerindeki tesiri de aynı kapsayıcılıkta olacaktır.

Devlet aygıtıyla ilgili ele alınması gereken bir diğer önemli mesele de ilk olarak nasıl ortaya çıktığıdır. Devletin nasıl oraya çıktığını açıklayan çeşitli teoriler vardır. Bu teoriler çeşitli sebepleri merkeze alarak ilk olarak devletlerin nasıl teşekkül ettiğini tespit etmeye çalışırlar. Araştırmacılar tarafından oluşturulan bu teorilerin ayrı ayrı ve kısaca ele alınması “devlet nedir?” sorusuna aranan cevabın daha güçlü bir zeminde anlaşılması ve devlet kavramının kökeniyle birlikte daha açık bir şekilde ortaya konması noktasında faydalı olacaktır.

Aile Teorisi: Devletin kökenini aileye dayandıran bu teoriye göre ailenin zaman içerisinde büyüüp genişlemeleri ve birleşmeleri ile birlikte devlet ortaya çıkmıştır (Gözler, 2013, s.44).

Kuvvet ve Mücadele Teorisi: “Devletin köken teorilerinden kuvvet ve mücadele teorisine göre devlet, kuvvetliler ve zayıflar arasındaki mücadele sonucunda ortaya çıkmıştır. Devlet, kuvvetlilerin zayıflar üzerinde zor ve baskı ile kurdukları bir teşkilat demektir” (Gözler, 2013, s.45).

Biyolojik Teori: “Organizmacı teori olarak da ifade edilen biyolojik teoriye göre devlet, canlı bir organizma gibidir. Devlet yapısı da doğal ve biyolojik kanunların esaslarına göre işlemektedir. Yine devlet yapısı, diğer yaşayan varlıklarda olduğu gibi kendiliğinden ortaya çıkmış, zaman içerisinde büyüyerek gelişmiş, zamanı geldiğinde ise ortadan kalkmıştır. Devlet organik karakterde bir birlik ve doğanın bir eseridir. Biyolojik teoriye göre devlet zamanla insan doğasının büyüyüp gelişmesi ile birlikte ortaya çıkmıştır” (Gözler, 2009, s.31).

Sosyal Sözleşme Teorisi: “Devletin köken teorilerden birisi olan sosyal sözleşme teorisine göre devlet öncesi dönemde insanlar “doğa hâli” olarak adlandırılan bir dönem içerisinde yaşamaktaydılar. Toplumsal sözleşme teorisi olarak da ifade edilen bu teoriye göre insanlar doğa durumu diye adlandırılan dönemden çıkmaya kendi akıl ve iradeleri vasıtasıyla karar verdiler. Bu dönemden çıkarken de kendi aralarında bir anlaşma oluşturdular. İşte bu anlaşma, sosyal sözleşme ya da toplumsal sözleşme gibi kavramlarla ifade edilmektedir. Bu teoriye göre devletin ortaya çıkışının temelinde bu anlaşma yer almaktadır. Devlet insanların kendi akıl ve iradelerinin sonucu olarak kurulmuş bir yapıdır” (Gözler, 2011, s.393).

Ekonomik Teori: “Ekonomik teoriye göre devlet, ekonomik olayların neticesinde ortaya çıkmış bir yapıdır ve Karl Marx bu teorinin en önemli teorisyenidir Ekonomik teoriye, göre insanların hareketleri ekonomik olayların etkisi altında şekillenir” (Düvenci, 2018, s.72).

Yukarıda devlet aygıtının hangi yollarla ortaya çıkmış olabileceği üzerine ortaya atılan teoriler sıralanmıştır. “Genel bağlamda devletlerin oluşmasında bu teorilerinin tamamının belirli ölçülerde katkısının olduğu ortadadır. Ancak yalnızca tek bir teorinin devletlerin oluşmasında tek başına tesirli olduğu anlayışı da doğruyu yansıtmamakla birlikte kuvvet ve mücadele etmeni ile ekonomik etmenlerin devletin kuruluşunda etkili olduğu görülmektedir” (Düvenci, 2018, s.91). Dünya tarihi üzerine kısa bir değerlendirme yaptığımızda büyük ölçüde devletlerin çeşitli ekonomik etmenler sebebiyle kuvvet ve mücadele içine girdikleri görülmektedir. Böylelikle en azından bilinen tarih bağlamında var olan devletlerin genel anlamda ekonomik ve diğer sebeplerle kuvvet ve mücadele içine girerek birbirleri üzerinde çeşitli egemenlikler sağladığı ortaya çıkmaktadır. Yaşanan bu durum da yeni devletlerin var olmasına sebebiyet vermiştir.

Görüldüğü üzere devlet kavramının ne anlama geldiği çeşitlilik arz etmektedir. Bununla birlikte devletlerin ne şekilde ortaya çıktığı da tam ve kesin olarak ortaya konamamaktadır. Devlet yapısının toplum ve birey üzerindeki tesiri de düşünüldüğünde ortaya çıkan karmaşık ve bir o kadar tesirli yapı beraberinde devlete yönelik eleştiriyi de ortaya çıkarmaktadır.

Toplum Nedir?

Toplum kelimesi sözlük anlamı olarak aynı toprak parçası üzerinde bir arada yaşayan ve temel çıkarlarını sağlamak için iş birliği yapan insanların tümü olarak tanımlanır (TDK, 1988, s.2236). Yani toplum, devleti var eden temel unsurlardan biridir. Bir toprak parçası üzerinde toplumun olması devleti var kılan en temel durumdur.

Toplumun tamamıyla birbirine benzeyen, aynı doğruları olan, aynı yaşam tarzını benimseyen insanlardan oluştuğu söylenemez. Ancak toplumun benzer özellikleri taşıyan ya da en azından belirli ortak paydaları olan insanlardan oluştuğu söylenebilir. Benzer özelliklerle bir araya gelen toplum üzerinde egemen bir devlet yapısı vardır. Toplumu oluşturan bireylerin üzerinde devletin egemen ideolojisinin, yönetim anlayışının, politikalarının ve daha nice özelliğinin tesiri son derece yüksektir. Bununla beraber bireylerin kendi inandıkları ve arzuladıkları yönetim anlayışları, politikaları ve çeşitli özellikleri vardır. Bireylerin kendi dünyalarında yer alan değerler ile devlet aygıtının var ettiği değerler arasında ihtilaf olabilir. Öyle ki her birey biriciktir. Her bireyin bu denli farklı kodlara sahip olduğu düşünüldüğünde birey, toplum ve devlet ilişkisini kesin tanımlara bağlamak imkânsız bir hal almaktadır. Tam da bu noktada devlet aygıtı tarafından topluma yani bireylere çeşitli kurallar getiren normlar ortaya çıkmaktadır.

Toplumlar eski dönemlerde gelenek, görenek ve ahlak gibi yazılı olmayan kurallar ile yönetilmekteydiler. Yani devletlerin yönetim anlayışları yazılı olmayan kurallar üzerine temellenmişti. Gelişen toplum düzeni ile kuralların yazılı hale getirilmesi gereksinimi doğmuştur. Kuralların yazılı hale gelmesiyle uygulama oranları ve çeşitlilikleri artmıştır. Bu kurallar da devlet otoritesi eliyle şekillenmeye başlamıştır. Toplumsal yaşantıya yön veren kuralların yazılı olması ve yazılı olan kuralların artmasıyla birlikte toplum nezdinde devlet otoritesinin ağırlığı artmıştır. Yazılı olsun olmasın belirtilen tüm bu kurallar toplumsal düzenin sağlanması amacıyla ortaya çıkmıştır.

Toplum düzeninin ne olduğuna dair Platon'un yapmış olduğu tanımlama da dikkat çekicidir. Platon, toplumu oluşturan insanın tek başına kendi kendine yetmesinin imkânsız olduğunu belirtmektedir. Kendi kendine yetmeyen insan unsurunun bir eksiği için bir başkasına başvurması, başka bir eksiği için de yine bir başkasına başvurması ile insanların bir araya toplandığını dile getirmektedir. Böylelikle insanlar yardımlaşarak bir ortaklık içinde yaşarlar. İşte bu türlü yaşamaya toplum düzeni denir (Platon, 2010, s.55). Kurulan bu düzen genel anlamda devlet ve toplum ilişkisini meydana getirir.

Bireyin hangi amaçlarla toplumu oluşturduğu Platon'un da görüşleri ışığında ortaya konmaktadır. Her bireyin pek çok ihtiyacı vardır ve bu ihtiyaçların tamamının tek başına

karşılanması neredeyse imkansızdır. Yaşamdan, barınmaya, fizyolojik ihtiyaçlardan, güvenlik ihtiyacına ve daha nicesini karşılamak isteyen birey, doğal olarak toplumu var etmiştir. Toplumun var olmasıyla birlikte toplumu yöneten üst akıl yani ‘devlet’ ve ‘toplum’ ilişkisinin ortaya konması ihtiyacı hasıl olmuştur.

Devlet ve Toplum İlişkisi

‘Devlet’ ve ‘toplum’ kavramlarının genel anlamda hangi manayı geldiklerini belirttikten sonra aralarındaki ilişkinin ortaya konması gerekmektedir. Toplumu oluşturan bireylerin devlet tarafından konan hukuk kurallarına göre yaşadıkları bilinmektedir. Bu yönüyle devlet mekanizmasının toplum üzerine büyük bir tesiri vardır. Toplumun nerede nasıl yaşayacağını ve hangi kurallara riayet edeceğini devlet yapısının belirliyor olması aralarındaki ilişkinin ne denli önemli olduğunu göstermektedir.

Toplum ve devletin ilişkisini anlama noktasında meseleye farklı bir bakış açısıyla yaklaşmakta fayda olacaktır. Öyle ki toplumun hayati ihtiyaçlarını daha iyi karşılayabilmek için ortaya koyduğu organizasyon, doğal olarak bir gücü de ortaya çıkarmaktadır (Büyük, 2003, s.102-103). İşte bu güç, devlet olarak ifade edilir. Devlet olarak ifade edilen bu güç siyasi yapı içerisinde farklı isimlerle ifade edilebilmektedir. ‘Devlet Nedir?’ sorusunun çoklu cevapları barındırması da bundan kaynaklanmaktadır. Kesin olan kanı ise devletin bir hâkimiyet ve iktidar gücü oluşudur.

Hâkimiyet ve iktidar bağlamında gücün kaynağına değinecek olursa Türk tarihinden bir örnek bu durumu açıklayıcı nitelikte olacaktır. *Kutadgu Bilig*’de hâkimiyet ve iktidar anlayışı, Türk devlet geleneğinde olduğu gibi Tanrı tarafından kişiye bahşedilen bir olgu olarak ele alınmış ve ifade edilmiştir. Tanrı, hakana idare etme ve yönetme yetkisini, kendisine bağlı bulunan halka adaleti, huzuru ve iyiliği vermesi üzerine teslim eder. Çünkü bu Tanrı tarafından Hakan’a verilmiş olan bir emanettir, hakanın bu emaneti koruması en asli görevidir. Aksi takdirde Tanrı’nın verdiği bu emaneti geri alacağını da bilmektedir” (Görüşük, 2015, s.83). Devlet ve toplum arasındaki ilişkinin ya da diğer bir ifadeyle gizli sözleşmenin garantörlüğü inanca dair kaidelerle sağlanmıştır. Neticesinde de inanca dayalı unsurların kullanımı devlet ve toplum arasındaki ilişkiyi daha güçlü kılmaktadır. Toplumun inanca dair temelleriyle açıklanan bu ilişki, devletin de elini güçlendiren bir yapı arz etmektedir. İnsanların inandıkları değerlere dayanan bir yapı ile yönetilmeleri devlete karşı olan itaatlerini artırmaktadır. Yaşanan bu durum devlet otoritesini toplum nezdinde daha güçlü kılmaktadır.

Devlet, toplum ve bireyler arasındaki ilişkinin daha demokratik temellerle inşa edilmesi 16. yüzyılda başlamıştır. 16. yüzyılda meydana gelen Rönesans, Reform gibi gelişmeler ve

coğrafi keşiflerin getirdiği yenilikler aynı zamanda birey ile devlet arasındaki ilişkilerin yeni temeller üzerine şekillenmesini sağlamıştır. Artık akıl ile bilimin ön plana çıkması devlet ve toplum arasındaki ilişkilerin de gelişmesine sebep olmuştur. Geçmişten gelen teokratik ve monarşik geleneksel yönetimler yerini bireye daha çok değer veren yönetim anlayışlarına bırakmıştır. Ancak bu değişimin ilk aşamada günümüzdeki kadar ileri ve çağdaş olmadığı da bilinmektedir.

Modern devlet yapılarının oluşmasıyla birlikte toplum ve devlet arasındaki ilişki daha demokratik temellere dayanmaya başlamıştır. Devlet ve toplum arasındaki bağın teokratik unsurlara dayandığı dönemde devlet, toplum tarafından denetlenemez ve sorgulanamaz bir yapıdadır. Ancak demokratikleşen yönetim anlayışlarıyla bu durum değişime uğramıştır. Devlet ve toplum ilişkisi bir noktada daha denetlenebilir ve irdelenebilir bir hal almıştır. Aralarındaki ilişkinin bu denli denetlenebilir ve sorgulanabilir bir hal alması eleştirel bağlamda bir sorgulamanın yapılmasının da yolunu açmıştır.

Modernleşen devlet anlayışında insanlar kendi içlerinden oluşturdukları siyasal gücü belirli kurallarla var etmektedirler. Oluşan bu yapı toplumun üstünde bir oluşumdur. Ancak oluşturulan bu siyasi yapılar toplumun seçme hürriyetine bağlı var edilirse daha demokratik yönetimler oluşmaktadır. Devlet mekanizmasını yönetecek güç hangi yolla tesis edilirse edilsin, toplum üzerinde en tesirli yapı halini almaktadır. Toplum ve devlet arasındaki ilişkinin güçlü bir o kadar da tesirli olması neticesinde devlet ve toplum ilişkisi; sanatın, edebiyatın ve sosyal bilimlerin öteden beri yoğunlukla üzerinde durduğu bir mesele haline gelmesine yol açmıştır.

Devlet ve Toplum Eleştirisi Üzerine

Fransızca ‘critique’ kelimesinin karşılığı olan eleştiri kelimesi bir insanı, bir eseri, bir konuyu doğru ve yanlış yanlarını bulup göstermek maksadıyla inceleme işi, tenkit olarak ifade edilir (TDK, 1988, s.700). “Hemen her Batı kaynaklı terimde olduğu gibi dönemin aydınları bu yeni terimi karşılayacak bir kelime arayışına girmişlerdir. Bu arayışa örnek olarak bugün bile birçok edebiyat tarihçisi tarafından ilk münekkıt olarak kabul edilen Namık Kemal’in önce ‘muhakeme’, sonrasında ise eserin yalnızca kusurlarını ortaya koyma anlamına gelen ‘muaheze’ kelimesini teklif etmiş olmasını verebiliriz” (Tural, 2006, s.259). Eleştirinin anlamı göz önüne alındığında Namık Kemal’in kelime arayışı son derece anlamlı görünmektedir. Bu kelimelerin dışında Türkçede münakaşa, takriz, muâheze gibi pek çok kelimenin de ‘eleştiri’ kelimesi yerine kullanıldığı görülmüştür. Eleştiri kavramının edebi eleştiri olarak da ele alınması gerekmektedir. En kapsayıcı ifade ile Yıldız Ecevit, edebî metinleri tanıtan, açıklayan, yorumlayan ya da sınıflandırma amacını taşıyan tüm yazıları ‘edebiyat eleştirisi’ olarak

açıklamaktadır (Ecevit, 1995, s.49). Edebi eleştiri kuramlarındaki artışla birlikte edebi eserlerin değerlendirilmesi de çeşitlilik kazanmıştır. Sanat ve edebiyat üzerine yazılmış ve edebiyat/sanat eleştirisi çerçevesinde düşünülebilecek önemli ve sistemli eser Platon'un öğrencisi olan Aristoteles'in *Poetika*'sıdır.

Eleştiri kavramı en genel anlamıyla da herhangi bir varlığın iyi-kötü yanlarını ortaya konması olarak ifade edebilir. Bahsedilen bu varlık kimi zaman bir edebi eser olabilmektedir. Bununla beraber bir bireyin, toplumun, olayın ya da olgunun iyi ve kötü yanlarını ortaya koymak da eleştiri olarak ifade edilebilir.

Devlet ve Toplum Eleştirisi

Devlet ve toplum insan unsurunun varlığıyla ortaya çıkan yapılardır. İnsanlar tarafından oluşturulan bu yapılar en tabii şekliyle insanlar tarafından eleştiriye tabi tutulabilir. Edebi eserler de devlet ve toplum eleştirisinin söz konusu edildiği araçlardandır. “Hayat denen olgu nasıl insana dair ise edebiyat da hayatın kurgusal temsillerini içerir. Ancak bu canlandırmanın içinde yalnızca insan değil, tabiat, dış dünyaya dair unsurlar, okur, yazar gibi edebiyata dâhil olan kişilerin bireysel dünyaları da vardır” (Wellek, & Warren, 2019, s.118). Yazar, yaşadığı toplumun bir parçasıdır. Bu durum göz önüne alındığında yazarların topluma ve devlete dair söyleyecek pek çok fikirlerinin olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır. Yazarların eleştirilerini eserleri aracılığıyla yapması da doğal bir sonuçtur.

Türk toplumunun kültürel belleğini ortaya koyan Orhun Abileri, Türk kültürü açısından yüzyıllar önce ortaya konmuş devlet ve toplum eleştirisi kaynakları olarak kabul edilebilir. İlk Türk devletlerinden bu yana devlet mefhumuna önem veren bir kültüre sahip olması devlete ve topluma yönelik pek çok söylemin daha ilk Türk kaynaklarında gün yüzüne çıkmasını sağlamıştır. Muharrem Ergin, Orhun Abidelerini: “Türk adının, Türk milletinin isminin geçtiği ilk Türkçe metin. İlk Türk tarihi. Taşlar üzerine yazılmış tarih. Türk devlet adamlarının millete hesap vermesi, milletle hesaplaşması. Devlet ve milletin karşılıklı hesaplaşması. Devlet ve milletin karşılıklı vazifelerinin belirtildiği ilk kaynak olarak tanımlar” (Ergin, 2005, s.15).

Orhun Abileri Türklerin devlet ve toplum eleştirisi yaptığı ilk yazılı kaynak olarak kabul edilebilir. Halkın diğer bir ifadeyle toplumun devlete karşı sorumlulukları ile yönetenlerin yani devletin halka karşı sorumlulukları bu abidelerde işlenmiştir. Sorumlulukların yerine getirilmemesi durumunda doğabilecek neticeler ortaya konarak yön gösterici bir vazife üstlenilmiştir. Orhun abidelerinde yöneticilerde olması gereken vasıflar ayrı ayrı ortaya konarak toplumu yönetecek olan mekanizmanın -hükümdarın- yani devletin önemi vurgulanmıştır. Öyle ki Abidelerde ele alınan kağanın yaşam felsefesi ve dünya görüşüne bakıldığında; kağanın

bütün yaşamını milletin refahı için harcadığı görülmektedir (Eroğlu, 2018, s.34). Böylelikle Türk milletinin ilk yazılı kaynaklarında devlet ve toplum ilişkisi karşılıklı sorumluluklar bağlamında ele alınmış ve devlete çok önemli görevler verilmiştir.

İbn Haldun'un tarihselci devlet kuramı da devlet ve toplum eleştirisi bağlamında pek çok unsuru içerir. "O toplumun oluşumunu, insanların temel gereksinimlerini karşılamak amacıyla örgütlenmesinden başlayarak sanat ve bilimleri elde etmesi ve medenî hayata nasıl yükseldiklerini, sonunda nasıl çöküşe girdiklerini eserlerinde ele alır" (Yıldız, 2010, s.29-30). Devlet ve toplum arasındaki ilişkinin sınırlılıklarını çizen Haldun, yaklaşımını tarihselci bir zeminle ortaya koyar. Böylelikle devlet ve toplum arasındaki ilişki sosyoloji ve tarih bilimlerinin faydalanılarak izah edilir.

İslam, siyaset, düşünce tarihinde önemli eserlerden olan siyasetnameler de devlet ve toplum eleştirisi bağlamında önem arz eden kaynaklardandır. "Yöneten-yönetilen ilişkisinin temellendirildiği siyaset düşüncesinin İslam düşüncesi içinde pek fazla bir çeşitlilik de gösterdiği söylenemez. Tartışma halife ve ona itaat düşüncesi üzerinden yürütülmüştür" (Akyüz, 2016, s.89). İslami düşünce sisteminde devlet ve toplum üzerine tartışmaya açık beklentiler sınırlıdır. Ancak bu durum toplumsal eleştirinin olmadığı kanaatine varmak için yeterli değildir.

Eleştiri, devlet ve toplumun olduğu her yerde ortaya çıkan bir gerçektir. Devlet faktörünün demokratik oluşu ya da olmayışının herhangi bir önemi yoktur. Toplumun devleti yönetenleri demokratik olarak seçmesi de gerekmez. Hatta toplum farklı sınıflara ayrılmış bile olabilir. Ancak kesin olan devlet ve toplumun olduğu her yerde, devlet ve toplum ilişkilerini düzenleyen yapı üzerine söylenecek pek çok şey, eleştirilecek pek çok unsur söz konusudur.

Türk Romanında Devlet ve Toplum Eleştirisi

Devlet ve toplum eleştirisini edebiyat özelinde değerlendirdiğimizde akla gelen en önemli argüman edebiyatın 'hayat'ı canlandırması durumudur (Wellek, & Waren, 2019, s.118). Hayat kavramı da bir anlamda canlı bir varlık gibidir. Edebiyatın bir hayat canlandırması diğer bir ifadeyle de hayat taklidi olduğu düşünüldüğünde edebiyatın hayatı merkeze aldığı sonucu ortaya çıkmaktadır.

Edebiyat, toplum ve devlet üzerindeki ilişkiyi her kuram kendi perspektifinden ortaya koyar. Örnek verilecek olursa Marksist eleştiriciler edebiyat ile toplum arasındaki bu ilişkileri sadece incelemekle yetinmezler; onların, bu ilişkilerin hem günümüz toplumu hem de Marksistlerin tasarladığı geleceğin sınıfsız toplumunda nasıl olması gerektiği konusunda açıkça

belirlenmiş bir anlayışları vardır (Wellek, & Warren, 2019, s.119). Marksist kuramın ortaya koymuş olduğu savlar da bir açıdan bakıldığında bir devlet ve toplum eleştirisi mahiyetindedir.

Türk romanına devlet ve toplum eleştirisi özelinde bakıldığında Batılı anlamda ilk örnekler Tanzimat dönemi ile verilmeye başlar. Tanzimat dönemi ile başlayan bu yönelim, dönem içerisinde Şemsettin Sami, Ahmet Mithat Efendi, Namık Kemal gibi dönemin ileri gelen yazarlarının eserleri ile şekillenmiştir. Türk edebiyatının ilk edebi romanı olarak kabul edilen İntibah romanında yazar, ahlaki olarak toplumda yaşanan sorunları eleştirel yönden ele almıştır. Tanzimat romancıları eserlerinde Türk toplumunun uygarlaşması adına gerekli olan yeni değerlere dikkat çekmek için ‘görücü usulüyle evlilik, kadına karşı tutum, cariyelik kurumu, ticaret anlayışı, kadının sosyal hayata dahil olmayışı’ gibi toplumsal sorunları tenkit eder (Moran, 2004). Hakeza Şemsettin Sami’nin *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat* romanında da doğru olmayan, toplumda sorunlara yol açan gelenekler eleştirilir. Tanzimat döneminde kaleme alınan eserlerde temel amaç genel anlamda topluma yön vermek olsa da muhteva olarak baktığımızda eserlerin pek çoğu bir toplum eleştirisi mahiyetindedir. Bu dönem romanlarının teknik olarak kusurlu olduğu ya da edebi olarak tamamıyla gelişimini tamamlamadığı açıktır.

Sosyal meselelerin ele alındığı ve eleştirildiği diğer bir dönem de Milli edebiyat dönemidir. Yeni yönetim anlayışının halk tarafından daha iyi anlaşılmasını amaçlayan yazarlar, eserlerinde sıklıkla ve açık bir şekilde toplumsal eleştiri ve devlet eleştirisi yapmışlardır. Döneme ışık tutması açısından Halide Edip Adıvar’ın eserleri son derece önemlidir. Adıvar’ın eserlerinde yanlış batılılaşma, topluma karşı uygulanan baskıcı din eğitimi, kadınların eğitim hayatındaki aksaklıklar, dinde tutuculuk, devlet yönetimindeki baskıcı anlayış gibi konular eleştirilmiştir. Halide Edip Adıvar’ın yaşadığı dönem içerisinde kaleme almış olduğu eserleri incelendiğinde bir kadın yazar olarak ne denli değişik sorunlara eğildiği, toplumumuzdaki önemli aksaklıkları açıkça ortaya koymaktan çekinmediği dikkat çekmektedir (Önertoy, 2011, s.46). Öyle ki eserlerini kaleme aldığı dönemde devlete ve topluma karşı yapmış olduğu eleştiriler toplumsal gelişmeler anlamında son derece önemlidir.

Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatında köy ve köylü konularının ele alındığı eserlerde de devlet ve toplum eleştirisi derinlemesine işlenmiştir. “Sabahattin Ali, Kuyucaklı Yusuf (1937) romanında, Değirmen (1935), Kağrı (1936), Ses (1943), Yeni Dünya (1943) ve Sırça Köşk (1947) kitaplarındaki öykülerinde; çevreyi, toplumu, bireyle açıklamak yerine, bireyi toplumla açıklamaya çalışır” (Şenderin, 2000, s.198). Sonraki dönemlerde toplumda önemli değişmelere ve gelişmelere sebep olan İkinci Dünya Savaşı, çok partili hayata geçiş süreci, siyasi darbeler gibi farklı siyasi ve sosyal meseleler Türk edebiyatında devlet ve topluma yönelik eleştirel pek çok eserin kaleme alınmasına ortam hazırlamıştır.

Türk edebiyatında yirminci yüzyılın ikinci yarısına kadar olan dönemde kaleme alınan eserlerde devletin ve toplumun nasıl eleştirildiğini, bu eleştirinin hangi argümanlarla yapıldığını anlamak mümkündür. Yazarlar kaleme aldıkları romanlarında eleştirdikleri toplumsal meseleleri doğrudan ortaya koymaktadırlar. Büyük ölçüde eserlerin dil ve üslupları da anlaşılmasını kolay kılan yapısal özellikleridir. Ancak yirminci yüzyılın ikinci yarısından sonra dünya edebiyatında olduğu gibi Türk edebiyatında da tesirini gösteren yeni anlayışlar ve akımların ortaya çıkması benzer tespitlerin yapılmasını zorlaştırmıştır. Artık bir edebi dönemi ortak özelliklerle ele almak yahut eserleri kategorize etmek zorlaşmıştır.

Yirminci yüzyılın ikinci yarısından sonra yazarların kaleme aldıkları romanlarda kaynağını geçmişten alan edebi anlayışlarla birlikte yeni sanat anlayışları da ortaya çıkmıştır. Gelişen bu durum Türk romanının çok sesli bir hal almasını bu yolla da zenginleşmesini sağlamıştır. “Yeni sanat, geleneksel görüşün savladığı gibi gerçeklikten uzaklaşmış değildir; oluşmakta olan bu çok farklı gerçekliğe koşut bir yaşam alanı oluşturmaya çalışmaktadır kendine yalnızca. Yeni sanat, yeni bir gerçekçilik anlayışının estetik düzlemdeki yansımasıydı” (Ecevit, 2018, s.31).

Yeni anlayışlarla kaleme alınan romanlar da geçmişten gelen anlayışlarla kaleme alınan romanlar gibi eleştiri bağlamında önemli hususları içermektedir. Romanın dönemi, türü ve yapısı her ne olursa olsun eleştiri unsuru roman içerisinde varlığını farklı şekillerde olsa da sürdürmüştür. “Roman dünyasındaki karakterler, yazarın yaşadığı dönemde içinde bulunduğu toplumsal yapıyla paralellik arz ettiğinden kurgusal da olsa, gerçekliğin eleştirisi noktasında önemli bir vazifeyi de ifa edebilmektedir” (Güler, 2018, s. 97). “Hangi dönemde yaşarsa yaşasın bir sanatkarın içinde yetiştiği toplumun meselelerine bigâne kalamayacağı, az veya çok verdiği eserleriyle, beraber yaşadığı toplumun o zamanki yaşantısına ayna tutarak daha sonraki dönemlere yansıtacağı da aşîkârdır” (Alıcı, 2004, s. 36).

Toplumsal meselelerle ilgili Türk romanı üzerine yapılan değerlendirmeye beraber Türk romanına konu edilen bireysel meselelerde dönemlere göre değişim ve gelişim göstermiştir. Örneğin altmışlı yıllardan sonra kendi insanına yönelen Türk romanı, toplumsal meseleler dışında kendi insanının iç dünyasına da yönelmiştir. Romancılar artık topluma tepeden bakmak ve onu düşünceleri doğrultusunda biçimlendirmek yerine; ona yaklaştırmaya, onu tanımaya, anlamaya ve güvenini kazanmaya yönelir (Gündüz, 2012, s.17). Bu durumla birlikte gelenekle sabit olan zaman ve mekân algısı değişime uğramıştır. Artık roman alışılmış zaman ve mekân algısının dışına çıkmıştır. Ancak romanların eleştirel gücü varlığını aynı oranda sürdürmeye devam etmiştir. Yalnızca gerçekte var olmayan zaman ve mekanlarda yaşayan kahramanlar aracılığıyla eleştiriler dile getirilmiştir. Bahsedilmekte olan bu yeni ve

farklı yönelimlerden belki de en göz alıcı olanı postmodern unsurlarla kaleme alınan romanlardır. Postmodernizmle birlikte artık bireysel anlayışın yerini çoğulculuk almıştır ve çok seslilik, çok kültürlülük roman içerisinde yer edinmeye başlamıştır. Aynı metin içerisinde pek çok türü barındıran postmodern roman, kalıpların yerine kalıpsızlığı yeğleyen bir yapı ile inşa edilmiştir. Artık bilinen ve öğrenilen tek bir doğru yoktur. Hatta kimi zaman doğru bile yoktur. Oluşturulan metinlerde cümleler ve cümlelerin yansıttığı anlamlar açık uçludur. Yazarlar okurlara belirli bir manayı ya da fikri empoze etme amacı gütmeyizler. Yazar ortaya koyduğu eserini yalnızca ‘yazmak’ eylemi üzerine de şekillendirebilmektedir. Postmodern anlatıyı yalnızca ‘yazmak’ eylemi üzerine şekillendirmeyen eserler de mevcuttur. Netice olarak yazı ve mana ile eylem ya da eylemsizlik tamamıyla yazarın ve okurun penceresinde şekillenen bir hal almıştır. Postmodernizmin bilinen özelliklerinin yanında ifade edilmesi gereken bir diğer özelliği modernizme olan eleştirel bakışıdır. Nasıl ki modernizmi ifade etmekte en önemli argümanlardan biri olarak roman kullanıldıysa, postmodern anlayışın yansımada da roman önemli bir unsur olarak kullanılmıştır.

Baştan sona kadar müphemliklerle dolu, muğlak, sınırları belirlenmemiş, dağınık, başı ve sonu belli olmayan bir düzlem... Belki biraz da bu yüzden postmodernistler, yazdıklarına roman, öykü, deneme, şiir gibi herhangi bir türsel adlandırma yerine anlatı tabirini kullanmayı yeğ tutarlar (Emre, 2006, s. 89).

Postmodern romanlarda türün adını dahi koymakta bir muğlaklık varken, roman içerisinde topluma yönelik herhangi bir mesaj verme kaygısının olup olmayacağını söylemek zordur. Herhangi bir postmodern romanın yazıldığı/ortaya çıktığı döneme ışık tutup tutamayacağı da belirsizdir. Bu durumda postmodern bir romanda topluma veyahut devlete yönelik eleştiriler de olabilmektedir. Konu edilen eleştirilerin var olması, eserin var edilmesinde esas gerekçe olmadığı açıktır. Yani eleştirel unsurları barındıracak postmodern bir roman ortaya koyan yazarın amacı daha önceki edebi dönemlerde olduğu gibi yalnızca eleştirmek değildir. Bu durum yazarın roman içerisinde eleştiri yapamayacağı anlamına da gelmemelidir. Ancak çalışmanın da konusu olması münasebetiyle postmodern romanlarda da topluma ve devlete yönelik eleştirilerin olabileceğinin en büyük kanıtlarından biri Anar’ın romanlarıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İhsan Oktay Anar'ın Sanat Anlayışı ve Postmodern Kurgu Dünyası

İhsan Oktay Anar sanatı kendi tanımlamasıyla, doğrudan bir ifade şekli olarak görür ve eserleriyle bir rüyadan ibaret olan dünyayı anlatmaya çalışır (Koçakoğlu, 2010, s.57). Cemil Meriç de yazma eylemini bir davete icabet etmek olarak ifade etmiştir (Meriç, 2017, s.13). Anar'ın bu davete kurgusal bir yapıda, postmodern bir düzlemde icabet etmekte olduğu söylenebilir.

“Postmodern roman anlayışının Türk Edebiyatındaki ilk örneğini 1972 yılında yayımlanan ‘Tutunamayanlar’ romanıyla Oğuz Atay verir” (Sakallı, 2011, s.1715). Oğuz Atay ile başlayan postmodern serüven varlığını pek çok yazar ve eser ile sürdürür. Anar da postmodern romanın edebiyatımızdaki tartışmasız en güçlü kalemlerden biridir.

Anar, yazın hayatında her ne kadar sanatı doğrudan bir ifade şekli olarak görse de felsefi söylemleri, kullandığı dile, doğaüstü olaylara, dinsel ve alegorik unsurlara yer veren içeriklerine, düşünsel derinliğine, kişilerinin simgesel kimliklerine, geleneksel formlara ve söz kalıplarına yer veren üsluplarına, belli bir yere ve zamana bağlı olay örgülerine, ilk bakışta bağımsız gibi görünen ama sonradan ustaca birbirine bağlanan iç içe geçmiş öykücüklerine, yaşama sıkı bağlılığına, okuru olayların içine çekmesine, hatta mizahi öğelerle beslenen ironik üslubuna göre kimi fantastik, kimi zaman polisiye, kimi zaman felsefi, kimi zaman tarihsel ama daha çok üst kurmaca bir nitelik taşırlar (Gündüz, 2012, s.40-41).

Anar'ın romanları ilk bakışta okur üzerinde kavranması güç kelimelerle örülü ağır bir metin izlenimi vermektedir. *Amat* romanındaki denizcilik terimleri, *Kitabül Hiyel* romanındaki icatlara dair terimler ve romanlarının genelinde yer alan, sözlük bilgisi gerektirecek ölçüde çeşitlilik arz eden pek çok kelimenin kullanılması, okunması ve anlaşılması noktasında zorlu bir dil yapısının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bununla beraber romanların genelinde okur, birbirinden çok ayrı görünen pek çok hikâyenin nerede ve nasıl birleşeceğini anlamlandıramaz. Kelimelerle dans edencesine ustalıkla oynayan Anar, romanların sonunda hem konu hem uyum olarak okuru tatmin eder ölçüde neticelere varır. Hayal aleminde uçsuz bucaksız manaları barındıran Anar romanları, okuru sanatsal ve kurgusal olarak tatmin edecek pek çok özelliği barındırır.

Anar'ın roman kişileri ise bazen herkesin canını alabilecek kudrette olan ‘Ölüm’ adlı kişi olabilir. Tüm mahlûkatın sonunu getirecek kudrette olan ‘Ölüm’ kişisi kurgulanan olay örgüsü içerisinde kimi zaman karşılaştığı bir köpek tarafından kovalanınca korkak bir kişiliğe

bürünebilir. *Puslu Kıtalar Atlası* romanında kuyu kazan bir lağımcı Osmanlı döneminde kurgulanmış bir zamanda gezinirken kendisini birdenbire Nuh'un Gemisinde bulabilir. Diğer bir ifadeyle Anar'ın metinleri, tam olarak bir oyun halindedir. Olağanüstü özellikler barındıran kahramanların nerede nasıl tepkiler vereceği kestirilemez boyuttadır. Postmodern yapıyı okurun derinlemesine hissettiği Anar romanlarında; zamandan mekâna, olaydan kişilere kadar herkes ve her şey kurgusaldır. Okurun rahatlıkla hissettiği bu durum içerisinde, ansızın ortaya çıkan, son derece bizden olan ve kimi zaman evrensel özellikler barındıran eleştiriler de romanlarda göze çarpar. Postmodern bir yapıyı okura hissettiren Anar, bir yandan da biçimsel bağlamda geleneksel masal, destan, efsane gibi formlardan beslenen romanlar kaleme almıştır. Bununla birlikte meddah anlatıcılardan nakilcilere, yeniçerilerden sadrazamlara kadar pek çok kişi ve geleneksel unsur da romanlarda kendilerine yer bulurlar. Kişilerin romanlarda geleneksel formlarda şekillenmesi, romanların yapısında yer alan postmodern unsurların varlığına engel teşkil etmez. Gözlemlenen bu durumlar Anar'ın vermek istediği mesajın derinlik ve gerçeklik algısını da etkilememektedir.

Romanların bir diğer önemli özelliği yeni tarihselcilik kuramına göre kaleme alınmalarıdır. Romanlarda klasik tarihselci romanların aksine öznel ve kurgusal bir tarih algısı söz konusudur. Tarihten alınmış pek çok unsur varmış gibi görünen romanlarda esasen tarih de romanların diğer yönleri gibi dekor olmaktan öteye gitmez. “Yazar kendine göre yeni bir tarih meydana getirerek ne kendisinin yazmakta olduğu eserin ne de geçmişte yazılan tarihin gerçek olmadığını ortaya koyar” (Teker Garcia, 2010: 69). Romanlarda kurgulanan dünya, geçmişten geliyormuş gibi görünse de gerçekte hiç olmamış argümanlardan beslenmektedir. Bu bağlamda denilebilir ki Anar, kökeni tam olarak bu topraklarda olan, dili ve üslubu ile bizden olanı yaşatan güçlü bir postmoderndir.

İhsan Oktay Anar Romanlarının Özetleri

İhsan Oktay Anar'ın romanlarında yapılan devlet ve toplum eleştirilerinin daha iyi anlaşılması adına roman özetlerinin ortaya konması gerekmektedir. Çünkü ele alınan romanların özetlerinden de anlaşılacağı üzere, romanlar bilinen gerçek hayatın olağan akışının dışında bir yapı arz etmektedir. Bu yönüyle çalışma kapsamında incelenecek olan *Puslu Kıtalar Atlası*, *Kitab-ül Hiyel*, *Efrâsiyâb'ın Hikâyeleri*, *Amat*, *Suskunlar*, *Yedinci Gün*, *Galîz Kahraman* ve *Tiamat* romanlarına ait özetler aşağıda verilmiştir.

Puslu Kıtalar Atlası

Roman İstanbul Galata'da geçmektedir. Seferden dönüp Haliç'e inen Arap İhsan, kalacak yer bulamadığından Galata'da yaşayan yeğeni Uzun İhsan'ın evine gider. Yanında da

seferde esir aldığı Alibaz vardır. Gitmiş oldukları evde Uzun İhsan'ın oğlu Bünyamin de yaşamaktadır. Ancak eve vardıklarında evde bulunan Uzun İhsan düşler aleminde gezinmektedir. Diğer bir ifadeyle derin uykulardadır. Uzun İhsan, gerçek anlamda gezmek ve görmek yerine uyuyarak dünyayı gezmeyi arzulayan bir kişidir.

Romanın ilk bölümü burada kesilir ve Kubelik isimli kişinin öyküsü anlatılmaya başlanır. Kubelik Venedik Balyosu'nda katiplik yapan ve çok fazla alkol kullanan bir kişidir. Öyle ki çok sarhoş olduğu bir gün gemide uyuya kalır ve esir sanılıp satılır. Kubelik, Arap İhsan'ı aldattığından ondan kaçmaktadır. Arap İhsan, Kubelik'i sonunda bulur ve ondan kitap tercüme etmesini ister. Anlatılan hikâye bu kısımda tekrar kesilir.

Uzun İhsan'ın oğlu Bünyamin, son derece iş bilir ve akıllı bir çocuktur. Belli bir müddet sonra Arap İhsan hayatını kaybeder. Alibaz da Uzun İhsan'a kalır. Kitap çevirisi yapan Kubelik, hazırladığı eseri Arap İhsan'a getirir. Arap İhsan'ın öldüğünü duyunca eseri yeğenine teslim eder.

Bünyamin varlığından, ailesinden ve hayattan çeşitli şüpheleri olan bir gençtir. Yaşadığı buhranlardan dolayı uyumakta zorlanır. Bunun üzerinde babasının rahatça uykuya dalmasına sağlayan şerbeti bulur ve içer. Şerbeti içtikten sonra o da babası gibi uzunca bir uykuya dalar. Öylesine derin ve uzun uyur ki çevresindekiler öldüğünü sanarak onu gömerler. Mezarda çıkardığı sesleri duyanların sayesinde gömüldüğü yerden kurtulur. Gömüldüğü mezardan kurtulunca namı yayılır. Onun hakkında övgü ile bahsedilmesi üzerine Vardapet, Bünyamin'i lağımcı ocağında işe alır. Lağımcı ocağına gidecek olan Bünyamin'e babası hazırladığı atlası verir ve başı her dara düştüğünde bu atlası bakmasını ayrıca da atlası çok iyi muhafaza etmesini ister.

Bünyamin lağımcı olarak çalıştığı işte Zülfiyar adında bir casusu kurtarmak için görevlendirilir. Görevlendirildiği kuşatmada kazdığı tünelin sonunda bulduğu bir kara parayı alır. Ancak bu kara para önemli güçleri olan bir metaldir. Bu paraya ihtiyaç duyan esas kişi Teşkilat-ı İstihbarat-ı Hümayun'un başı Ebrehe'dir. Çünkü bu parayı alarak sonsuzluğa ve sonsuz güce ulaşmayı amaçlamaktadır. Yaşananlar üzerine Bünyamin ortadan kaybolur. Ortadan kaybolmasının da etkisiyle paranın Bünyamin'de olduğunu düşünen yeniçeriler onu bulmaya çalışırlar. Sonunda her yerde aradıkları Bünyamin'in evine giderler ve babası ile karşılaşılırlar. Babasını evden alıp sorgulamak için götürürler ve çeşitli işkenceler ile gözlerini oyup kulaklarını ve burnunu keserler. İstedikleri cevabı alamayan yeniçeriler onu dilenciler locasına satarlar. Bünyamin, bir şekilde babasını ararken evlerinin yıkıldığını görür ve babasının başına gelenleri çevredekilerden öğrenir. Kendisi yüzünden kaçırılan babasına son derece üzülür ve onu aramaya başlar.

Babasının dilenciler locasına götürüldüğünü düşünen Bünyamin, onu bulmak için dilenciler locasına gider. Locada verilen bir yemekte locanın başı olan ve yediği yemekten dolayı boğulmakta olan Efendi Ebrehe'nin hayatını kurtarır. Gerçekleşen konuşmaların da tesiriyle Ebrehe'nin gözüne girer. Bünyamin babasını dilencilerin arasında bulur ve İstanbul'dan çok uzaklara kaçmasını sağlar. Ebrehe, Bünyamin'e yaşanan bazı olaylardan ve yaptıkları konuşmalardan dolayı çok değer vermeye başlar ve sonsuzluğu yakalamak için yaptığı çalışmalardan, ihtiyacı olan kara paradan ona bahseder. Ancak kara paranın Bünyamin'de olduğunu bilmez. Romanda ara ara Alibaz'ın hikayesine dönüş yapılır ve esas hikâyeye tekrar dönülür. Ebrehe, kehanet aynasından gördüğü ve geleceğine inandığı Mehdi'yi de Bünyamin'e anlatır. Bünyamin duydukları karşısında hayretler içerisinde kalır.

Dilenciler günlerden bir gün Teşkilat-ı İstihbarat-ı Hümayun'u basar ve Ebrehe'yi öldürürler. Bünyamin de Ebrehe'nin son isteği olan kara parayı onun ağzına koyar. Bünyamin yaşanan olaylardan sonra kaçarak kurtulur. Gittiği handa yıllardır uyuyan bir bekçi ile karşılaşır. Bünyamin babasının bıraktığı atlası açar. Atlasın adı Puslu Kıtalar Atlası'dır. İçerisinde babasının ona yazdığı mektup da vardır. Mektupta, gördüğü her şeyin zihninde olduğu yazılıdır. Bünyamin bekçiyi uyandırır ve bekçi Bünyamin'i görmez.

Kitabül Hiyel

Romanda kuşaklar boyu süren mucitlerin, icatlarını var etme çabaları konu edilir. İlk bölüm Yafes Çelebi'nin icatları üzerine kuruludur. Yafes Çelebi ilk olarak demir ustası Zekeriya'nın yanında demir işini öğrenir. Kısa sürede çok iyi kılıçlar yapmayı başarır. Başarısı esnaf şeyhinin de ilgisini çeker. Başarısı üzerine Yafes Çelebi'ye bir demirci dükkânı açılır.

Yafes, diğer tüm ustalardan farklı kılıçlar yapmaya başlar. Geleneklere çok fazla bağlı olan kılıç ustaları onu locadaki şeyhe şikâyet ederler. Şeyh de yaşanan durumdan rahatsız olur. Onun da diğer kılıç ustaları gibi geleneklere uygun kılıçlar tasarlamasını isterler. Uyarılmasına rağmen geleneklere uygun kılıçlar üretmediğinden meslekten atılır ve dükkânı kapatılır. Atılmasından sonra icatlarına devam eder. Bu sefer bir müzik kutusu tasarlar. Yaptığı işten çok da memnun olmayan Yafes'in asıl amacı makinelerden oluşan bir ordu kurmaktır. Kurduğu orduyu da padişahın emrine verme hayaliyle yanıp kavrulur.

Yafes, hayallerine ulaşmak için rüşvet vererek devlet tersanesinin top dökme bölümünde çalışmaya başlar. Onun asıl amacı mühendishaneye geçmek ve orada öğrendikleriyle iyi bir hiyelkâr olmaktır. Top ocağında gösterdiği ustalıkla yabancı mühendislerin gözüne giren Yafes, zamanla mühendishaneye kabul edilir. Burada suya temas edince patlayan maddeyi keşfeder ancak keşfini öğrenmeye çalışan yabancı mühendisi de

öldürmek zorunda kalır. Mühendishanede geçen zaman içerisinde başarısız biri olduğu iddia edilerek oradan da atılır. Bu yolla her alanda başarılı olsa da bir sebeple işi sonlandırılır.

Yafes Çelebi'nin yeni amacı karada ve denizde giden bir araç icat etmektir. Fakat bu hedefini gerçekleştirebilecek parası yoktur. Kahvede tanıştığı Zencefil Çelebi'nin yardımıyla hayaline ulaşmak için 'debbâbe' adında aracı tasarlamaya başlar. Ancak aracın patent hakkı için Hiyel Kaleminin başı olan Uzun İhsan Efendi'den onay gerekir. Ne yapsalar da ona ulaşamazlar. Hatta geçen süreçte ortağı Zencefil Çelebi bütün varlığını batırır ve farklı alemlere göçer.

İcatlarına devam eden Yafes, elektrik yüklü şişe imal eder ve çevresindekilere şişede cin olduğunu ve bu cinin herkesi çarpacağını söyler. Yafes bu şişe sayesinde yeniden para kazanır. Parasız kaldığı bir dönemde de saksâğan yuvalarında, saksâğanların çaldığı değerli eşyaları toplamaya başlar. Bu iş öylesine tutmuştur ki bir konak alır ve konağa taşınır. Konağında yaptığı çalışmalarda çeşitli savaş topları geliştirir. Hatta Galata Kulesi'nden atlayan kişiyi gördükten sonra gelen ilham ile bir savaş gemisi dahi yapmaya çalışır. Gelişen süreçte devlet desteği olmadan bir şeyler elde edemeyeceğini anlayan Yafes bu kez Hiyel Reisini de atlayarak daha büyük bürokratlarla görüşme fırsatı yakalar. Projeleri beğenilen Yafes'e ihtiyaçları ölçüsünde para verilir. Her şeyin güzel olacağına tam inanmışken yeniçeriler sarayı basar ve isyan ederler. Yafes Çelebi için tekrardan hayat alt üst olur ve isyan sebebiyle ülkede oluşan iç karışıklığın doğurduğu ortamda tüm çalışmalarında başa dönmek zorunda kalır.

Bunca zorluktan sonra Yafes Çelebi artık yaşlanmıştır. Ona yardım edecek bir köleye ihtiyaç duyar. Köle pazarında bulunan en güçlü ve kuvvetli köle olan Calûd'u satın alır. Calûd'un da desteğiyle bu kez 'tahtelbahir' adında bir denizaltı yapmaya başlar. Yafes Çelebi yeni icadını doğrudan denizde padişaha sergilemek ister. Çünkü bürokrasiden çok yorulmuştur. İcadı için tefecilere evini ipotek ettirir.

Yafes Çelebi tamamladığı 'tahtelbahir' ile denize girer fakat yapmış olduğu hesap hataları yüzünden basınç altında kalır ve kulak zarları patlar. Denizaltından zorla kurtulur ancak yaşadıkları yüzünden hiyel ilmine tövbe eder.

Romanın ikinci bölümü Câlud'un maceraları üzerine şekillenir. Câlud da sahibinden gördüklerinin etkisiyle hiyel ilmine merak sarar. Yafes'den kalan kitaplara özenle çalışır. Çeşitli tecrübeler edindikten sonra ilk amacı devr-i daim makinesi icat etmek olur. Devri daim makinesini icat ederek dünyanın sonsuz gücüne ulaşmayı amaçlamaktadır. Devri daim makinesini yapmak için gerekli sırları ustasından öğrenmek ister. Ustası ona kırk gün kırk gece işkence yapması karşılığında bu sırrı vereceğini söyler. İşkencenin sonunda ustası ona artık bu sırı sahip olduğunu söyler. Ancak Câlud bu duruma anlam veremez. Ortada herhangi bir sır

görememektedir. Belli bir süre sonra Yafes ölür. Câlud tek başına kalır. Yalnız kalan ve güçsüzleşen Câlud güçlenmek için iki hiyelkar ustası Samur Çelebi ve Yağmur Çelebi'yi yanına alır.

Câlud iktidar hırsı yüzünden birçok kez evlenir ve bu evliliklerden doğan bütün çocukları ölü doğar. O da işlerinde yardımcı olması için Sanayi Mektebinden Üzeyir adında bir çocuğu daha yanına alır. Câlud, önceki çocuklara yaptığı gibi Üzeyir'e de türlü işkenceler yapar, evden dışarı çıkmasını yasaklar. Üzerinde çalıştığı 'Yılan' projesi için Üzeyir'i çalıştırır.

Günlerden bir gün Câlud'dan artık bunalan yardımcısı Davud, elinde tuttuğu iktidar taşını Câlud'a fırlatır ve onu yere serer. Bu sırada Câlud, Üzeyir'e Yafes Çelebi'nin vasiyetini söyler. Öldükten sonra kafasını kazımasını devr-i daimin sırrının kafasında olduğunu söyler. Öldükten sonra Üzeyir, Câlud'un kafasını kazır. Kafasında iktidar taşıyla çalışacak olan devr-i daimin projesinin yer aldığı dövmeyi görür. Câlud'un ona daha önce söylediği gibi aradığı bilgilerin kafasında kazılı olduğu ortaya çıkar.

Romanın üçüncü bölümü Üzeyir'in etrafında şekillenir. Üzeyir ustası öldükten sonra eve kapanır. Dışarıdaki tüm işleri Davud yapar. Üzeyir ise 'yılan'ı tamamlamaya çalışır. Çünkü Üzeyir, öylesine pısırtıktır ki dünyadaki tüm kötülüklerden korunmak için ustasının vasiyet ettiği icatları tamamlaması gerektiğine inanır. Uzun yıllar bu uğraşa kendini adayan Üzeyir, Uzun İhsan Efendi'nin oğlu Davud'u gelip almasıyla iyice yalnız kalır. Evin, ipotek gereği elinden çıkacak olması sebebiyle bir gece evdeki tüm odaları dolaşır. Câlud'un odasında bulunduğu iktidar taşının üzerinde yazanları okumaya ve anlamaya çalışır ve sabaha kadar bu taşla uğraşınca devr-i daimin sırrını çözer. Sabah evden ayrılır ve kendisinden bir daha haber alınamaz.

Efrasiyab'ın Hikayeleri

Ölüm kişisi, canını alacağı insanlarla oyuna tutuşur. Apturrahman adlı kişinin de canını alacağı zaman, ona oyun teklif eder. Eğer Apturrahman kazanırsa ömrü yüz yıl uzayacaktır. Kaybederse kendisinin ve oyuna katılan arkadaşlarının canı alınacaktır. Apturrahman arkadaşı ile Ölüm ise sonrasında canını alacağı Cezzar Dede ile arkadaş olur. Oynanan oyunu Ölüm ve Cezzar Dede kazanırlar. Apturrahman ve arkadaşı canlarından olurlar. Ölüm bu kez Cezzar Dede ile oyuna tutuşur. Fakat bu oyunun kazananı yoktur. Bu oyunda birbirlerine hikâye anlatacaklardır ve Cezzar Dede'nin canı her hikâyede bir saat alınmayacaktır. Yani her hikâyeye Cezzar Dede'nin ömrüne bir saat ekleyecektir. İlk hikâyeye Ölüm başlar. Hikâyenin adı 'Güneşli Günler'dir. Bu hikâyede Ölüm, bir köyde bulunan yatılı okuldaki komik ve trajik hikâyeyi anlatılır. Ölüm'ün hikayesinin sonuna doğru Ölüm adlı kişi Uzun İhsan'ın peşine

düşer. Ancak kalabalığın da etkisiyle Uzun İhsan kaybolur ve Ölüm onun canını alamaz. Ölüm kişinin serüveni bu haliyle devam eder.

Romanın ilerleyen safhalarında hikâye anlatmaya Cezzar Dede başlar. Cezzar Dede, ‘Bidaz’ın Laneti’ hikayesini anlatır. Bu hikâye define arayan definecilerin hikâyesidir. Hikâye sonlandığında Ölüm, Uzun İhsan’ı aradığı Âdem mahallesinde de tam bulacakken elinden kaçırır. Cezzar Dede bu kez ‘Bir Hac Hikâyesi’ adlı hikâyeyi anlatır. Bu hikâyede Diyarbakır’ın Divana köyünde minareden göğe yükselen imamın ve yerine göreve gelen yeni imam hatip mezunu imamın hikâyesi anlatılır. Hikâyenin sonunda Uzun İhsan ve onu takip eden Ölüm, Meva mahallesine ulaşmışlardır. Bu mahallede de devam eden bir düğüne denk gelirler. Uzun İhsan, düğün sebebiyle oluşan karışıklıkta yeniden Ölüm’den kaçır. Cezzar Dede bu kez ‘Dünya Tarihi’ hikayesini anlatmaya başlar. Hikâyede zengin bir tüccar, gördüğü bir rüya sonrasında malını mülkünü fakirlere dağıtmaya başlar. Malını dağıtan tüccar ak sakallı pirini bulmak için pek çok macera yaşar. Hikâye bittiğinde Ölüm, Uzun İhsan’ın peşinden Elhalid mahallesine gelmiştir. Yine mahallede bir kargaşa vardır. Ölüm, Uzun İhsan’ı burada da yakalayamaz. Cezzar Dede, ömrüne yarım saat daha eklemek için ‘Ezine Canavarı’ hikayesini anlatmaya başlar. Hikâyede dul bir kadın ile onun dört kızı ve dul bir erkek ile onun dört oğlu arasında geçen meseleler konu edilir. Hikâyenin sonunda Uzun İhsan, Ölüm’den yeniden kaçır ve kurtulur.

Cezzar Dede’nin hikayeleri aynı minvalde devam eder. Ancak Cezzar artık yorulur ve Ölüm’ün onun canını almasını ister. Bu sırada gezdikleri sokaklarda Cezzar Dede’nin torunları ile karşılaşır. Torunlardan biri Ölüm’ü tanır. Bunun üzerine Ölüm, Cezzar Dede’nin torunlarıyla oyuna tutuşur. Güneş batmadan onu güldürmeleri durumunda dedelerini bağışlayacağını söyler. Çocuklar ne yaparsa yapsın ölümü güldüremezler. Çocuklardan en küçüğü olan kız çocuğu Ölüm’e sitem eder. Sitem ettiği sırada gözünden yalnızca bir damla yaş süzülür. Yaşı gören Ölüm, istemsizce gülümser ve yüzündeki mühür kırılır. Romanın sonunda çocukların çoktan yatma saati gelmiştir. Cezzar Dede torunlarını alır, yataklarına götürür ve yatırır.

Amat

Amat, sefere hazırlanan bir gemidir. Bu geminin sahibi ve kaptanı Diyavol adlı kişidir. Gemi sefere çıkmak üzere gerekli hazırlıklarını tamamlar ve sefere çıkar. Gemide bulunan Kıraç Süleyman ile Ali Reis arasında geminin ikinci kaptanı olma mücadelesi vardır. İkinci kaptan olmanın tek yolu mürettebata söz geçirmektir. Sözü en çok sayılan kişi geminin ikinci kaptanı olacaktır. İlk aşamada Kırbac Süleyman, girilen bu yarış kazanır ve geminin ikinci kaptanı olur. Kırbac Süleyman geçmekte olduğu bir köyün minaresini mürettebata bombalar.

Böylelikle Müslüman olan mürettebatın ne denli ona bağlı olduğunu Diyavol'a gösterir. Diyavol, Süleyman Reis'in başarısı sonrası ona odasına girme ve istediği kitapları okuma hakkı verir. Ancak onA, kitaplıkta bulunan 'Kara Kaplı Kitap'a dokunmamasını tembihler.

Gemide yapılan yolculuk sırasında bir Venedik gemisiyle karşılaşılır ve çıkan çatışmada Venedik gemisi batırılır ancak Amat da hasar alır. Diyavol Paşa yaşanan bu çatışmalarda ortadan her defasında kaybolur. Kırbaç Süleyman, Diyavol Paşa'ya sormadan gemiyi şövalyelerin kontrolündeki Malta adasına götürür ve tamirini sağlar, sonrasında adadan ayrılırlar. Sorunlar ortadan kalkınca ortaya çıkan Diyavol Paşa'ya Kırbaç Süleyman hesap sormaya kalkınca Kırbaç Süleyman'ı odasına hapsedirir ve yerine Abuzer Reis'i ikinci kaptan olarak görevlendirir. Ancak Abuzer Reis, onları takip eden korsanlardan kurtulmak için geminin namusu sayılan ve seyir halinde sürekli yanması gereken kış güvertedeki feneri yaktırmaz. Böylelikle Amat korsanlardan kurtulur. Bu durum mürettebatı hiç de memnun etmez. Namuslarından olduklarına inanırlar ve Abuzer Reis'ten nefret ederler. Bu olaydan sonra Amat'ı uğursuz pek çok olay bulur.

Günlerden bir gün Amat'ın direğinde bulunan Osmanlı bayrağı yerine kapkara bir bayrak çekilir ve iki Osmanlı gemisine Diyavol Paşa tarafından saldırı emri verilir. Osmanlı gemileri batırılır ve gemide görevli bütün mürettebat öldürülür. Çıkan çatışmalarda Abuzer Reis de ölür. Artık Amat'ın rotasını kimse bilmemektedir. Uğursuz ve sisli bir rotaya doğru yola çıkılır. Rotayı belirleyen Diyavol'dur. Gittikleri rotada Venedik donanmasının ortasında kalırlar. Hava öylesine sislidir ki Venedik donanmasındaki gemiler Amat'ı göremezler. Yaşanan olayda garip olan bir diğer durum ise Venedik gemilerinden gelen ağlama ve inleme sesleridir. Venedik donanmasının ardından gelen yük gemileri Amat'taki mürettebatın ilgisini çeker. Yük gemisini ele geçirip ganimet sahibi olmak isterler. Gemiye ele geçirdikten sonra hesapta olmayan bir durumla karşılaşırlar. Artık Amat'a veba belası musallat olmuştur.

Veba hastalığı mürettebatı öldürmeye başlar. Ölmek istemeyenler gemi mürettebatından olan ve rüya tabir eden ayrıca dindarlığı ile bilinen Nuh Usta'ya muska yaptırıp boğazlarına asarlar. Nuh Usta muskalara kişilerin öldürdüğü insanların adlarını tek tek yazar ve biraz da meşe tohumu koyar.

Yaşanan onca olay içerisinde ölümsüzlüğü bulmaya çalışan Navarinli Süleyman bir gün Ali Reis ile karşılaşır. Ali Reis, ona ölümsüzlüğün formülünün Diyavol Paşa'nın odasında yer alan Kara Kaplı Kitap'ta yazdığını söylemiştir. Bunun üzerine Süleyman, Diyavol'un odasına gider. Odada kimsenin olmadığını fark edince Kara Kaplı Kitap'ı okumaya başlar. Ancak okurken aynanın üzerindeki örtünün altında ona bakan gözü göremez. Ona bakan Diyavol Paşa'dır. Süleyman'ı yakalayan Diyavol Paşa ceza olarak onu vebalı mürettebatın olduğu odaya

attırır. Odada ölmüş halde olanların alnında yazan yazı dikkatini çeker. Hepsinin alnında ‘Amat’ yazmaktadır. Geminin borucusu İsrail’de bu odada ölü olarak yatmaktadır. Yanına yaklaştığında onunda alnında da ‘Amat’ yazdığını görür. Tam da o esnada İsrail gözlerini açar ve borusunu öttürmeye başlar. Yasak kitaptan ölümsüzlüğün sırrını öğrenen Kırbaç Süleyman kaldığı odadan kurtulur ve topun başına geçer. Geminin kış kısmındaki Amat yazısının ‘A’ harfini düşürür. Geriye yalnızca ‘Mat’ kalır. ‘Mat’ ölüm demektir ve gemide sonun geldiğinin habercisidir. Yaşananlardan sonra gemi paramparça olur.

Suskunlar

Roman Sultan 2. Ahmet’in saltanatı dönemi İstanbul’unda geçen olaylar silsilesini içerir. Olaylar bir bekçinin İstanbul’da bulunan bir Mevlevihane’de hayalet görmesiyle başlar. Şehirde herkesin konuştuğu iki mesele vardır. Birincisi hayalet, ikincisi de surlarda yaşayan Kanunî Âsım’ın evinde boğazlanarak öldürülmesi hadisesidir. Daha sonra bu cinayeti Vaiz Pereveli Hacı İskender’in işlediği ortaya çıkar. Çevredeki herkesin Cüce Efendi olarak adlandırdığı bu kişinin gerçek adı Alessandro Perevelli’dir. Kanunî Âsım tarafından Venediklerden esir alınmış olan Cüce Efendi’nin, ilk zamanlarda ev işlerine yardım etse de kısa zamanda iyi bir müzisyen olduğu anlaşılır. Cüce Efendi’nin yazmış olduğu şiirleri yanında besteleri de çok iyidir. Şehrin en güzel meyhanelerinde şarkılar besteleyip çalan ikili, kısa sürede herkes tarafından tanınır. Cüce Efendi, yazdığı ve bestelediği şarkıların ne denli kıymetli olduğunu anladığında sahibi Kanunî Âsım ile bir azadname düzenlerler ve bu sayede özgürleşir. Özgürleşen Cüce Efendi bunun yanında sahibinin gelirinin de onda birini alır. Cüce Efendi bir müddet sonra ülkede müziğin ya da pozitif ilmin herhangi bir çıkar sağlamadığını anlayınca dini ilimlere yönelir. Aldığı tefsir, hadis, fıkıh kitaplarına çalışır, Kur’an’ı ezberler, namaz kılmayı öğrenir. Sonunda dindar bir kişi ve iyi bir vaiz olur. Yusuf Paşa Camii’nde vaaz vermeye başlar.

Alessandro bir gün efendisi Kanunî Âsım ile gezerken onun âşık olduğu kızı görür ve ona âşık olur. Artık efendisinin sevdiği kadına âşıktır. O günden sonra gözü başka bir şey görmez. Kanunî Âsım, sevgisini âşık olduğu kadın olan Nevâ’ya anlatmak için güzel bir eser besteler. Bir gece evden çıkıp bestesini Nevâ’ya dinletmeyi düşünür. Cüce Efendi bu duruma çok sinirlenir. Efendisini öldürmek ister fakat bunu başaramaz. Kanunî Âsım’da Cüce Efendi’ye ders vermek için yaptığı bu hatasından dolayı onun sağ işaret parmağını keser. O gece yaşananlardan sonra Kanunî Âsım, Nevâ’ya gitmekten vazgeçer ve gecenin ilerleyen saatlerinde Cüce Efendi tarafından boğularak öldürülür. Sonrasında yaşadıkları yerde herhangi bir delil bırakmadan ayrılır. Ayrılırken Kanunî Âsım’ın Nevâ’ya yazdığı saz semaisini de yanına alır ancak semaiyi bozar ve üzerine domuz yağı sürer. Bozduğu bu semaiyi Nevâ ve

annesinin yaşadığı eve gönderir. Yaşanan olaydan sonra ıstırap çekmeye başlayan Kanunî Âsım'ın ruhu, Nevâ ve annesinin evine musallat olur.

Nevâ'ya âşık olan bir diğer genç de Dâvud'dur. Nevâ'nın annesi, Âsım'ın ruhundan kurtulmak için durumu Dâvud'a anlatır ve kâğıdı ona verir. Dâvud yaptığı araştırmada semaide herhangi bir kusur bulamaz. Konuyu Mevlevî şeyhi İbrahim Dede'ye anlatır. O da Âsım'ın hayatında tamamlanmamış şeyler olduğunu, tamamlanmayan ve yarım kalan şeyler yüzünden ıztırap çektiğini söyler.

Tüm bunlar yaşanırken Yedikule Kâhini olarak bilinen zat ortaya yeni kehanetler atar. Neyzen Bâtın Hazretleri'nin Kostantiniye'de olduğunu, burada bulunan en usta yedi müzisyenden altısının eleneceğini, kalan müzisyene Bâtın Hazretleri'nin hayat veren nefesi dinleterek onun ölümsüz olmasını sağlayacağı dilden dile dolaşmaktadır. Kehanetin şehirde yayılmasından hemen sonra işlenen cinayetler herkesçe duyulmaya başlar. Gerçekleşen cinayetlerin ilginç olan yanı ise öldürülenlerin tamamının şehirdeki önemli müzisyenler oluşudur. Kehanetin gerçekleşmeye başladığı da bu sebeple dilden dile yayılır. Cinayete kurban giden Şeyh İbrahim Efendi, Dâvud'a bir mektup bırakır. Mektuptan cinayetleri Tağut'un yani şeytanın işlediği anlaşılır. Ancak yeni hedefi İbrahim Efendi'nin kardeşi Eflâtun'dur.

Yaşanan cinayetleri Tağut'un Cüce Efendi'ye işlettiği, Cüce Efendi'nin de amacının ölümsüzlüğü elde etmek olduğu artık anlaşılır. Son hedefi olan Eflâtun'u kaçırıp evinin bodrumuna getirir. Ona kendi mezarını kazdırırken evin kapısından sesler gelir. Eve gelen Dâvud'dur. Dâvud, Eflâtun'u kurtaramaz ve gözlerinin önünde Eflâtun vurulur. Kardeşini bu halde gören Dâvud, o sırada orada bulunan köpeğin saldırısından kurtulur ve elinde bulunan bıçakla Cüce'yi öldürür. Kardeşini kollarının arasına alan Dâvud, Neyzen Bâtın Hazretleri'nin orada olduğunu hisseder. Bakmaya korkar ve secdeye yönelir. Sonrasında geriye doğru baktığında Eflâtun'un sapasağlam olduğunu görür. Eflâtun'a, Neyzen Bâtın Hazretleri'nin hayat nefesi üflendiğini anlar ve yaşananlardan sonra o artık ölümsüzdür.

Kâhin, aynasına baktığında tüm yaşananları görür. Hatta Dâvud'un besteyi düzelterek Nevâ'nın evinin önünde çaldığını görür. Nevâ ve Dâvud beliren ışığı fark ederler, bu ışık Âsım'ın hayaletidir ve artık ruhu özgürdür.

Yedinci Gün

Romanda olaylar İstanbul'da çeşitli semtlerde geçmektedir. Roman bir dönem İstanbul'da dini bütün kişilerin garip bir şekilde öldürülmesini anlatarak başlar. Yaşanan bu olaylardan çok geriye gidilir ve Paşaoğlu isimli kişi anlatılmaya başlanır. Paşaoğlu, içkiye düşkün 'Allahsız' olarak tabir edilen biridir. Akşamları kumar oynamaya gittiği Nazilli

Meyhanesi'ne yine bir akşam gider. Bu meyhane önceleri içki ve kumar batağındayken bir gece namaza ve ibadete başlayan ve kendini Allah yoluna adayan Alman bir mühendise aittir. Alman mühendis imana geldikten sonra Aman Baba adını alır. Bir akşam vakti Paşaoğlu ile Aman Baba bir iddiaya tutuşurlar. Aman Baba kazanırsa Paşaoğlu günahları bırakıp iyi bir Müslüman olacaktır. Şayet Paşaoğlu kazanırsa tam aksi olacaktır. Poker oynamaya tutuşurlar ve neticesinde Aman Baba kazanır. Bu durum üzerine Paşaoğlu, Kelime-i Şahâdet getirerek namaz kılmaya ve dindar bir Müslüman olmaya başlar. Hatta artık hayata dair tek amacı iyi bir icat ile ezanı tüm insanlığa duyurmaktır.

Romanın sonraki bölümünde İhsan Sait'in hayatı konu edilir. İhsan Sait aylarca suçsuz yere hapis yattıktan sonra çıkan ve Galata'da Culyano adlı tefecinin yanında çalışmaya başlayan biridir. Tefecinin yanında çalışsa da burada ufak tefek getir-götür işleri yapmakta ve Culyano'nun verdiği küçük çaplı işleri yerine getirmektedir. Yine çalıştığı bir gece Culyano'nun saldırısına uğrayan İhsan Sait, bir kalem marifetiyle Culyano'yu öldürür ve kasada bulunan bütün serveti alarak Pera Palas'a yerleşir.

Şehirde yapılan ve neredeyse tüm zenginlerin katıldığı bir baloda, Selahattin isimli şeyh bir kambur tarafından kaçırılır. Kaçırma eylemine şahit olan İhsan Sait, kamburu takip eder. Vardıkları yerde demir minareleri olan bir bina vardır. İçeriye izlediği esnada kaçırılan şeyhin öldürüldüğüne şahit olur. Bu arada mekânı imar eden Paşaoğlu'nu da orada görür.

Paşaoğlu'nun bu yapıyı imar etmesindeki amacı tüm insanlığa hak dini duyurmaktır. Bununla beraber Allah'la konuşmayı arzulamaktadır. Ancak geçmişini de hesaba kattığında Allah'ın onla konuşmayacağını düşündüğünden şehrin ileri gelen şeyhlerini sürekli olarak kaçırmak için aracılık etmeye çalışmaktadır. Tüm bu olanlara şahit olan İhsan Sait, içeri girerek Paşaoğlu'nu korkutur ve Kambur Beval'i kendine köle ve yardımcı yapar. Kurulan sistemi ve mors alfabesini de öğrenen İhsan Sait, farklı milletten rakiplerle de sistem üzerinden satranç oynamaya başlar.

Yaşanan gelişmelerden sonra İhsan Sait'in hayatında çeşitli gizemli olaylar ortaya çıkmaya başlamıştır. İhsan Sait, Paşaoğlu'ndan kalma kasanın bir sabah açık olduğunu görür ve kendi mührü ile mühürlenmiş zarfı açtığında 'oğlunu terk etme' notu ile karşılaşır. Aynı gizem devam eder ve bu defa kasada mekanik bir motorun nasıl imal edileceğine dair çizimler bulur. Zarfları kimin bıraktığını anlamak için odaya fotoğraf aleti yerleştirir, böylelikle mektupları ve notları kendisinin bıraktığını fark eder. Ancak gördüğü kişide kendisinden farklı olarak yanağında bir çizik vardır. Başka bir gün Prenses Döjira'nın gelecekte gönderdiği mektubu görür görmez ona âşık olur. Artık İhsan Sait'in amacı kasada bulduğu çizimlerle güzel

bir tayyare imal ederek Prenses Döjira'ya ulaşmaktır. Yaptığı çalışmalar neticesinde imal ettiği makineyle havalanır ve geleceğe ulaşmak için yola çıkar.

Romanda konu ve dönem değişir. Bir gece Yıldız Sarayı'nda evrak incelemesi yapan yedi kişi vardır ancak sonrasında sekiz kişi olduklarını fark ederler ve sekizinci kişinin İhsan Sait olduğu anlaşılır. İhsan Sait aslında bütün tarih boyunca yolculuk yapmıştır. İhsan Sait Saray'da bulunanlara gelecekte geldiği fotoğrafı gösterir, bu fotoğrafta da yanağında bir çizik vardır. İhsan Sait'in istediği arzulara ulaşamamasının sebebi olarak geçmişteki hataları işaret edilir. Bu kez daha geçmişe gider. Yüce varlığa yönelir, iyi bir insan olur, borçlarını öder ve tekrar geleceğe döner. Harbe katılır ve yanağına bir çizik alır. Tüm bu yaşananları İhsan Sait salonda bulunanlara anlatır.

Galiz Kahraman

Romanda İstanbul'un çeşitli semtleri mekân olarak kullanılır. İdris Âmil Hazretleri, aile zoruyla dini eğitim aldırılan biridir. Ancak onun akli sürekli yaşamış olduğu semtin yer altı dünyasındadır. Hatta en büyük amacı dönemin en önemli kabadayılarından olan Yarma İskender'le tanışıp yanında yer almaktadır. Ancak yarma İskender hapisanededir ve yanına gitmenin tek yolu hapse girmektedir. Amacına ulaşmak isteyen İdris Âmil Hazretleri, sokakta yürüyen bekçiye saldırır ve tekme atar. Yaşanan olay üzerine hapse atılır. Hapiste bulunduğu sırada Yarma İskender ile tanışabileceği bir ortam oluşur. Tam Yarma İskender ile tanışırken İdris Âmil Hazretleri bayılır ve revire kaldırılır. Bayılmasından dolayı Yarma İskender ile tanışamaz ve kendini en sevdiği meşgale olan şiire verir. Hapisten çıktıktan sonra dayısının da kumar illetine bulaşmasından dolayı evi geçindirme ihtiyacı hasıl olur. İdris Âmil Hazretleri yine dayısının yardımıyla bir garsonluk işi bulur. Çalıştığı yerde gördüğü Handan'a âşık olur. Tutulduğu yıldırım aşkından dolayı ailesini alır ve Handan'ın evine onu istemeye gider. Tam isteyecekleri esnada Handan'ın belalısı evi basar, İdris Âmil Hazretleri evden kaçır ve canını zor kurtarır. Artık aynı iş yerinde çalışamaz ve yeni çözümler aramaya başlar. Bu durumla beraber hayatının merkezine aldığı şiir yazma serüvenini de sürdürür.

Başına gelenleri düşündüğü esnada yolda Sanatkâr Müellif Kursu ilanını görür ve kursa katılmak için Ümmü Gülsüm Kıraathanesine gider. Gittiği kursta yeni dostluklar edinir ve tanıştığı Efgan Bakara ile pavyona içmeye giderler ancak hesabı dahi ödeyemezler. Hesap ödememelerinden dolayı bir ay süreyle bulaşık yıkamak zorunda kalır. Günün önemli bir bölümünü bulaşıkhanede geçirmeye başlar. İdris Âmil Hazretleri, gazete okuduğu bir gün 'artist aranıyor' ilanına denk gelir ve bu durum ilgisi çeker. Hemen istenen şeyleri hazırlar ve bu kez ajansa giderek artist olmak için başvurur.

Bir gün İdris Âmil Hazretleri'nin önünü kesen bir kabadayı Yarma İskender'in selamını getirir ve ona Anadolu Külhanbeyinin kızı Remziye ile evlenmesi gerektiğini söyler. Yarma İskender'in arzusunu kabul eden İdris Âmil Hazretleri evliliğe ikna olur ancak bu sefer de düğünde çatışma çıkar ve Remiz öldürülür. Remziye de düğünden kaçır. İş konusunda bir düzen tutturamayan İdris Âmil Hazretleri takside parasının çalınması üzerine bu kez hırsız olmaya karar verir. İyi bir hırsız olabilmesi ve kabul görmesi için hırsızlar camiasınca imtihan edilir. İyi ve gösterişli bir eve girmesi ve evde bulunan kıymetli malları çalması istenir.

İdris Âmil Hazretleri gözüne kestirdiği eve hırsızlık için girmesi sonrasında evin sahibine yakalanır. Ev sahibi onun kafa kağıdına el koyar ve ondan bir istekte bulunur. Müteahhit olan ev sahibi İdris Âmil Hazretleri'ne tarif ettiği hamamı yıkması durumunda kafa kağıdını iade edeceğini, aksi taktirde başının belaya gireceğini söyler. İdris Âmil Hazretleri ev sahibinin talebini yerine getirir ancak bu sefer de ev sahibi ondan, büyük kızı Dilara ile evlenmesini ister. Ancak İdris Âmil Hazretleri ilk gün gördüğü Dilara'nın küçük kardeşi Mualla'ya âşık olmuştur. Hem Mualla'ya âşıktır hem de kâğıt üzerinde Remziye ile evlidir. Yaşadığı bu ikilem onu buhranlara sürükler.

İlk aşamada Remziye'den boşanması gereken İdris Âmil Hazretleri, boşanmak için de Yarma İskender'in iznini alması gerektiğini düşünmektedir. Yarma İskender'le görüşmeye gider. Yarma İskender 'kızlarım' dediği kaybolan putlarını bulması durumunda boşanmasına izin vereceğini söyler. İdris Âmil Hazretleri talebi yerine getirir ve Remziye'den boşanır.

Günlerden bir gün daha önce başvurduğu artistlik ajansı tarafından aranan İdris Âmil Hazretleri, kendisine film teklifi gelince çok mutlu olur. Film setine gittiğinde oynayacağı rolde yatak sahnesi olduğu söylenir. İdris Âmil Hazretleri, sahne gereği yatakta sevgilisini beklemeye başlar. Tam o esnada yatağa bıyıklı bir erkek girer. Bunun üzerine flaşlar patlar ve film çekilir. İdris Âmil Hazretleri, bu reklamda oynayacak kadın bulunamadığından kendisinin oynatıldığını anlar. Artistlik denemesi de hüsrarla sonuçlanır.

Girdiği her işte başarısız olan İdris Âmil Hazretleri, çalıntı karakterlerle roman yazarak para kazanmaya karar verir. Muhtar lakaplı tefeciden aldığı borç ile klasik eserlerin isimlerini değiştirerek kitaplar basar. Fakat bu kez de tefeci kitapları Muhtar Lüpen ismiyle basar. Bu işte de başarılı olamayan İdris Âmil Hazretleri, kayınpederine verdiği sözleri yerine getirmeyi hedefler. İlk olarak kayınpederinin evine gittiğinde nişanlısı Dilara'nın Amerika'da bulunan bir artiste kaçtığını öğrenir. Bu duruma içerenen İdris Âmil Hazretleri bu kez de Muhtar lakaplı tefecinin evine gittiğinde âşık olduğu Mualla'yı Muhtarın yatağında görür. Muhtar'ın, İdris Âmil Hazretleri tarafından yazılan ancak çaldığı şiirlerin tesiriyle Mualla'yı kendine âşık ettiğini anlar. Beyninden vurulmuş dönen İdris Âmil Hazretleri silahını çıkar ve Muhtara

doğrultur. Tam vuracağı esnada Mualla önüne atlar ve Muhtar'ın vurulmasına engel olur. Bu olaydan sonra akıllanmayan Muhtar, İdris Âmil Hazretleri'ne bir banka soygununu üstlenmesi durumunda istediği parayı vereceğini söyler. İdris Âmil Hazretleri banka soygununu üstlenir ve tutuklanır.

Tiamat

Osmanlı döneminde donanmada yer alan 'Abdülhamit' sınıfı bir tahtelbahir gemisinde yani bir denizaltıda yaşananlar konu edinilir. Geminin amacı Britanya'nın Mısır'dan asker sevkiyatını deniz yoluyla yapmasını engellemektir. Tahtelbahir mürettebatı seyir halindeyken gördükleri bir savaş gemisini yok ederler. Gerçekleşen çatışmayı payitaht karargâhına telsiz çağrısı ve mors alfabesi ile 'T1AMAT' kodu ile bildirirler. Roman adını tam olarak bu koddan alır.

Karşılaşmış oldukları gemideki ganimetleri almak için gemiye geçtiklerinde, onlarca ceset görürler. Cesetlerin neredeyse tamamının kafatasları oyulmuş ve içleri boşalmış haldedir. Ancak gemiye geçen mürettebat karşılaştıkları cesetleri çok da fazla önemsemezler. Çünkü tek amaçları erzaklara ve ganimetlere ulaşmaktır. Gemide erzak aradıkları esnada buldukları sandığı ve sandığın yanında olan yedi adet çiviye yüklenip gemilerine götürürler. Bütün mürettebat sandığın altın ile dolu olduğu kanaatinde. En azından sandığın üzerinde bulunan melek figürlerinin som altın olduğunu düşünürler. Sandığı açmaya çalışan mürettebat başarılı olamaz ve bu durum şüphelerinin diri kalmasını sağlar. Sandığı yüklenip kendi gemilerine götürürler. Bu kez bir levye yardımıyla sandığı açmaya çalışırlar. Açılan sandık Gedikli Çavuş'un koluna kapanır ve onun kolu kopar. Kolunun kopması üzerine tahtelbahir, Gedikli Çavuş'un feryatları ile inler. Feryatları duyan herkes korkuyla onu izlemeye başlar.

Yaşananlardan sonra herkese hayret veren bir durum daha cereyan etmektedir. Kopan kolun hareket halinde olduğunu görürler ve bu kol Karagümrük'ün kolunu kavrar. Korkudan dona kalan mürettebat olaya müdahale edemez. Herkes yaşanan olay karşısında korkmuş durumdadır. Kolunu tutan kesik kolla kazan dairesine doğru koşarak inen Karagümrük, orada bulunan Arap ile Abdülbeleş'in de aklını başından alır. Kazan dairesinde bir şekilde koluna yapışan koldan kurtulmayı başaran Karagümrük, kolu kazanda bulunan kızgın korların içine atar. Ancak kol kızgın korların arasından sürünerek çıkmaya çalışır. Kazanda olmasına rağmen yanmayan kol tahtelbahirin kulesinde yangına sebep olur. Tüm gemi mürettebatı kuleden çıkan yüksek kıvılcımları görür. Kolun sahibi Yaralı Çavuş ise yok olur ve bulunamaz.

Sandık tüm gemiye korku salan bir tehlikeye dönüşür ve tüyler ürperten madeni sesiyle tekrar açılır. Mürettebatın levye ile açamadığı sandığın kendiliğinden açılması yaşanan korku

ve gerilimi daha da artırır. Açılan sandığın içerisinde tek kollu ve cenin vaziyetinde Gedikli Çavuş görülür ve onun hırıltılı sesinde ‘yardım et!’ nidaları duyulur. Açılan sandıktan sabunsu bir yapısı olan canavar dışarı çıkar. Sandıktan çıkan canavarın göz yuvalarının bomboş olduğu ve dişlerinin yerinde delikli minik üfleçler olduğu görülür. Sandık ile birlikte getirdikleri çiviler de geminin demir yüzeyinde hareket ederek mürettebatın kafasına saplanır. Her çivi farklı bir mürettebatı canından eder. Kafasına çivi saplanan mürettebatın bedenleri canavarın hâkimiyetine girer. Sandığın üstünde bulunan melekler ise devam eden serüvende şeytana dönüşür.

Mürettebattan sağ kalan Mülazım ve Sancı kendi aralarında canavardan nasıl kurtulacaklarının planlarını yapmaya başlarlar. Ancak mürettebattan sadece 17 kişi sağ kalmıştır. Sancı, payına düşen her şeyi yapacağını taahhüt etse de canavarın öldürülmesinin imkânsız olduğuna inanır. Canavarın öldürülmesi noktasında Mülazım’ın tekliflerini gerçekçi bulmayan Sancı, tahtelbahiri terk edip canavarla birlikte havaya uçurmaktan başka çare olmadığını savunur.

Canavar mürettebatın çoğunu öldürür ve yutar. Sağ kalan son kişilerden olan Mülazım, iki arkadaşıyla birlikte canavarı öldürme planını harekete geçirir. Sonrasında Mülazım fûnyesi çekilmiş bir tahrip kalıbıyla canavarın ağzına girer ve onu patlatır. Boğuk ve anlık bir gümbürtü kopar. Artık ses değil yalnızca kulakta uğultu vardır ve canavarın parçalarının dairede her yana tabaka halinde yapıştığı görülür. Canavar artık ölmüştür.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İhsan Oktay Anar'ın Romanlarında Devlet ve Toplum Eleştirisi

“Hepimiz romanın en önemli yönünün öykü anlatmak olduğunu kabul ederiz ama her birimiz bunu sesimize ayrı bir eda vererek belirtiriz” (Forster, 2014, s.63). Roman yazarının temel amacı kurguladığı öyküyü okurlara sunmaktır. İhsan Oktay Anar için de durum aynıdır. Kurgu dünyasında şekillendirdiği öykülerini okurlarına sunar ancak onun romanlarındaki farklılık arz eden edası, romanlarında yer alan postmodern yapıdır. Aynı durum Anar'ın romanlarındaki eleştirel unsurlar için geçerli değildir. Çünkü Anar'ın romanlarında doğrudan ortaya konan bir devlet ve toplum eleştirisi yoktur. Romanlarındaki yapı için verilebilecek kesin hüküm eleştiri bağlamında verilememektedir. Yazarın romanları daha çok bireyin iç dünyasında cereyan eden arzuları, istekleri içeren bir hüviyettir. Öyle ki sanatçı romanlarında hırs, açgözlülük, iktidar tutkusu, nefret gibi duyguların kontrol edilememesi halinde insanoğlunu türlü felaketlere sürükleyeceği temasını işlemiştir (Koçakoğlu, 2010, s.149). Tema olarak bireyin zihin aleminde geçen gerçek yaşama uzak unsurlarla bezeli konuları ele alıyor olsa da satır aralarında devlete ve topluma yönelik çeşitli eleştiriler yapıldığı görülmektedir. Bununla beraber ele alınan romanlar ilgi çekici pek çok özeliği barındırmaktadır.

Anar'ın romanları adlarından kullandıkları dile, doğaüstü olaylara, dinsel ve alegorik unsurlara yer veren içeriklerine, düşünsel derinliğine, kişilerinin simgesel kimliklerine, geleneksel formlara ve söz kalıplarına yer veren üsluplarına, belli bir yere ve zamana bağlı olay örgülerine, ilk bakışta bağımsız gibi görünen ama sonradan ustaca birbirine bağlanan iç içe geçmiş öykücüklerine, yaşama sıkı bağlılığına, okuru olayların içine çekmesine, hatta mizahi öğelerle beslenen ironik üslubuna göre kimi zaman fantastik, kimi zaman polisiye, kimi zaman felsefi, kimi zaman tarihsel ama daha çok üstkurmaca bir nitelik taşırlar (Gündüz, 2012, s.39-40).

Okuru türlü hayallerde ve alemlerde gezdiren, okurda yüksek oranda etki bırakan bu anlatım tarzı içerisinde eleştirel bakılan hususların ortaya çıkarılması son derece zordur. Netice olarak edebiyatımızda eleştirel mahiyette konuların ele alındığı romanlar geçmiş dönemlerde daha yalın ve anlaşılırdır. Aynı durum Anar'ın romanları için geçerli değildir.

Anar'ın romanlarında devlete ve topluma yönelik çeşitli eleştiriler yapılmıştır. Yapılan bu eleştirilerde topluma herhangi bir yön verme gayesi de söz konusu değildir. Aynı şekilde romanların konu ve biçimce toplumun belli eğilimleri tarafından belirlenmesi ve eserlerin okurlara/topluma yön vermesiyle etkileşim gerçekleşebilir (Aytaç, 1999, s.129). Okur, Anar romanlarında yapılan eleştirilerin çözümü noktasında da herhangi bir fikir ya da görüşle

karşılaşmaz. Okur, romanların yeni tarihselci bir anlayışla kaleme alınması dolayısıyla olayları son derece yakın tarihten alınmış birer mesele olarak algılayabilir. Fakat ele alınan ve eleştirilen meseleler kurgusal bir yapıda cereyan etmektedir. Yaşananların ve tenkit edilen hususların gerçek tarihle ilgisi yoktur.

Romanların dil özellikleri de kendine has pek çok ayrıntıyı barındırmaktadır. “Postmodern romanlarda dil, romancılar tarafından başlı başına romanın temel öğeleri arasında sayılmıştır” (Gündüz, 2016, s.790). Anar’ın romanlarında da dile verilen önem okur tarafından daha ilk satırlarda kendini hissettirir. Anar romanları dil özellikleri olarak halk geleneğine, denizcilik, hiyel gibi mekanik ilimlerin literatürüne dayalı pek çok kelimeyi ve terimi içermektedir. Romanlarda kullanılan bu terimsel ifadeler ve anlaşılması güç kelimeler anlaşılması zor olan bir dil yapısının oluşmasına sebep olmaktadır. Romanların dil yapısının anlaşılma noktasındaki zorlayıcı durumu, eleştirel unsurların hissedilir olmasını da zorlaştırmaktadır.

Anar’ın romanlarında yazar, hangi dönemde ya da şartta olursa olsun çarkları doğru işleyen bir devlet mekanizmasına ihtiyaç duyulduğunu vurgulamaktadır. Kurmaca bir alem içerisinde de olsa yozlaşan bir devlet yapısının toplumun sonunu getireceği açıkça ortaya konmakta; yolsuzluk, rüşvet, iltimas gibi eylemlerin topluma ve devlete verdiği zararlar romanlarda dile getirilmiştir.

Toplumu tek tipleştirmeye çalışan eğitim anlayışları, yozlaştırılan dini değerlerin toplum üzerinde sebep olduğu zararlar, iktidar ve kudret hırsının insanı içten içe yok etmesi, cehalet, kölelik, batıl inançlar gibi pek çok mesele Anar romanları içerisinde ayrı ayrı eleştiriye tabi tutulmuştur.

Kitab-ül Hiyel romanında iyi bir hiyelkâr olmayı arzulayan kahramanlar, devlet desteği görme gereksinimi ile bürokrasiden faydalanmaya çalışmaktadır. Bunun yanında bürokrasiden faydalanmak da kurgulanan dönemde rüşvet ve iltimas ile sağlanabilmektedir. Yaşanan bu durum neticesinde cereyan eden hadiselerde Anar, devlet yönetimindeki çarpıklıklara karşı eleştirel bir tavır sergiler. Aynı şekilde roman içerisinde toplumsal anlamda batıl inançlardan diğer pek çok meseleye eleştirel bir bakış söz konusudur. İltimas kanalıyla makam sahibi olan liyakatsiz yöneticilerden işini doğru yapmayan kamu çalışanlarına, kamu malını kendi çıkarına kullanan yöneticilerden dini yozlaştıran din adamlarına, dinin emrettiği doğruların çarpıtılarak dini değerlerin yozlaştırılmasından bilime değer verilmemesine kadar pek çok mesele *Kitab-ül Hiyel* romanında eleştirilmektedir.

Galiz Kahraman romanında da devlet ve toplum üzerine yapılmış pek çok eleştiri söz konusudur. Romanda bilimin önemini vurgulama bağlamında önemli birçok tespit yapılmıştır.

Fizik, kimya, tıp gibi ilimlere gereken değerin verilmediği bunun yerine insanların büyü ve hurafeye ehemmiyet verdiği ifade edilmiş ve bu durum eleştirilmiştir. Yine aynı şekilde romanda sanat ve sanatçı üzerinden çeşitli toplumsal eleştiriler yapılmıştır. Devlet desteği gören sanatçıların taraflı tavrı, bunun yanında yöneten tabakaya eleştirel bir tavır sergileyen sanatçılara uygulanan baskılar roman içerisinde ele alınmıştır. Anar, insanların tek tipleştirilmesi üzerine eleştirilerini de aynı romanda gündeme getirir. Bilhassa edebiyat üzerinden yazım ve imla ile eserlerin tek tipleştirilmesi romanda eleştirilir. Yazılan eserlerde yazarların imla kurallarına uyması, yavaşık düzen eğitimindeki askerlere benzetilir. İnsanların modern bir köle olarak kullanılması, insanları bu şekilde kullanan yöneticilerin de dini vecibelere son derece özen gösteren bireylermiş gibi tavırlar takınması da roman içerisinde devlet ve toplum eleştirisi bağlamında eleştiriye tabi tutulan bir diğer önemli meselelerdir.

Amat romanı denizde geçen bir olay örgüsüne sahip olması yönüyle dikkat çekicidir. Romanda denizcilerde bulunan pek çok batıl inanç ifade edilmiştir. Romanda toplumsal anlamda en çok batıl inançların ele alındığı ve eleştirildiği söylenebilir. Batıl inançlara kaynaklık eden yanlış anlaşılmış inançsal kaideler de özellikle belirtilmiş ve eleştiriye tabi tutulmuştur. Anar'ın neredeyse tüm romanlarında olan bir eleştiri olarak ifade edebileceğimiz 'şekilci sözde dindarlar'a yönelik eleştiriler de söz konusudur. İslami kaidelere uygun olarak yaşıyormuşçasına tavırlar sergileyen, ibadetlerini yalnızca göstermelik yapan ancak manaya gelindiğinde dinin emrettiği doğruları uygulamayan insanlar *Amat*'ta da eleştiriye tabi tutulmuştur. Ölümün, öldürmenin toplum tarafından sıradanlaştırılması ancak esasen her ölümün bütün insanlığın ölmesi kadar trajedik olduğu romanda dile getirilmektedir. Böylelikle savaşlar ve ölümler üzerine Anar, evrensel pek çok yargıyı *Amat* romanında ortaya koymaktadır.

Suskunlar romanında batıl inançlar sıkça ele alınmış ve eleştirilmiş bunun yanında cimrilik, hilekarlık gibi toplumu bozan, yozlaştıran meseleler eleştirilmiştir. Tüccarların ticari hayatlarında yapmış oldukları stokçuluk, yüksek fiyata ürün arzı sağlamaları, insanlara bozuk mal satışı yapmaları gibi toplumsal hayatı etkileyen eylemler eleştirilerek bu durumların her dönemde var olduğu ortaya konmuştur.

Efrâsiyâb'ın Hikâyeleri romanında devlet ve toplum eleştirisi bağlamında işlenen konuların başında bazı bilim dallarına önem verilmesinin yanında sanata önem verilmemesi ve gereksiz görülmesi eleştirilmektedir. Sayısal ilimler her ne kadar hakkı verilerek öğrenilmese de sanat dallarına nispetle önemli kabul edilmesinin yanında; resim, müzik gibi alanların toplum tarafından gereksiz görülmesi eleştirilmiştir. Aynı şekilde romanda klasik eğitim uygulamalarında öğretmenlerin tavırları eleştirilmiştir. Anar'ın diğer romanlarında olduğu gibi

batıl inanışlar, üfürükçüler, büyü ve hurafe *Efrâsiyâb'ın Hikâyeleri*'nde de eleştiriye tabi tutulmuştur.

Yedinci Gün romanında Anar, toplumsal yaşantıda bireylerin birbirine karşı saygısız tavırları, çevreye verdikleri zarar, temizliğe önem verilmemesi gibi toplumsal meseleleri irdlemiştir. Bununla beraber kadınlar ile erkekler arasındaki ilişkiler, erkek egemen toplumun doğurduğu sorunlar, cemiyet içerisinde kadının söz sahibi olmaması gibi konular da eleştirilmiştir.

Puslu Kıtalar Atlası romanında devlet ve toplum üzerine yapılan eleştiriler değerlendirildiğinde çoğunlukla batıl inançların toplum üzerindeki tesiri, bilimin yerine hurafenin öncelenmesinin doğurduğu sonuçlar, insanların kendi konforu ve rahatı için topluma verdikleri zararlar, batıl inançlar, ağaçlara ve çullara özel anmalar yüklenmesi, dinin kullanılarak sömürülen paralar gibi pek çok mesele irdelenmiş ve eleştirilmiştir.

Tiamat romanı hayal ve kurmacanın belki de en doruklarda olduğu bir Anar romanıdır. Bununla beraber romanın konu olarak büyüler, canavarlar ile örülü bir yapı arz etmesi tüm olayların da bir denizaltıda geçmesi toplumsal anlamda eleştirinin boyutunun diğer romanlara göre sınırlı kalmasına sebep olmuştur. Ancak Anar, diğer tüm romanlarında olduğu gibi *Tiamat'ta* da dar kapsamlı olmakla beraber çeşitli eleştirilerde bulunmuştur. Romanda dinin yozlaştırılması ve bu yolla art niyetli kişilerin din adına insanları kandırmaları, bilime değer verilmemesi, dini kaidelerin manadan çok şekilci yönüyle algılanması eleştiriye tabi tutulmuştur.

Anar'ın romanlarında yapılan devlet ve toplum eleştirilerine yönelik genel bir değerlendirme yaptıktan sonra yapılan eleştirilerin başlıklar halinde ve teferruatlı bir şekilde açıklanması uygun olacaktır.

İltimas, Yolsuzluk, Rüşvet

Platon'a göre devlet, yönettiği ve bakımını üzerine aldığı şeyin iyiliğini gözetir (Platon, 2018, s.27). Bu bağlamda toplum ve toplumu oluşturan bireylerin tamamı devletin tüzel kişiliğine emanettir. Devlet aygıtının yönetim anlayışı her ne olursa olsun toplumun refahını gözetmesi gerekir. Platonun ideal devlet arayışı devlet kavramını, faydalı ve gerekli bir yapı olarak ortaya koymaktadır. İdeal devlet anlayışının ortaya koyulması noktasında pek çok bilimsel ve felsefi çalışma vardır.

Felsefenin yön gösterici olduğu ideal devlet anlayışının yanında edebi eserlerde de devlet yapısı üzerine çeşitli tespitler yapılır. Netice olarak edebiyat da toplumun belirli ölçülerde yansımadır. Kaleme alınan bir romanda devlet üzerine yapılan çeşitli tespitler

olabilir. Aynı şekilde bu eserlerde devlet aygıtı hakkında çeşitli olumlu ve olumsuz eleştiriler de yapılabilir. Roman özelinde yapılan bu tespitlerin de ideal devlet anlayışının ortaya konması noktasında faydalı olacağı aşîkârdır. Anar'ın romanları özelinde bir değerlendirme yapıldığında devlet aygıtına pek çok eleştiri dile getirilmektedir. Devlet yapısını bozan iltimas, yolsuzluk ve rüşvet gibi kavramlar eleştiriye tabi tutulmuştur.

Devlet yapısını bozan ve her yönüyle topluma zarar veren durumların ayrı ayrı ele alınması gerekmektedir. İlk olarak 'iltimas' kavramının ne olduğunu ortaya koymak faydalı olacaktır. 'İltimas' kelimesi sözlükte 'tutma, kayırma, arkalama' anlamına gelir (TDK, 1074, s.1388). İnsanlık tarihinin her döneminde sıklıkla karşılaşılan sorunlardan biri de iltimastır. Literatürde nepotizm olarak da ifade edilebilen bu sorun bilimin, sanatın, eğitimin, kültürün velhasıl toplumu ayakta tutarak ileriye götürebilecek tüm yapıların en büyük ve en yıkıcı düşmanıdır. Bilginin, emeğin ve başarının kayırılması gerekirken yanlış kişilerin arkalanması devlet yapılarını içten içe çürütmeye mahkûm etmektedir.

Devlet yönetiminde bozulma ve yozlaşmaların temelinde yatan sebep pek çok kez iltimas olmuştur. İltimas anlayışını yani diğer bir ifadeyle kayırmacılığı yalnızca toplumumuzda, geçmişimizde ya da genel bir ifadeyle bizde aramak son derece eksik bir tespit olacaktır. Konuya devlet eleştirisi bağlamında baktığımızda kendi toplumumuzdan bir örnek vermek son derece faydalı olacaktır. XV. yüzyıl sonrasında Osmanlı devlet yönetiminde meydana gelen bozulmalar iltimas ortamına zemin hazırlamıştır. "Osmanlı ulemasının ilmiye silkinde ve bürokraside yükselmesinde bilimsel donanımı kadar saraya kadar uzanan bürokratik ağ ile olan ilişkileri etkiliydi. XV. yüzyıldan itibaren merkezdeki yüksek makamlara atanma Sahn müderrisliğinden geçer olmuştu" (Akça, 2016, s.424). Benzer durumlar Cumhuriyet döneminde de varlığını sürdürmüş, yönetimi elinde bulunduran ideolojiler ve iktidarlar kendilerine yakın kişileri kayırmaktan geri kalmamışlardır. Yaşanan bu durum her mecrada olduğu gibi edebi eserlerde de eleştirel anlamda kendisine yer bulmuştur. Belki de en başta iltimasın sonucu olarak devlet idaresinde yolsuzlukların önü açılmış, liyakatsiz kişilerin önemli makamlara getirilmesi sistemin içeriden çürümesine ve çökmesine sebep olmuştur. Pek çok denge unsurunu içerisinde barındıran devletin yönetim yapısı, iltimas gösterilen kişiler aracılığıyla yolsuzluğun ve rüşvetin merkezi haline gelmiştir. İltimas neticesinde makam sahibi olan kişilerin devlet yapısına verdiği zararların başında da 'rüşvet' gerçeği gelmektedir. Bulunduğu mevki ve makamı hak etmeyen kişilerin işgal ettikleri makam kanalıyla elde ettikleri haksız çıkarlar durumun daha kötü bir hal almasına sebep olmuştur.

"Rüşvet kavramı, kamu görevlilerinin kamusal mal ve hizmetlerin arz edilmesinde görev ve yetkilerini kötüye kullanarak, ilgili kişi veya kurumlara farklı işlem yaparak para veya

diğer şekillerde çıkar sağlaması anlamına gelir” (Çoban, 1999, s.180). İltimasın sebep olduğu liyakatsizlik rüşvete uzanan yolun temini oluşturmakta ve devlet yapısını alabildiğine bozmaktadır. Netice olarak düşündüğümüzde liyakat sahibi olmayan kamu çalışanlarının kayırılarak bir yerlere getirilmesi rüşvet ortamının da oluşmasına sebebiyet vermiştir. Bulunduğu mertebeyi hakkıyla elde etmeyen kişilerin, bulundukları mertebe ve makamı sömürerek kişisel menfaat elde etmeleri doğal bir sonuç olarak ortaya çıkmaktadır. Birbirine çeşitli dengelerle sıkı sıkıya bağlı devlet mekanizmasının bir kolunda meydana gelen hastalığın tüm vücuda yayılması da doğal bir sonuç olmakta, problemler devlet yönetiminin tamamını sarmaktadır.

İnsanlık tarihi boyunca gelişme gösteren ve değişen modern düzen, yalnızca teknoloji odaklı olmamıştır. Toplumsal yaşantılar demokrasi, hukuk, devlet yapısı, yönetim anlayışı gibi pek çok unsuru da geliştirmiş ve değiştirmiştir. Devlet otoritesi ve düzeni içerisinde yöneten mekanizmaların iltimas, yolsuzluk ve rüşvet sarmalına bulaşması; gelişim ve değişim anlamında duraksamanın belki de başlıca sebebi olmuştur. Yani toplumu en geniş anlamda kapsayan devlet aygıtındaki bozulma her alana sirayet eden bir hal almaktadır. Topyekûn bir bozulmanın kaynağı devlet yapısındaki bozulmalar ile başlamaktadır.

Anar’ın romanlarında okurlar, bilim üretmeye çalışan bir mucidin devlet yapısındaki bozulmadan dolayı çektiği sıkıntılara şahit olmaktadır. Bir toplumda belki de en büyük devlet desteğini görmesi gereken bir mucidin, icadını devlet yöneticilerine göstermek için bile rüşvet vermesi gözler önüne serilir. Öyle ki *Kitabül Hiyel* romanında kurgulanan devlet yapısı içerisinde bilimle ilgilenen bilime yön vermesi gereken bakanlık düzeyinde bir kamu kuruluşu vardır. Böyle bir kuruluşun ihdas edilmesinin yanında amacına hizmet etmiyor olması romanda yapılan eleştirinin gücünü yansıtmaya açıktır. Daha yeni yeni bilim ve sanatla ilgili devlet kurumlarının şekilleniyor olması düşünüldüğünde kurgulanan dönemdeki kamu hizmeti son derece ilgili gecikici ve önemli görünmektedir. *Kitabül Hiyel* romanı her ne kadar gerçek hayatta olamayacak güçte kurgusal bir yapı arz etse de kurgulanan dönemde bilime yön vermesi gereken ve bilim insanlarını, mucitleri çatısı altında toplaması ve teşvik etmesi gereken bir kurum mevcuttur. Bu kurum gerçek amaçları doğrultusunda ona yüklenen misyonu yerine getirememektedir. Çünkü kurgulanan âlemde devlet kurumlarına atanan yöneticiler getirildikleri makamlara bilgi, birikim, tecrübe ve likayatlarıyla sahip olmamışlardır.

Anar *Kitabül Hiyel* romanında devlet yöneticileri iltimas ile elde etmiş oldukları bu makamlarda rüşvet ile varlıklarını sürdürmektedir. Bu bağlamda kurgulanan romanda muhteşem bir denizaltı üretebilecek kabiliyette bir mucidin, icadını devlet erkanına arz etme

fırsatı bulamaması devlet yapısındaki bozulmalara verilebilecek önemli bir örnektir. Diğer bir durum ise *Kitabül Hiyel*'de okura hissettirilen bu eleştirilerin büyüğü gerçekliklerin içerisinde, gerçek dünya ile alakası olmayacak kadar kurmaca bir olay örgüsü ile gözler önüne serilmesidir. Bilime yön verecek ölçüde gerçekçi olan roman kahramanları aynı zamanda ölümsüzlüğü arzulayan ve bulmaya çalışan kişilerdir.

Anar romanlarında ele alınan rüşvet meselesi bilinen ifadelerle, geçmiş tarihlerde cereyan ediyormuşçasına okura yansıtılır. Romanda okura verilen mesaj son derece anlaşılırdır. Ele alınan hikâye hissedilir ölçüde kurmacadır fakat rüşvet, devlet yapısında çok önemli bir sorundur ve toplumsal yaşantı adına eleştirilmesi gereken en önemli aksaklıklardan biridir.

İltimas, yolsuzluk ve rüşvet konuları Anar'ın romanlarında sık sık ele alınmıştır. Aralarında çeşitli yollarla temas kurulan üç farklı hiyel ustasının yani daha anlaşılır ifadeyle mucidin icatlarını anlatan *Kitab-ül Hiyel* romanında, resmî kurumlarda yaşanan sorunlar ve aksaklıklar çoğunlukla iltimas, yolsuzluk ve rüşvet ekseninde dile getirilmektedir. Romanda zaman kavramı açık bir şekilde ortaya konmasa da 3. Selim Dönemi, 2. Meşrutiyet Dönemi ve Sultan Abdülhamit Han döneminin işaret edildiği izlenimi uyandırılmaktadır. Kesin olarak okurun, romanın hangi dönemi ele aldığını algılaması mümkün değildir. Yazar da bu yolla tarihi gerçeklikten hareketle kendi kurgusal zaman anlayışını okura hissettirir. Zaman mefhumunun bu denli muğlak olması roman içerisinde eleştirilen unsurlarla tarihi dönemler arasında bağ kurmayı imkânsız hale getirmektedir. Bu durum eleştirilen hususları belirli bir dönemle sınırlamak yerine, genel bir eleştiri anlayışına dönüştürmektedir.

Romanda zaman kavramı üzerinde oluşan karmaşa yeni tarihselci anlayış ile de pekişmektedir. Konu ve hikâye de gerçeklikten uzaktır. Kurgu aleminde inşa edilmiş kurgusal bir zaman söz konusudur. Kurgulanan bu yapı içerisinde Anar'ın 'rüşvet' ile ilgili yapmış olduğu eleştiriler ise son derece gerçekçi argümanlarla bezelidir.

Çünkü kendisini tophaneye aldirdikten sonra yevmiyesinden sürekli pay isteyen, işinden ayrıldıktan sonra bile peşini bırakmayıp iki günde bir haraç kopararak ona hayatı zindan eden yeniçeri Deli Abuzer Beşe, elbette ki her gece olduğu gibi yine oradaydı (Anar, 2020a, s.30).

Kitabül Hiyel'in başkahramanlarından olan Yafes Çelebi, kendisini işe aldırان ve bu sebeple ona iltimas sağlayan yeniçeri Deli Abuzer'e rüşvet vermektedir. Romanda 'yeniçeri' kavramı ile karşılaşmak her ne kadar okuyucu üzerinde bir bilinmişlik ortamı oluştursa da yaşanan olayın hangi zaman diliminde cereyan ettiği anlaşılamamaktadır. Okur nezdinde anlaşılmaya açık olan tek husus, rüşvet ödeyerek iltimas gösterilmesi neticesinde işe alınan bir roman kişinin varlığıdır. Okur, Osmanlı tarihinde yeniçeriler vasıtasıyla yaşanan aksaklıkları zihninin merkezine oturtsa da metin içerisinde yeniçeri ifadesinin figüratif olduğu açıkça

ortadadır. Okur ‘yeniçeri’ yerine kendisinin konumlandıracağı her kahraman aynı manayı ve misyonu üstlenecektir. Dolayısıyla yazar bilinen tarihsel ifadelerde kaynağını tarihten almayan, genel eleştirilerini gözler önüne sermiştir. Kahraman adları, kavramlar, ele alınan iş kolları ve kimlerin hayatları bizden gibi görülse de figüratif ve kurgusaldır. Ancak eleştirilen rüşvet ve iltimas kavramları evrensel sorunlardır.

Kitabül Hiyel’de roman kahramanı Yafes Çelebi’nin iyi bir hiyel ustası olmak için mühendishanede çalıştığı sürede derslerinde başarısız olduğu ifade edilerek mühendishaneden ilişkisi kesilmiştir. “Ondan boşalan yere ise, Cenabet Haydar Paşa’nın yeğeni Lalezar Fülful Çelebi alınmıştır” (Anar, 2020a, s.20). Roman kahramanı vermiş olduğu rüşvet ile işe girmiş olmakla beraber iltimas anlamında ondan daha güçlü kişinin gelmesiyle o da işinden olmuştur. Tüm bunların yanında ‘yeğen’ kavramı kayırılma noktasında toplumumuzda bilinen metaforlardandır. Özellikle ‘yeğen’ ve ‘dayı’ kavramlarının bir araya gelmesi iltimas ortamının oluştuğunu gözler önüne sermektedir. Anar’ın eleştirilerini toplumumuzca bilinen kavramları kullanarak ortaya koyduğu da ayrıca romandan anlaşılmaktadır. İşe ilk alınan Yafes, rüşvet karşılığı alınmıştır. Sonrasında o da işten çıkarılmış yerine ‘yeğen’ unvanını taşıyan yeni bir kişi işe alınmıştır. Tüm bu yaşananlar içerisinde işi hak eden ve devlet kurumunda istihdam edilmesi gereken liyakat ve eğitim sahibi kişilerin işe alınmadığı ortaya konmuştur.

Kitabül Hiyel’de hayallerine ulaşmak isteyen hiyel ustası mucitler, bürokratik engellere takılırlar. Romanlarda rüşvetle açılmaya çalışılan devlet kapılarına, iltimasla çözülmeye çalışan sorunlara ve daha nicelerine sık sık değinilir.

Yüz akçe harç yatırdıktan bir hafta sonra aldığı hücceti teslim ettiğinde evrakları mülazım tarafından şakirtlerine havale edildi. Adam başı onar akçeyle bu engel aşıldıktan sonra ikinci ve birinci halifelere erişilince bahşişin miktarı da yükseldi” (Anar, 2020a, s.27).

Roman kahramanlarının rüşvet tarifeleri ulaşmayı arzuladıkları bürokratin unvanına göre şekillenmiştir. Daha büyük makam ve mertebedeki kamu yöneticilerine ulaşmak daha maliyetlidir. Romanda verilen rüşvet kimi zaman ‘bahşiş’ kimi zaman ‘ücret’ ve ‘harçlık’ olarak da ifade edilmiştir.

Anar’ın *Kitabül Hiyel* romanında belki de en belirgin eleştiri, kamu sistemi üzerinden aksaklıkların yansıtılması şekliyle yapılmıştır. Anar’ın romanlarında rüşvetin ele alındığı bir diğer önemli roman *Amat*’tır. Roman İstanbul’dan yola çıkarak Ege denizine doğru yol alan bir kalyon olan Amat gemisinde geçmektedir. Romanda devlet aygıtının bozulan yapısı eleştiriye tabi tutulmuştur. Rüşvet de eleştirilen bu meselelerin başında yer almıştır.

Amat romanındaki kişiler 1600’lü yıllardaki tüccarlardır. Kurgulanan dönemde uluslararası ticari faaliyetlerinin büyük bölümünü deniz yoluyla yapılmaktadır. Deniz

ticaretinde yaşanan aksaklıkların halkın alım gücü üzerinde olumsuz sonuçlar doğurduğu romanda gözler önüne serilmiştir. Yaşanan ekonomik olumsuzluktan ise dönemin bezirgân olarak adlandırılan tüccarları en az zararla çıkmaktadır. “Yine de bezirgân yılmamış, rüşvetle bazı hatırlı kişileri araya sokup devlet kapılarını aşındırarak, geminin denize açılmasından itibaren her 14 günde bir mallarının fiyatlarını on yedide üç yükseltme iznini kopartmıştı” (Anar, 2020c, s.31). Bezirgânların devlet yönetimindeki kişilerle kurdukları iltimas ortamında rüşvet yoluyla yolsuzluğun yolunun açılması eleştirilmektedir. Her ne kadar tacirlerin fiyatlandırma hürriyetinin devlet kontrolünde olduğu roman özelinde okura hissettirilse de bu durum rüşvetin tesiriyle olumsuz bir hal almaktadır.

Devlet kurumlarındaki bozulmanın hayatın her alanını olumsuz etkilediği ve çözümsüz sorunlara sebebiyet verdiği Anar romanlarında ortaya konmaktadır. Ticaretten bilime, eğitimden üretime her yapının düzenini sağlayacak olan devlet mekanizması üzerine en büyük zararı veren hususlar romanlarda eleştiriye tabi tutulmuştur. Bozulan sistem içerisinde yalnızca ticaret yapan kişilerin yani tacirlerin daha fazla kazanma gayeleri gözler önüne serilmemiştir. Kurgulanan dönemde bilim ve sanat üretmek isteyenlerin dahi önüne çıkan temel engel, devletin yönetim anlayışındaki sorunlardır.

Rüşvet, iltimas ve yolsuzluk gibi meselelerin devlet yapısına, işleyişine ve sistemine ne denli zararlar verdiği romanlarda ortaya konmuştur. Bu gerekliliğin toplumun ve devletin işleyen çarklarını nasıl bozdukları, birbiri içerisinde kanser hücresi gibi yayılarak devlet yapısını yok ettikleri farklı romanlarda çeşitli örneklerle ortaya konmuştur. Romanlarda verilen mesajlar son derece açık ve evrenseldir. Devlet yapısında yöneticiler ve tüm görevliler liyakat, eğitim ve güzel ahlak sahibi olmalıdırlar. Kurumlar bu yapı içerisinde sunacağı hizmetleri adil, eşit ve hakkaniyetli sunarak var oluş amaçlarının gerektirdiği misyonu ortaya koymalıdır. Güçlü ve gelişmiş bir toplumun ancak ve ancak doğru işleyen bir devlet mekanizması içerisinde var olması mümkün olacaktır.

Yönetenlerin Toplum Üzerindeki Siyasal Baskısı

Tarih boyunca katılımcı demokrasilerden monarşik yapılara kadar pek çok yönetim anlayışı uygulanmıştır. Her yönetim anlayışı topluma yönelik olarak çeşitli özgürlük alanları oluşturduğu gibi bunun yanında bir baskı unsuruna da dönüştürülmüştür. “Siyasal sistemlerle ilgili ilk sınıflandırma çabaları bundan 2500 yıl önce Antik Yunanlı tarihçi Herodotos ile başlamış, Aristo ile devam etmiştir. Aristo, yönetenlerin sayısal durumuna göre tek kişi yönetimi(monarşi), azınlık yönetimi (aristokrasi) ve tüm halkın yönetimi (cumhuriyet-politeia) şeklindeki ünlü sınıflandırmasını siyaset bilimine armağan etmiştir” (Çiftçi, & Yılmaz, 2013, s.84).

Devlet yönetimini sağlayanın yönetim anlayışının yanında hem iktidarlarını hem de devletin var olan düzenini koruma noktasında tedbirler alması bir gereklilik olmuştur. Alınan bu tedbirler demokratik toplumlarda bireylerin haklarına saygılı kanunlar yoluyla yapılırken antidemokratik toplumlarda ise baskı yoluyla yapılmıştır. Oluşan bu siyasal baskı ortamı toplum hayatını derinden etkileyecek mahiyettedir. Toplum ve birey üzerinde bu denli tesir oluşturan olaylar aynı bağlamda edebi eserlerde de sıkça ele alınmıştır. Türk edebiyatı özelinde Tanzimat edebiyatı ile başlayan eleştirel bakış ilk aşamada topluma yön verme ve toplumu şekillendirme amacı gütmüştür.

Anar'ın romanlarında da yönetenlerin toplum üzerinde oluşturdıkları siyasal baskı çeşitli yönleriyle eleştirilmiştir. Romanlardaki bir diğer önemli durum da eleştiriye konu olan meselelerin arka planda kalmasını sağlayan durumlardır. Anar romanlarındaki fantastik unsurların varlığı, romandaki gerçeklik algısını azalttığından yapılan eleştiriler arka planda kalmaktadır. “Anar'ın romanlarının hemen tamamında gerçeğin sınırlarını zorlayan ve daha çok semavi dinlerin çevresinde oluşan mitolojiden beslenen vampir, kurt çocuk, hayalet, şeytan gibi evrensel ama çoğunlukla ilkel, nahif ve basit fantastik unsurlardan, olaylardan ve objelerden yararlanır” (Gündüz, 2012, s.84). Bu durum romanlarda gündeme getirilen eleştirileri yukarıda belirtildiği gibi belli ölçülerde perdeler. Çünkü eleştirilen meseleler son derece somut argümanları gerektiren meselelerdir. Devlet yapısının ve toplumun eleştirildiği bir romanda hayaletlerin ve şeytanların kol gezmesi doğal olarak verilen mesajda perdeleyici bir rol oynamaktadır.

Yönetenlerin toplum üzerindeki siyasal baskısı bağlamında *Galiz Kahraman* romanında Anar, mizah ve eleştiriye bir arada kullanarak toplumdaki çelişkileri ironik bir şekilde ortaya koyar (Kaplan, & Gülerer, 2018, s.245). Anar, yönetenlerin toplum üzerindeki siyasal baskısını okura hissettirmesinin yanında ironik ifadeler ile topluma ve yönetenlere yönelik eleştirilerini sürdürür. Söz konusu romanda, her dönemde yaşanabilecek bir mesele ele alınır. Roman kahramanları vasıtasıyla toplumcu şiirler yayımlayan bir şairin halen adli mercilerce sorgulanmamış olmasını ironik bir dille ifade etmektedir.

Ne var ki, tam dört edebiyat mecmuasında içtimaî muhtevalı şiiri yayımlanmasına, üstelik bir de kitabı olmasına rağmen, ne savcılıktan celp gelmiş ne de kapısına polis dayanmıştı. Anlaşılan, siyasî şubede pek edebiyat heveslisi yoktu. Ama olsun! Hodri meydan! Buyursunlar gelsinlerdi! Ona göre iyi edebiyatçı, kabiliyetli değil cesur olmalıydı. Herhalde bundan, iyi fizikçilerin de zeki değil, cesur olması gerektiği sonucu çıkardı. Evet, tevkif edilmeyi bekleyen adamcağız, aynı zamanda dürüstlüğü de insanoğlu için vazgeçilmez bir meziyet olduğunu düşünmekteydi (Anar, 2020b, s.27).

Anar, sanatın ve özelde de şiirin topluma hizmet etme amacının olabileceğini belirtmektedir. Toplumcu bir amacı olmayan ve toplumcu temalar dışında konuları işleyen bir

şii kaleme alan yazara savcılıktan celp gelmesi ihtimal dahilinde değildir. Burada toplumun sorunlarına ışık tutan bu yolla da siyasal ve sosyal eleştiri yapan bir şairin eseri işaret edilmektedir. Bir toplumda özellikle sanatçıların siyasal baskılara boyun eğmemesi ve cesur olması, bununla beraber belki de toplumsal sorunların sözcüsü olması gerektiği vurgulanmaktadır.

Siyasal baskıların, diktaların, statükoların toplumda sebep olduğu travmalar birçok edebi eserde olduğu gibi Anar'ın romanlarında da yerini bulmakta ve eleştiriye tabi tutulmaktadır. Cesaretin ve özgürlüğün önemini vurgulayan Anar, satırlara sıkıştırılmış eleştirilerini okurlara sunmaktadır.

Romancı, *Galiz Kahraman* romanında da devlete/yönetimine karşı tavırlarına göre sanatçıları tasnif etmiştir. Yapmış olduğu tasnif ile yönetenlerin toplum üzerindeki siyasal baskısına karşı sanatçıların sergiledikleri refleksleri konu edinmiştir.

O zamanlar üç grup sanatçı vardı. İlki, devletin halktan topladığı parayla Avrupa'ya gönderilenlerden ibâretti ki, bunlar için 'takdirnâmeler' tanzim edilirdi. Ama ikinciler daha bir ciddiye alınır, yazdıkları her bir kitap ilgili memurlarca satır satır okunur, haklarında 'fezleke,' iddianame,' 'gerekçeli hüküm' gibi kâğıtlar hazırlanırdı. 'Artist vesikası' verilen üçüncü gruptakiler ise bazı tiyatro kumpanyalarında, daha da acısı pavyonlarda çalışırlardı. Ama yine de pavyonlar o kadar kötü yerler değildi. Çünkü, tuhaf gelecek ama bir yanıp bir sönen rengârenk neon lambaları, yol iz bilir ve hürmetli fedâileri, cömert garson ve kadirşinas komileri ile bu tür bir mekâna devam etmek, insan olmanın iki yolundan biriydi! (Anar, 2020b, s.38-39).

Devlet destekli olarak Avrupa'ya gönderilen sanatçılar her dönemde olmuştur. Bu sanatçı toplulukları her dönemde çeşitli adlar almıştır. İşaret edilen topluluğun yalnızca Osmanlı dönemi ile sınırlandırması eksik kalacaktır. Zira işaret edilen topluluğun her dönemde varlığını sürdüren ve devlet desteğini arkasına alarak sanat üreten kesimler olduğu açıktır. Sözü edilen romanda Anar'ın eleştirdiği bu sanatçı kesimiyle birlikte hakkında yargı mercilerince fezlekeler, iddianameler düzenlenen sanatçılar da yer alır. Romancı, siyasal güçle aynı pencereden dünyaya bakan, cesur bir duruş sergilemeyen, siyasal baskı görmeyen sanatçıların en iyi yerlere geldiğini belirterek; cesur sanatçıların siyasal baskıya maruz kalmalarını eleştirir. İşaret edilen üçüncü sanatçı topluluğu da 'pavyonlarda çalışanlar' olarak kategorize edilmektedir. Bu üç sanatçı grubu içerisinde 'devletin halktan topladığı parayla Avrupa'ya gönderilenler' eleştirilmiş diğer iki sanatçı grubu ise yüceltilmiştir. Eleştirilen durumun yalnızca toplumumuzda gözlenen bir gerçeklik olmadığı da açıktır. Söz konusu kitleler bağlamında yazarın belirli bir dönemi ya da belirli bir topluluğu işaret ettiği yorumu son derece dar bir düşünce olacaktır. Sanatçılar üzerine yapılan bu eleştiri de evrensel bir eleştiri olarak nitelendirilebilir.

Anar'ın *Suskunlar* romanı Osmanlı dönemi İstanbul'unda kurgulanmış yapısı içerisinde müzikle uğraşan kişileri konu almış bir romanıdır. Roman kahramanları ile çeşitli konulara eleştirel bir pencereden bakılmaktadır. Osmanlı döneminde sosyal statünün en büyük işareti olan kavuk, *Suskunlar* romanında eleştiriye konu olmakta ve haksız bir şekilde elde edilen statüyü işaret etmektedir.

“Gelene beyim, gidene paşam deyip büyüklerine saygı gösterir, el etek öpersen, işte sen de gün gelir böyle muazzam bir kavuk giyer, bey gibi yaşarsın!” diye hayat dersi veriyor, pederini can kulağıyla dinleyen çocuk da o yaşına rağmen dükkândaki vezir kavuğuna gıpta, hatta haset ile bakıp yutkunuyordu (Anar, 2020ç, s.100).

Toplumu oluşturan bireylerin yönetim mekanizması ya da herhangi bir alanda iyi bir statüye diğer bir ifadeyle de iyi bir kavuğa sahip olmasının yolu ortaya konmaktadır. *Galiz Kahraman*'da sanatçıların iyi yerlere gelmesinin yolu ile *Suskunlar* romanında vatandaşların, bürokratların ve daha nicelerinin iyi bir yere gelmesi ile aynı yol üzerinden tarif edilmektedir. Bununla beraber toplumun ve özelde bireylerin siyasi yapılarla ya da yöneten mekanizmalarla zıt düşmeleri durumunda uğrayacakları baskılar ve görecekları olumsuzluklar eleştirel boyutta ortaya konmuştur. Belirtilen bu durum yönetenlerin toplum üzerindeki siyasal baskısını gözler önüne seren en önemli örnektir.

Devlet Kurumlarındaki Yozlaşma ve Bürokrasi

Yazarlar içinde yaşadıkları toplumların birer üyesidir. Yazarlar toplumun bir üyesi olduğuna göre sosyal bir varlık olarak incelenebilirler (Wellek, & Warren, 2019, s.121). Sosyal bir varlık olarak ele aldığımız yazarın en tabî eleştiri konularından biri de devlettir. Bununla beraber topluma kamu tarafından sunulan hizmetler devlet kurumları aracılığıyla sağlanır. Kamu kurumlarının doğru ve sağlıklı hizmet vermesi her zaman mümkün olamayabilir. Anar romanlarındaki eleştiriye tabi tutulan meselelerden bir tanesi de devlet kurumlarındaki yozlaşma ve bürokrasidir.

Kitab-ül Hiyel romanında hiyelkarlar, bürokrasiyi aşarak çeşitli icatlarını devlet ricaline iletme çabasındadırlar. Ancak kurgulanan devlet kurumları öylesine yozlaşmıştır ki bürokrasiyi aşmak neredeyse imkansızdır. Romanda Hiyel Kalemi adında bir devlet kurumu vardır. Romanda bilimsel çalışmalara önem veren bir devlet yapısı olduğu izlenimi söz konusudur. Ancak bu kurum vasıtası ile bilime ve mekaniğe herhangi bir hizmet sunulmadığı gözler önüne serilmektedir. Bozulan bu kurum vasıtasıyla da devlet kurumlarındaki çarpıklıklar, yozlaşmalar ve bilim karşısında ortaya çıkan bürokratik engeller ortaya konmaktadır. Anar, romanında kurguladığı devlet kurumları ile insanî değerlerin yok olduğu bir ilişkiler düzeni olan bürokrasiyi ve onun insanı kafes içindeki köle haline getiren tavrını sert bir biçimde eleştirmektedir (Koçakoğlu, 2010, s.170).

Kitab-ül Hiyele'de roman kahramanının sık sık resmi kurumlara başvurması durumu söz konusudur. Çünkü icat etmek üzere olduğu makinelerin askeri bir güç olarak devlete büyük katkısı olacağı kanaatindedir. Ancak gitmiş olduğu devlet kurumlarında tespit ettiği çok önemli aksaklıklar vardır.

“Devlet dairesine girer girmez onun mutlu hayatı artık bitmişti. Çünkü içerideki kalem efendileri, cahiliye devri boyunca Kâbe’de bekleyen putlar kadar kıymetli ve kayıtsızdılar” (Anar, 2020a, s.26). Kamu kurumundaki görevliler bu kurumlara başvuran vatandaşlara hizmet etmekle görevlidirler. Ancak romandaki kamu görevlileri Kabe’de cahiliye devri putları kadar hareketsizdirler.

Anar, devlet dairesinde çalışan memurların romandaki ifadeyle ‘kalem efendileri’nin genel tavrını Kabe’de bekleyen kıymetli ve kayıtsız putlara benzetmektedir. Öyle ki hangi dönem, şart veyahut durumda olursa olsun kamuda görevli memurların kuruma gelen vatandaşlara hizmet vermesi en temel esastır. Bilime hizmet etmek ve mucitleri desteklemek üzere ihdas edilen bir devlet kurumunda çalışan memurların, kuruma başvuracak olan mucitlere karşı Kabe’de bekleyen putlar gibi kıymetli olması belki de devlet kurumlarında/bürokraside gözlenen bozulmaya ve yozlaşmaya verilecek en iyi örneklerden biridir.

Diğer romanlarda da olduğu gibi yapılan eleştiri, bilimsel faydayı amaçlayan bir kurum üzerinden yapılmaktadır. Anar devlet kurumlarındaki sorunlara dair eleştirilerine kurum yöneticileri ile devam etmektedir. “Anlaşılan hem ikametgâh hem de resmi işler için kullanılan bu evde hiyele nazırı, eşini dostunu iftara davet etmişti. Sayısı hayli kalabalık olan misafirler evi doldurmakla kalmamış, avluya hatta sokağa bile taşmışlardı” (Anar, 2020a, s.143).

Romanda kurgulanan dünyada hiyelelârların icatlarına yön gösterici ve destekleyici bir kurum olarak Hiyele Nezareti kurulmuştur. Hiyele kelimesi Arapça ‘makine bilgisi’ veya ‘mekanik teknolojisi’ anlamına gelmektedir. Hiyele Nezareti de ‘Mekanik Teknolojisi Bakanlığı’ anlamında değerlendirilebilir. Eleştiriye tabi tutulan bakanlık düzeyinde böyle bir kamu kuruluşunun var olması son derece önemlidir. Romanda hiyele nazırı, nazırlık konutunu kendi ikameti olarak kullanmakta ve eşine dostuna bu konutta iftar daveti vermektedir. Bu durum romanda eleştiriye tabi tutulmuştur. Diğer bir açıdan bakıldığında ise hiyele nazırı eşine ve dostuna; dini bir vecibe olarak nitelendirilebilecek bir yemek olan iftar yemeği vermesi de eleştirinin kapsamını ve toplumumuzda her dönemde görülebilecek bir durumu açıkça ortaya koymaktadır.

Romanda icatları desteklemesi gereken Nazır’ın, yalnızca kendi sosyal hayatını destekler tutumları eleştiriye tabi tutulmuştur. Kurum yetkilisinin kendi sosyal hayatını renklendirmek/zenginleştirmek için devletin kaynaklarını kullanması ve yaptığı eylemleri dini

bir vecibe altında yerine getirmesi eleştiriye tabi tutulmuştur. Tüm bunları yapan yetkili, dini bir vecibeyi yerine getirmiş olmanın gururu içerisinde. Ancak işkal ettiği makamın amacı ve misyonu bu değildir. Genel bir ifadeyle Hiyel Nazır'ı görevini yerine getirirken Kabe'deki putlar kadar hareketsizdir. Ancak şahsi çıkarlarına geldiğinde ise dur durak bilmeyen bir makineye dönüşmektedir.

Roman içerisinde bozulan devlet mekanizmasına bağlı kurumlar yalnızca hiyel merkezli ele alınmamış, kurgulanan olaylar sarmalıyla alakasız olan sorunlar da farklı yönleriyle sık sık okura aktarılmıştır. Romanlarda, yangın gözlemek için inşa edilen bir kule dahi haksız çıkar sağlanan ve amacından farklı olarak kullanılan bir araç halini almıştır. Öyle ki kurgulanan alemde meydana gelen bir isyanı izlemek isteyen meraklılar da bozulan kamu kurumlarının çalışanları için bir para kapısı haline gelebilmektedir. “Yangın gözcüleri, olayı daha iyi görmek için kuleye çıkmak isteyen meraklılardan onar akçe topluyorlardı” (Anar, 2020a, s.48).

Suskunlar romanında devlet kurumlarındaki bozulmanın ele alındığı bir bölümde, vezirin kulu olma şerefine erişen bugünkü ifadeyle bürokratlar; görevini layıkıyla yapma derdine düşeceklerine, giyim kuşam derdine düştükleri belirtilerek yaşanan durum eleştirilmiştir.

Kendilerine paye verilip falanca vezirin yahut filanca vezirin kulu olma şerefine erişen, ama en ufak hatalarında ölümlerden ölüm ve cellâtlardan cellât beğenecek olan efendiler ise şanlarına yakışacak memuriyet kıyafeti için bu çarşıda, zerbaftan dibaya, seraserden sündüse kadar, altın ve gümüş tellerle dokunmuş o hangisini alacaklarına bir türlü karar veremiyorlardı (Anar, 2020ç, s.66).

Romancı bu romanda devlet kurumlarında kişilerin makam sahibi olmalarında liyakatin göz ardı edilmesini eleştirmektedir. Bu kamu çalışanlarının da bulundukları makamı hakkıyla yönetip yönetmediklerine bakılmaması bunun yerine giyim kuşamları ile önemsenmeleri eleştirilmiştir. Hakeza bu görevlilerin bulundukları makamlara getirilmesindeki bozukluk da gözler önüne serilir.

Kamu kurumlarının var oluş amacına göre hizmet vermemeleri, kurumlara atanan yöneticilerin liyakatsizliği, kamu kaynaklarının şahsi çıkarlara göre kullanılması, misyonlarına göre hizmet vermemeleri, kamu kaynaklarının ziyan edilmesi gibi pek çok mesele devlet kurumlarındaki bozulma ve yozlaşma bağlamında Anar romanlarında eleştiriye tabi tutulmuştur. Yapılan eleştirilerde Hiyel Kalemî gibi bakanlık düzeyinde bir kurumdan yangın gözleme kulesi gibi son derece küçük, basit bir kamu hizmetine kadar her alana yayılan bu durum eleştirilerin kapsamını da gözler önüne sermektedir.

Toplumun Tek Tipleştirilmesi

Toplumun tek tipleştirilmesi adına belki de söylenecek en güzel ifadelerden biri Althusser tarafından ifade edilmiştir. “Ona göre tüm toplumsal sınıfların çocuklarını anaokulundan başlayarak alır ve ana okulundan başlayarak, yeni veya eski yöntemlerle, yıllar boyunca, çocuğun ‘etkilere en açık’ olduğu çağda, aile DIA’sı ve öğretimsel DİA arasında sıkışmış olduğu yıllar boyunca, egemen ideolojiyle kaplanmış ‘beceriler’i (Fransızca, hesap, doğa tarihi, bilimler, edebiyat) ya da sadece katıksız egemen ideolojiyi (ahlâk, felsefe, yurttaşlıkneğitimi) tekrarlaya tekrarlaya çocukların kafasına yerleştirir” (Althusser, 2000, s.43-44).

Bireylerin tek tipleştirilmesi çoğu zaman kamu eliyle yapılır. Yapılan bu tek tipleştirmede en çok kullanılan yol eğitim-öğretimdir. Yöneten gücün kolay bir şekilde hükmedebileceği bireyler ancak ve ancak eğitim yoluyla tek tip hale getirilebilir. Aynı düşünen, dünyaya aynı bakan hatta aynı giyinen insanların her mecrada yönetilmesi daha kolay ve zahmetsizdir. Bu yalnızca devlet aygıtı olarak nitelendirmek eksik bir ifade olacaktır. Bir öğretmen için de kolay yönetilecek tek tip bir sınıfın varlığı çoğu kez arzulanan bir durumdur. ‘Sus’ emrini alan öğrencilerin hep birlikte susması ya da ona sunulan kadarıyla dünyaya bakan bireylerin yetişmesi tek tipleşmeye verilebilecek en güzel örnekler olacaktır.

Anar’ın kurgu dünyasında eleştiriye tabi tutulan bir diğer önemli konu, toplumun tek tipleştirilmesidir. *Kitab-ül Hiyele*’de toplumlarda genellikle eğitim yoluyla yapılmaya çalışılan tektipleştirilmeye eleştirel bir taraftan bakılmıştır. “Ne daha eksik ne daha fazla, tam akranları kadar olmalıydı. Böylece ne bahasına olursa olsun susmayı öğrendi. Gel gör ki bu tavrıyla arkadaşlarını pek ikna edemiyordu. Aptal görünmenin bir yolunu bulmalıydı” (Anar,2020a, s.128).

Kitab-ül Hiyele romanında sokakta bekçiler tarafından bulunup Sanayi Mektebi’ne yerleştirilen Üzeyir Bey, zekasının ve kavrama yeteneğinin akranlarına göre çok yüksek olması sebebiyle pek çok eziyete maruz kalmıştır. Yaşanan bu durum neticesinde Üzeyir Bey, akranları ve içerisinde bulunduğu eğitim sistemi vasıtasıyla tek tipleştirilmeye yani Anar’ın deyiimiyle ‘akranları kadar olmaya’ zorlanmıştır. Dolayısıyla romanda eğitime dair tek tipleştirmeye yönelik eleştiriler Üzeyir Bey aracılığıyla eleştiriye tabi tutulmuştur. Kurgulanan dünyada öğrenciler arasındaki bireysel farklılıklar bir sorunmuşçasına yansıtılmıştır. Romanda öğretmenler farklı düşünen öğrencilerden rahatsızlık duymaktadır. Başarı noktasında da herkesin aynı standartta olmasını istemektedirler. Çünkü her dönemde olduğu gibi tek tip bireyler arzulanmaktadır. Tek tip öğrenciler, tek tip seçmenler, tek tip hayatlar ve beklentiler...

Farklılıkların olmadığı bir toplum egemen güçlerin arzusudur. Düşünmeye ihtiyaç duymayan, bununla beraber büyük beklentileri olmayan, herkes kadar isteyen ve en önemlisi herkes kadar sorgulayan, herkes kadar arzulayan, beklenti kıstasları minimum düzeye inmiş, sorgulamayan, verilenle yetinen insanlar. Sorgulanmayan bir hayat, bireyin hayatını küçük anlamlara sıkıştırır. Böylelikle tek tipleşen toplum için hiçbir tarihsel değişiklik, efendilerinin adının değişmesinden başka bir anlam taşımayacaktır (Orwell, 2016, s.221). Toplumun tam anlamıyla tek tipleşmesi neticesinde toplumu teşkil eden bireyler efendilerinin kölesi haline gelecektir. Tek tipleşme kimi zaman yönetim aracılığıyla kimi zaman eğitim sistemi aracılığıyla sağlanacaktır.

Anar'ın romanlarında toplumsal eksende eleştirilen diğer bir tek tipleştirme de dil düzleminde yapılan tek tipleştirmedir. Anar, dil ve gramer konusunda tek tipleşmeyi ordularda bulunan yanaşık düzen benzetilmesiyle okura göstermektedir.

Orduda yanaşık düzen neyse, romanda da gramer ve imlâ oydu. İmlâ kılavuzu aslında, siyasi görüşleri ne olursa olsun romancıları, “‘Sağa-sola... Dön!’, ‘Tüfek... Omza!’, ‘Uygun adım... Marş!’” gibi emirlerle, bir Duce yahut Fuhrer’in ve bu liderlere ibâdet eden kuru kalabalığın önünde kaz adımlarıyla yürüten bir yanaşık düzen tâlimnâmesiydi. İşin tuhafı bu tür romancılar da birer fuhrer olarak, kendi eserlerindeki karakterleri tekme tokat, ittire kaktıra, doğrusu pek güzel hizaya sokuyor ve zavallılara kendi önlerinde resmî geçit yaptırarak, nihayetinde romanlarını bitiriyorlardı (Anar, 2020b, s.71).

“Postmodern romanın işlediği malzeme sınırsızdır ve onu işleme biçimi de herhangi bir kurala, ilkeye, akıma göre kısıtlanmamıştır” (Aşkaroğlu, 2020, s.338). Benzer durum Anar'ın hem kendi romanları vasıtasıyla hem de roman içerisindeki ele alınan konular ile gözler önüne serilmiştir. Roman kahramanlarını tek tipleştiren romancılar da toplumunu tek tipleştirme konusunda dünya tarihine geçen Führer'e yani Adolf Hitler'e benzetilmiştir. Çünkü Nazi Almanyası'nda toplumun tek tipleştirilmesi en büyük amaçlardan biridir. Netice olarak tek tipleştirilen bir toplum daha rahat yönetilebilirdi.

Nazi Almanyası'sı döneminde toplumu tek tipleştirmek isteyen siyasilerin edebiyat alanında en belirgin araçlarından biri Der Giftpilz (Zehirli Mantar) adlı hikâye kitabıdır. Eserde hikâyeler, sloganlar ve resimler aracılığıyla çocuklara yönelik, çok sayıda propaganda unsuru kullanılmıştır (Yurdakul, & Alperen, 2019, s.15). Nazi Almanyası'nın edebiyat vasıtasıyla yaptığı bu tektipleştirme Anar'ın ifadesiyle gramer aracılığı ile de yapılmaktadır.

Anar yapmış olduğu benzetmeler ile topluma ve edebiyata yönelik tek tipleştirmeleri ayrı ayrı ele almıştır. Yapılan bu tek tipleştirmelere de en üst perdeden eleştiride bulunmuş, toplumun ve edebiyatın özgür olması gerektiğini romanlarında önemle vurgulamıştır. Askeri düzen ve disiplinin toplum hayatında da edebiyat ve sanat alanında da yeri olmadığını belirten

Anar, gramerde özgürlükten, demokratik topluma kadar romanlarında pek çok doğrunun altını önemle çizmektedir.

Toplumun Köleleştirilmesi yahut Modern Kölelik

Köle kelimesi “birinin emri altında bulunan, özgür olmayan kimse” olarak tanımlanmaktadır (TDK, 1988, s.1388). Toplumun köleleştirilmesi ifadesi ile de toplumun tamamının topyekûn olarak köle haline getirilmesi ifade edilmektedir. Köleliğin halen var olduğu toplumlar bulunmakla beraber, gelişmiş ve gelişme aşamasındaki toplumlarda daha çok yerini modern köleliğe bırakmıştır.

Modern köleliğin tüm biçimleri bir insanın bir başka insan tarafından haklarından ve özgürlüklerinden mahrum bırakılması anlamına gelmektedir. Modern kölelik, tüm insanlar için geçerli temel hakların ihlal edilmesine ve özgürlük ve güvencenin ortadan kaldırılmasına neden olmaktadır (Güler, 2015, s.44).

İnsan onuruna ve kişiliğine yapılabilecek en büyük saldırılardan biri olan kölelik kavramı, modernite adı altında da varlığını sürdürmektedir. Kölelik ve modern kölelik üzerine Anar’ın romanlarından *Galiz Kahraman*’da çeşitli eleştiriler yapılmıştır.

Hattâ ve hattâ, iki asır evvelki, kölelerini yedirip içirip giydiren köle sahipleri daha da insafî sayılırlardı. Şimdiki tasarruf için bunu da yapmıyorlar, “Git altı saat yemen içmen giyinmen için çalış, sonra gel fabrikama ve bana altı saat boyunca kölelik et!” diyorlardı. Kısacası kadim efendilerin köleler üzerinde mülkiyet, şimdiki ise zilyetlik hakkı vardı. İşte! Allahû Teâlâ’ya teslim olup da günde beş vakit salâha ve felâha davet edilen hür insanların, her öğlen saat bir’de fabrika düdüğü öter ötmeyen patronlara kölelik etmeye başlamaları galiba dine pek sığmazdı. Zaten her dini bütün kişi ‘Abdullah,’ yani ‘Allah’ın kölesi’ değil miydi? Herhangi bir ‘Abdullah’ın bir kölesi, yani bir ‘Abdulabdullah’ı varsa, köle sahibi bizzât kendisini şirk koşmuş olmayacak mıydı? ‘Şirket,’ işte buydu! Ama fabrika adama, babasından miras kalmıştı. Enayi ayrıca bir de utanmadan, miras denilen şeyin de yanlış olabileceğini söylüyordu. Yuha! Çünkü Allahû Teâlâ her şeyin hakikî mâlikiydi. Meselâ biri, Allah’ın dağında bayırında çift sürüp ekip biçse, mahsul onun olurdu. Ama Allah geinden versin, vefat ettiğinde araziyi miras bırakamazdı. Çünkü vefat ettiğine göre, sahipsiz kalan arazi artık var olmayan birine değil, herkese ait olurdu. İşte bu araziyi, sağlığında çoluk çocuğuna da devredemezdi. Çünkü mülkiyet, tıpkı hürriyet gibi, devredilemez ve vazgeçilemez bir haktı. Kaşalotzâde işte bunları söylüyordu, Neüzübillâh! (Anar, 2020b, s.41-42).

Galiz Kahraman romanında Kaşalotzâde olarak sıfatlandırılan Efgan Bakara’nın modern kölelik eleştirileri ince bir alay ve pek çok manayı barındırmaktadır. İki asır evvelki köle sahipleri romanda kurgulanan dönemdeki köle sahiplerinden daha insafî ve iyi olarak nitelendirilmiştir. Eski kölelerin üzerinde sahiplerin yalnızca mülkiyet hakkı varken modern köleler üzerinde sahiplerin zilyetlik hakkı olduğu belirtilmiştir. Diğer bir ifadeyle romancı eski sahiplerin köleye sahip olduğunu ancak şimdiki sahiplerin sahip olmadan kullandıklarını ortaya koymakta ve eleştirmektedir.

Romanda konu edilen köleliğin İslam coğrafyasında ve Müslümanlar tarafından uygulanması eleştirilen bir diğer önemli husustur. İslam dininin en önemli ibadetlerinden biri olan namaz ibadetinde, müminlerin beş vakit yaratıcıya yönelmeleri ve namaz yoluyla iyiyi, doğruyu bulmaları gerekirken bazı kişilerin kendi çıkarları uğruna çevrelerini, çalışanlarını, işçilerini nasıl köleleştirdikleri ele alınmıştır.

Her Müslümanın Allah'ın kulu ve kölesi olduğu belirtilerek, kulların yani kölelerin diğer insanları köle kılması 'şirk' olarak ifade edilmiş, bu yolla kölelik üzerine söylenebilecek en kapsamlı ve manalı eleştiri yapılmıştır. İnsanların diğer insanlara köle olamayacağı yalnızca inançlı insanların yaratıcıya köle olabileceği ifade edilmiştir. Köleliğin her türlüşünün her dönemde var olduğu belirtilerek bu durum açık bir şekilde eleştiriye tabi tutulmuştur.

Kadının Toplumdaki Yeri

Anar'ın romanlarında kadınların çok fazla yer bulduğu söylenemez. Ancak kadınlara toplumun verdiği değer bağlamında da romanlarda çeşitli tespitler ve eleştiriler yapılmıştır. Bu eleştiriler de diğer eleştiri unsurları gibi apaçık yapılmamıştır. Söz edilen eleştiriler okur tarafından bulunmak üzere romanın derinliklerine saklanmıştır. Çünkü romanın dünyayı ve insan deneyimini öylece 'yansıtması' imkansızdır (Lukacs, 2019, s.16). Eleştirilerin de diğer unsurlar gibi gizemli karanlıklarda, kuytu köşelerde, girilmez sokaklarda olması okur için ayrı bir haz kaynağıdır. Perilerin, büyücülerin, hayallerin içerisinde toplumun neredeyse her kesimine dair pek çok eleştiri barından romanlarda, kadının toplumdaki yerine de değinilmiştir.

İctimâiyyât tahsil etmiş, ünsüzlüğüyle ünlü bir filozof olan Bayram Envâr Efendi'nin dediği gibi belki de, erkeğin kadını seçtiği bir cemiyet batarken, kadının erkeği seçtiği cemiyet refaha eriyordu. Bunun doğruluğunu ölçmek için, bedenî sâiklerine gem vuramayan paşayı seçen Padişahımız'ın memleketiyle, aynı paşayı seçmeyen basit bir kızın memleketini karşılaştırmak kâfiydi (Anar, 2020e, s.31).

İctimâiyyât yani toplum bilimi tahsil etmiş ve ünsüzlüğüyle ünlü bir filozof olarak ifade edilen Bayram Envar Efendi hakkında yapılan araştırmalar neticesinde kahramanın romanlarda yer alan diğer şahsiyetler gibi kurgusal bir kişi olduğu anlaşılmıştır. Anar'ın, Toplumdaki açmazlara da kızgın, taassubun karşısında özgür düşüncüyü, baskının karşısında hürriyeti, erkeğin karşısında kadını savunuyor" (Oğuz, 2012, haberturk.com) olduğu da romandan anlaşılmaktadır. Romandan anlaşılabacağı üzere yazar, erkek egemen toplumundan duymuş olduğu rahatsızlığı vurgulamakta olup kadınların erkeği seçtiği bir toplumu arzuladığı bu yolla da kadının toplumdaki yeri ve rolünün yüceltilmesi gerektiğinin altını çizer.

Günümüzde dahi kadınlara gereken değerin verilmemesi yanında yüzyıllar öncesini işaret eden bir kurguda kadınlara pozitif ayrımcılık yapılması gerektiği vurgulanmaktadır. Öyle

ki yöneten ve seçen bir güç olarak kadınların daha fazla ön planda olmasının toplum yapısına katkı sağlayacağı ortaya konmaktadır.

Dinin Yozlaştırılması

“Din kutsal fikrine dayalı olan ve müminleri bir sosyo-dinsel topluluk içinde birleştiren bir inançlar, semboller ve pratikler kümesidir” (Marshall, 1999, s.156). Olgusal olarak ele aldığımızda din, ilk insanlardan bugüne kadar insanların hayatlarını emir ve yasaklarıyla kontrol altına alan bir yapıya sahiptir. Din kelimesi “Doğa üstü güçlere, çeşitli kutsal varlıklara, tanrıya inanmayı ve tapınmayı sistemleştiren toplumsal bir kurum” (Eren, 1988, s. 378) olarak tanımlanmıştır. Mensubu olan bireylerin bütünleşmesini sağlayan din, kişilerin aile hayatından sosyal hayatına yön vererek; kabul gördüğü çevrede iyiyi ve doğruyu emretmesi yönüyle kötüyü ve yanlış yasaklaması bakımından işlevsel bir kurumdur.

Yozlaşma kavramı özündeki iyi nitelikleri bir takım dış etkenlerle zamanla yitirmek, bozulmak, dejenere olmak anlamına gelir. Büyük oranda topluma iyi ve doğru olanı sunarak yön veren din de tarihin her döneminde yozlaşma/yozaştırılma gerçeğiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu yozlaşma çoğu kez dini kendi çıkarlarına göre kullanmak isteyen kesimlerce yapılır. Dini yozlaştıran güç kimi zaman yönetenler, kimi zaman ise doğrudan bireylerin kendileridir. Toplum üzerinde dinin çok fazla etkiye sahip olması art niyetli kesimlerce en fazla suistimal edilen alanlar içerisinde yer almasına sebep olmaktadır. Hele ki eğitim ve kültür düzeyi düşük toplumlarda din en fazla yozlaştırılan unsurlardandır.

“İnsanoğlu var olduğundan beri inanma ihtiyacı içerisindeydi. İnsanlık tarihi incelendiğinde en ilkel kabileden en modern kabileye kadar her toplum ve toplulukta bir varlığa ya da Tanrı'ya inanma ihtiyacı hissedilir” (Timur, 2009, 2092). Bu bakımdan topluma empoze edilmek istenen fikirlerin insanlar üzerine tesir etmesini sağlamanın en kolay yolu dindir.

*Kitab-ül Hiye*l adlı romanda eleştiriye tabi tutulan meselelerden bir diğeri de dinin yozlaştırılmasıdır. Eleştiriye tabi tutulan dönem de romanın genel yapısında olduğu üzere görecelilik arz eden, kesinliği olmayan bir zamandır. Ancak romanın çeşitli bölümlerinde okura zaman olarak Üçüncü Selim'in tahtta olduğu dönemler ile sonrası hissettirilmektedir. Nitekim romanda belirtilen zamansal unsurlar da figüratif kalmakta, anlatılana yani metne tesir etmemektedir. Bu durum eleştiriye tabi tutulan dinin yozlaştırılması meselenin de genel bir eleştiri olduğu neticesini ortaya çıkarmaktadır.

Romanda geçen kahramanlardan Yafes Çelebi, icatları ile ilgili sürekli olarak kurumların kapılarını aşındırmasının neticesi olarak ilgililerle görüşme noktasında kabul görür. İcatları incelenecektir ve bunun için icatlarını incelemeye hazır hale getirmesi istenmiştir. Hatta

yapacağı çalışmalarda finansal olarak da destek almıştır. Okura sunulan bu bilgiler önemli bir anekdotla bölünür. “Fakat kanunu kadim üzere, bu tasarıları şeyhülislâma gönderip bir fetva almak zorundaydılar” (Anar, 2020a, s.47).

Yafes Çelebi, kurgulanan döneminin en önemli hiyelkârlarından biri olarak romanda yer alır. Yaşanan dönem ise geri kalmışlığın kol gezdiği bir dönemdir. Belki de icatları ile topluma ve devlet yönetimine yön verecektir ancak önüne çıkarılan engel, dinin yozlaştırılması noktasında yaşanan durumu gösteren en önemli örnektir. Bilime mekanik olarak sağlayacağı desteği yani icadı, fetva mekanizmasıyla sorgulanmaktadır. Oysaki fetva, İslam hukuku kapsamında bir sorunun dini hukuk kaidelerine göre çözümünü izah eden bir belgedir. İcat edilen mekanik aletin İslam hukukunda bir sorun olabileceği fikri dinin yozlaştırılmasına örnektir. Çünkü romanda insanlar mekanik ilminde dünya toplumlarının gelmiş olduğu seviyeyi önemsememektedir.

Çok geçmeden onun elinin kalem tuttuğunu hayretle gören ustasını, inananların namaz vakitlerini tayin edebilmelerine yardımcı olmak gibi hayırlı bir işi gerçekleştirmek amacıyla pekâlâ saat tamircisi olabileceğine ikna etti. Çünkü eğer buna da izin verilmezse, ileri giden yahut geri kalan saatlerle iftarı erken eden ya da imsaka geç kalanlar yüzünden Yâfes Çelebi vebal altında kalacaktı (Anar, 2020a, s.77).

Romanda kurgulanan dönemdeki en büyük mekanik ihtiyaç, namaz vakitlerini eksiksiz ve zamanında gösteren bir saatin varlığıdır. Çünkü kurgulanan toplum için bilim alanında çok büyük beklentiler yoktur. İftarın erken ya da geç geç yapılması ya da imsak saatinin tam olarak bilinmesinden öte büyük bir ihtiyaçları söz konusu bile değildir.

Galiz Kahraman romanında dinin yozlaştırılması üzerine yapılan bir diğer tespit ve tenkit de: “Böylece Efendimiz, ayınları çatlatıp gayınları patlatamadığı için suratında şamarlar çatlayıp tokatlar patladı” (Anar, 2020b, s.12). ifadesiyle gündeme getirilir. Kendi toplumumuz üzerinden konuyu daha net anlayabildiğimiz ve yönetsel olarak yanlış bir eğitim tarzı olduğunu düşündüğümüz durum, romanda açıkça eleştirilmeye tabi tutulmuştur. Hem eğitimde şiddetin hem de dini eğitimde manadan çok telaffuza verilen önemin tenkit edildiği bölümde kullanılan ifadeler belki de tüm okurların belleğinde ve geçmişinde varlığını sürdürmektedir. İnandığı doğruları her şeyin önünde ve üzerinde gören, inandığını iddia ettiği dini kaideleri bilmediği halde, mana denizinde boğulması gerektiği buyrukların yalnızca telaffuzuna uzun zamanlar ayırdığı bir toplumda dinin yozlaştırılması noktasında yapılabilecek en zararlı eylemin zaten gerçekleşmiş olduğu ortaya konmaktadır. Ayrıca romanda arzulanan ölçüde telaffuzu sağlayamayanlara uygulanan fiziki şiddetin bir eğitim ortamında olmaması gerektiği de vurgulanmaktadır.

Galiz Kahraman romanının kahramanlarından olan Efgan Bakara, pavyonda bulaşıkçılık yapan Âmil Efendi Hazretlerine, katılamadığı ilim ve irfan derslerini anlatmak için gitmiş olduğu bir ortamda, pavyonda bulunan kişiler üzerinden dinin yozlaştırılması noktasında toplumsal bir eleştiride bulunmaktadır. Yaptığı eleştiride kullanılan ‘parttaym dindarlık’ ifadesi de son derece dikkat çekicidir. “Çünkü dışından tırnağından arttırdığı kendi parasıyla yapıyordu bunu. Hem de memleket çocuğuydu. Ama onların günahkâr olduğunu söylemek de zordu: Çünkü, İngiliz lisanındaki tâbirle, bunlar ‘parttaym’ dindardılar” (Anar, 2020b, s.40). Hayatın her alanında dindar olarak görünmeye çalışan ancak görünmeyen alanlarda dini kurallara riayet etmeyen, veyahut çıkarları için dindarmışçasına görünüp gerçekte tam aksini yaşayan kişilere yönelik eleştirisinde onları ‘parttaym dindarlar’ olarak ifade etmektedir.

İnançlı bireylerce dini kaidelerin insan hayatının tamamını kapsayan emirlerle dolu olduğu bilinir. İnançların temel amacı da insan hayatının tamamını kapsayacak ölçüde bir düzen oluşturmaktır. Günün bir bölümünü ya da belli başlı ibadetleri inancına dair doğrulara göre yapıp sonrasında inanç dışı hal ve hareket içinde bulunmak yanlış eylemler olarak ifade edilir. Ancak Anar, çıkarları doğrultusunda inançlıymış gibi görünerek çıkar elde eden kişileri eleştirmektedir. İşaret edilen bu bireyler ‘parttaym’ bir biçimde yerine getirdikleri dini vecibeleri dahi dünyevi çıkarları için yaptıkları belirtilerek yaşanan durumu dinin yozlaştırılması noktasında eleştirmektedir. Anar’ın romanlarının postmodern bir anlayış ile kaleme alındığı açıktır. Ancak postmodernizmin amacının bir öğretiyi ortaya koymak olmadığı da bilinir.

“Onun amacının her türlü yöntemi kullanarak metinde anlam boşlukları, suskunluklar oluşturmak ve bu yolla gerçek olan değişmeyi, belirsizliği ve farklı olmayı okurlarına aktarmaktır. Ayrıca şaşırtmaca, işaretleri kasten yanlış yere koyma, yazılanlar arasında boşluklar bırakma, yaşanılmayanları moda olarak gösterme, fazla düşünmeyeni filozof gösterme, hisleri öldürme, yazıdaki bütün üslupları bozma gibi özellikler de postmodernizmin özelliklerindendir” (Timur, 2017, s.8).

Tüm bunlar bir bütün olarak değerlendirildiğinde Anar’ın romanlarında şaşırtmacalar, farklı kurgular, değişik üsluplar içerisinde ortaya konmuş eleştiriler mevcuttur. Parttaym dindarlıklardan, dini eğitim esnasında telaffuz sorunu yaşayan öğrencilerin geleneksel eğitim metotlarıyla şiddet görmesine kadar pek çok durumun ele alındığı görülmektedir. *Galiz Kahraman* romanında dinin yozlaştırılması üzerine yapılan eleştirilerden bir diğeri, dinde şekilcilik üzerinedir.

Dilde gramer ve imlâ yanlışları arayan münekkitler, aslında namazda ‘La ilâhe’ lafzını söylenirken sağ işaret parmağının kalkması gerektiğini, Ramazan’da basur memeleri makattan içeri itildiğinde orucun bozulduğunu, camide üzerine bir dirhem miktarından fazla pislik bulaştığı takdirde abdestin kaçtığını söyleyen ulemanın, dinde yaptıklarını dilde yapmaktaydılar. Anlaşılan o ki, tevkif edilen münekkit, hatimli kılınan terâvih namazı gibi muntazam romanlardan hoşlanmaktaydı (Anar, 2020b, s.72).

Farsçadan Türk diline geçen ve ‘eğilmek’ anlamına gelen ‘namaz’ ın (Develioğlu, 1978, s.962), Arap dilindeki karşılığı ise ‘salat’ kelimesidir (İbn Manzur, 1999, s.397). Manasından anlaşılacağı üzere her ne kadar namaz ibadeti şekli pek çok ayrıntıyı içeriyor olsa da Anar’ın tenkit etmiş olduğu hususlar bu durumdan farklılık arz etmektedir. Bireylerin inancına dayalı kaidelerin esaslarını önemsemedikleri halde, ayrıntılar üzerine dini ve sosyal hayatlarını inşa etmeleri romanlarda eleştirilmektedir. Müslüman bir toplumun en önemli ibadetlerinden biri olan namaz ibadetinin mana ve amacını yeterince önemsememesinin yanında bu ibadetin gerçekleştirilmesi esnasında okunan bir sure ile beraber sağ işaret parmağının kaldırılması eyleminin ibadetin özünden ve amacından daha fazla önemsenmesi toplumsal anlamda ve dinin yozlaştırılması özelinde eleştirilmektedir. Hakeza aynı minvalde eleştiriyi oruç ibadeti, dini mekânların amacı ve ehemmiyeti gibi konularda da sürdürmektedir.

Galiz Kahraman’da dinin yozlaştırılması üzerine yapılan eleştiriler dindar görünen toplumun bir bölümünün aynı zamanda hırsızlık konusunda ne kadar maharetli olduğu ekseninde devam ettirilir.

İçlerinden hiçbiri vurduğu servetle övünmez, işlerini ibâdet eder gibi sessiz sedasız icrâ eder, hırsız ile ev sahibi arasına kimsenin girmemesi gerektiğine itikat ederlerdi. Bunlara haramî demek de pek doğru olmazdı. Çünkü hepsi dindardılar. Hem hırsız hem de dindar olmaları başta tuhaf görünebilirdi. Ama haklarını yememeli! Doğrusu iyi ve hayırsever insanlardı! Hattâ ataları olan kadîm hırsızlar sokakta bir de cami yaptırmıştı ki buranın zeminine, eski zaman sultanları tarafından yaptırılmış camilerden, daha ahalinin hizmetine açılır açılmaz ataları tarafından yürütölmüş epey kıymetli halılar seriliydi (Anar, 2020b, s.84-85).

Toplumumuzda hırsızlığı ile bilinen kişilerin hayatlarının bir bölümünde tövbe ederek kazanmış oldukları haram para ile cami yaptırması hadisesi de açık bir örnek olarak verilmektedir. İnançlarına hizmet ediyormuş gibi görünmeye çalışan bu topluluğun, inançlarına ve içinde bulundukları topluma ne denli zarar verdiklerini yazar açıkça ortaya koymaktadır. Anar’ın kurgulamış olduğu dönemlerde halkın yaşam tarzını şekillendiren merkezi unsur olan din ve dindarlık algısının o dönemde dahi nasıl yanlış anlaşıldığı ve kötü amaçlarla kullanıldığı romanlarda ortaya konmaktadır.

Amat romanında sefere çıkan bir gemide geçen olaylar işlenmektedir. Romanda kaptan Diyavol Paşa’nın ölümsüzlüğü arayışı, gemi mürettebatının yaşadığı ilginç olaylar, hastalıklara bağlı salgınlar konu edinilmiştir. Öyle ki okur, hayal dünyasını zorlayan pek çok olayla karşılaşmaktadır. Gemide yaşanan esrarengiz olaylar üst kurmaca yöntemiyle anlatılmış olsa da okurların bu denli kurgusal güce sahip ve gerçeklik algısını yok eden romanda toplum üzerine yapılan eleştirileri de görmesi sağlanmıştır. Romanın kahramanlarından olan Abuzer Reis, ‘başında takke ve sırtında cüppe’ ile gezen, ürkütücü, sözü gemide herkese geçen biridir. Hatta Abuzer Reis öylesine şeytani bir karakterdir ki gözünden vurularak öldürölür. Bu durum

şeytanın bir gözünün kör olmasıyla ilgili bir göndermedir (Örgen, 2008, s.166). Böylesine şeytani bir karakterin ramazan ayına duyduğu saygı dinin yozlaştırılması hususunda okura verilmiş önemli bir mesajdır. On bir ay her türlü yanlış, hatayı, günahı işleyen kişilerin ramazan ayında büründüğü dindar tavır açık olarak eleştiriye tabi tutulmuştur. İnancın gereği olan doğruların bir ay süreyle değil bir ömür boyunca yaşanması gerçeği vurgulanarak dinin yozlaştırılması bağlamında meseleye çeşitli eleştiriler getirilmiştir. Şeytani pek çok özelliği olan ancak ramazan ayında orucunu aksatmayan kahramanın ramazan ayına özel diğer özellikleri de eleştirilmektedir.

Tembellikleri ve kepezelikleri nedeniyle sanki cihat ilân ettiği mürettebata, sadece Ramazan ayında küfür savurmazdı. Ancak, yaşı ilerleyip bir ayağı çukura girince, Üç Aylarda ve Regaip Gecesi ile Mevlit Kandili'nde de küfür etmez olmuştu (Anar, 2020c, s.23).

Müslümanların kutsal kabul ettiği aylarda dini vecibeleri normalin üstünde duyarlılıkla yerine getirdiği herkesçe bilinmektedir. *Amat* romanında Anar, bu anlayışın dini yozlaştırıcı ve yanlış anlaşılan boyutunu eleştirmektedir. İnanç sahibi kişilerin her zaman aynı hassasiyetle doğruyu ve iyiyi yaşaması gerektiği sonucuna varacağımız bu eleştiri de roman kahramanı yalnızca belli aylarda küfretmemektedir. Ancak yozlaşmış kişiliği nedeniyle eleştirilen roman karakteri diğer aylarda şeytani özelliklerle ortaya çıkan biridir.

Yozlaştırılan din algısı üzerine *Suskunlar* romanında yapılan tespitler ve tenkitler fitre ve zekât ibadetleri ekseninde yoğunlaşır. Romanın, cimriliği ve orijinal tasarruf planlarıyla bilinen kahramanı Kalın Musa, namussuzların fitre ve zekâtını Allah rızası için kabul eden bir kişiliktir.

Evet! Kalın Musa fakir olduğuna gerçekten kalıbını basıyor ve mahdumunun, torunlarının, kardeşi Muhayyer Hüseyin Efendi'nin, konu komşunun ve servet edinmek için ta gırtlığına kadar günaha batmış olan cümle namussuzun fitre ve zekâtlarını, Allah rızası için kabul ediyordu (Anar, 2020ç, s.26).

Fitre, ramazan ayının sonunda gücü yeten Müslümanın ödemekle yükümlü olduğu sadaka (Yavuz, 1996, s.160), zekât ise İslam'ın beş şartından biri olarak Müslümanların mallarının bir bölümünü fakirlere vermesi şeklinde gerçekleşen ibadetlerdir. Söz konusu ibadetlerin helal kazanç üzerinden yapılması gerektiği gerçeği düşünüldüğünde, roman kahramanı Kalın Musa'nın dini yozlaştıran bir yolla, haksız kazanç elde eden kişilerden mali çıkar elde etmesi ve bu durumu 'Allah'ın rızası' için yaptığını belirtmesi, dinin yozlaştırılması anlamında önemli tespitlerdendir. Diğer bir bakış açısıyla helal kazanç elde etmeyen kişilerin de fitre ve zekât verme noktasında göstermiş oldukları bu hassasiyet son derece ironik bir eylemdir. Bu bağlamda dini vecibelerin özünün daha iyi algılanması ve dinin yozlaştırılmasının

önüne geçilmesiyle ilgili olarak romanda önemli eleştiriler yapılmıştır. *Suskunlar* romanında dinin yozlaştırılması noktasında eleştirilen bir diğer mesele ‘faiz’ meselesidir.

Kahvehanenin sahibi olan Hüseyin Efendi, tefecilere en son dokuz sene kadar önce yirmi dokuz filan ödeyip hesabı kapatmış olmasına rağmen, borçtan kurtulmak isteyenlerin okuduğu Allahumekfni bihalâike duasını ocağın davlumbazında asılı bırakmıştı (Anar, 2020ç, s.29).

Romanda dinin haram kıldığı faiz ile Hüseyin Efendi’nin tefecilerden almış olduğu parayı ödemesine rağmen ocağın davlumbazında borçlardan kurtulma duasını asılı tutması eleştirilmektedir. En büyük günahlardan biri olarak ifade edilen ‘faiz’in toplum tarafından normal görülmesinin yanında, uygulamada var olması gereken dini hassasiyetlerin yine şekilcilik anlamında ortaya konması eleştirilmektedir. *Suskunlar* romanında ele alınıp eleştirilen bir diğer husus din adamları ile din adamlarına toplumun bakışı meselesidir.

Söylenenler doğruysa bu imam Fatiha'yı, minarenin şerefesinden bırakılan bir karpuz daha yere düşmeden okuyup bitirebiliyor ve amin diyebiliyordu. Anlaşılan o ki, bu başarısının sırrı, sadece nefes verirken değil nefes alırken de dua okuyabilmesindeydi. Ayrıca, yirmi rekâtlik teravih namazını sabah namazının farzı eda edildiği süre içinde kıldırabilmekteydi (Anar, 2020ç, s.45).

Halk arasında bilhassa ramazan aylarında teravih namazını kıldıran imamların hızı üzerine pek çok değerlendirme yapıldığı herkesçe bilinir. Ramazan ayının faziletlerinden çok teravih namazını hangi imamın kısa sürede kıldıracağı üzerine yapılan değerlendirmeler, imamların kıldırma şekilleri, hızları ve imamların mesleklerinin saygınlığına aykırı tutum ve davranışları *Suskunlar* romanında eleştirilmiştir.

Tiamat romanında diğer romanlarında olduğu gibi Kur’an’ın gerçek anlamda manası ile anlaşılması gerekirken okunuşu üzerine yapılan tartışmalara da eleştiride bulunmaktadır. ‘Çuçu’ isimli mürettebatın Kur’an okuma üzerine başarısını anlatırken “...elifbeteki patlamalı sesleri daha da bir patırdadır, Kuran-ı Kerim’i bu yüzden çatapat gibi okurdu” (Anar, 2022, s.93) ifadeleri bu ekseninde değerlendirilebilecek bir örnektir.

Eğitime Dair Bozulmalar ve Bilime Değer Verilmemesi

Kitab-ül Hiyel’de eleştirilen meselelerden biri de bilime değer verilmemesidir. Konu olarak mekanik ilminin, bir diğer adıyla hiyel ilminin ele alındığı eserde, eleştiriler çeşitli açılardan bilime değer verilmemesi noktasında birleşir.

Deli Danyal Bey ise onun, günün birinde yine bu daireye uğradığında, zülkarneynin planının çizildiği kâğıdı bir sininin üzerine yayan şakirdlerin kahvaltı yaptıklarını ve kâğıda sucuk yağları, peynir kırıntıları, domates çekirdekleri döktüklerini görür görmez üzüntüsünden oracıkta ağladığını rivayet etmiştir (Anar, 2020a, s.43).

Romanın başkahramanlarından olan Hiyelkâr Yafes Çelebi, icat etmek için tasarladığı proje ve planları sürekli olarak destek almak maksadıyla ilgili devlet dairelerine götürmektedir.

İcatları içerisinde belki de en ehemmiyet verdiği de zülkarneyndir. Zülkarneyn savaş teknolojisi anlamında önemli atılımlar sağlayabilecek kabiliyette bir top atma mekanizmasıdır. Romanda kurgulanan dönemin savaşların devam ettiği bir süreç olduğu algısı okuyucuya hissettirildiği de dikkate alındığında, Hiyel Kalemi'nde önemsenmesi gereken bir icat söz konusudur. Ancak Hiyel Kalemi'ne giden Yafes Çelebi, icadına ait planları çizdiği kâğıdın kahvaltılık masasına örtü yapıldığını görür ve oracıkta ağlar. Çünkü bilimin, yapmış olduğu icadın Hiyel Kalemi'nde değeri ancak kahvaltılık masasına örtü olacak bir kâğıt parçası kadardır. Hiyel Kalemi'nde belki de en çok ehemmiyet gösterilmesi gereken şey masa örtüsü yapılan bu kâğıttır. Bu durumda orada bulunan hiç kimsenin bulunduğu makamın amacına uygun istihdam edilen liyakat sahibi insanlar olmadığını gösterir.

Romanlarda bilim dallarına değer verilmemesi de eleştirilmektedir. Belki de bazı insanlar için bir bilim bile kabul edilemeyecek savaş gereçlerinin icadının ve üretiminin önemsenmemesi ile okura; bilimin her alanda ne kadar önemli olduğu da örtük bir şekilde hissettirilmektedir.

Elbette bu sırada dünya da değişiyordu: Cadde-i Kebir'e kaldırım taşları döşenmiş, Galata'nın surları yıkılmaya başlanmış, Haliç'e yeni bir köprü yapılmış, hatta Azap kapısı-Galata-Beşiktaş arasına bir atlı tramvay hattı bile döşenmişti. Çok uzaklarda ise Paçinotti adında bir âlim, diyafronun sesini elektrikle yüzon adını uzağa iletmış, Yeni Osmanlılar Cemiyeti Paris'te padişah efendimiz aleyhinde atıp tutmaya başlamış, margarin denilen suni bir yemek yağı icad edilmiş, pistonları buhar basıncıyla değil, patlamayla itilen motorlar üzerindeki çalışmalara devam edilmişti (Anar, 2020a, s.116).

Kurgulanan alemde toplumumuzda bilime değer verilmemesi karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Yaşanan dönemde Cadde-i Kebir'e (İstiklal Caddesi) kaldırım taşları döşenmiş, Galata'nın surları yıkılmış ve Haliç'e yeni bir köprü yapılmıştır. Hatta halkın yoğun olarak bulunduğu yerlerde atlı tramvay hattı bile döşenmiştir. Yapılan bu hizmetler belki de topluma insanlık tarihinin en büyük hizmetleri olarak sunulmuştur. Kaldırım taşı döşeyerek hizmet veren bir anlayışın, toplumumuz adına dönemlerle sınırlanmayacak ölçüde tenkide şayan bir anlayış olduğu romanda da belirtilmiştir. Tüm bunların yanında ileri toplumların bilimdeki ilerleyişi pistonlar, buhar basıncı ve motorlarla ifade edilerek diğer toplumlar ile karşılıklı olarak bilime verilen değer farklı açılardan eleştirilmiştir. Dünya toplumlarının insanlık adına en önemli adımları attığı dönemde toplumumuzda halen kaldırım taşı döşeniyor olması bilime ve teknolojiye verilen değeri gözler önüne sermektedir.

Suskunlar romanının kişi kadrosunda yer alan Kalın Musa'nın torunu ve Veysel Efendi'nin oğlu olan Eflatun; dalgın, sessiz, manevi ilimlere yönelmiş ve insan-ı kâmil olmuş biridir. Öyle ki romanda öldürülmesine rağmen Neyzen Bâtin Hazretleri'nin nefesiyle tekrar hayata dönmüştür. Bu denli kurgusal yoğunluğu olan ve gerçeklik algısı düşük hadiselerle

bezenmiş bir kahraman üzerinden okura, eğitime dair bozulmalar ve bilime değer verilmemesi hususunda yapılan eleştirilerin gösterildiğini görmekteyiz. Eflatun, sokakta yürüdüğü bir esnada yanından geçen sofular betimlenmiş ve sonrasında çeşitli eleştiriler dile getirilmeye başlanmıştır. Bu sofuların icazetname kaparak bir kamu kurumuna yerleştikleri, dünyevi yani diğer bir ifadeyle pozitif ilimleri kafırlık saydıkları ancak dünyevi çıkarları önemsedikleri belirtilerek bilime değer verilmemesi tenkit edilmiştir.

Genellikle, icazetname koparıp âlim sıfatıyla bir daireye kapağı atmak için yanıp tutuşan, dünyevi ilimleri kâfırlık saymalarına rağmen dünyevi çıkarlar peşinde koşmayı ihmâl etmeyen bu talebeler, günde beş kere abdest tazelemelerine karşılık, hamama ancak ayda yılda bir giderler, kâgir medresenin kurşun kubbeleri altındaki hücrelerde yatıp kalkarlar, yer içerlerdi (Anar, 2020ç, s.90).

Yazar, din eğitime yönelik konusunda herhangi bir eleştiride bulunmamaktadır. Ancak bu eğitimin pozitif ilimleri diğer bir ifadeyle dünyevi ilimleri yok sayması eleştirilmektedir. Tüm bunlarla beraber eleştirilen bu kişilerin dünyevi ilimleri yok saymasının yanında dünyevi çıkarlarını önemsemesi de inandıkları kaidelerine dahi bağlılık göstermediklerini, tüm düzeni kendi çıkarları üzerine inşa ettiklerini ortaya koymaktadır. Anar, *Efrâsiyâb'ın Hikâyeleri* romanında sanatsal ilimler üzerine toplumumuzda yerleşen algıların yanlış olduğunu ifade ederek bu algıyı eleştirmiştir.

Artistik ve ahlâkî değerlere asırlar boyu bir türlü erişemedikleri için bunlar uğruna bir ömür harcamayı enayilik olarak gören ve güzelliği üretmek yerine onu para, şiddet ya da kurnazlıkla elde etmeyi fazilet sayan insanların ülkesindeki okullarda, en az rağbet gören ve pek ciddiye alınmayan bir ders de resimdi. Hakikaten, oğlanların en çok korktukları dersler, matematik, fizik ve kimyaydı. Bu dersleri veren hocaların kibirden burunları harman yeli savurur, afra tavırlarından yanlarına varılmazdı. Bu yüzden attıkları tokatlar bile talebeler için bir anlam taşırdı. Matematik ve fizik gibi dersler, ayakları yere sağlam basan, oturaklı, gerçekçi, yani hesabını kitabını bilen insanların işiydi. Oysa resim, fuzulî bir meşgale, gergefle nakış işlemek gibi kadın harcı beyhude bir çaba, hayalperest bir serseri mesleği idi (Anar, 2020d, s.24).

Efrâsiyab'ın Hikâyeleri romanı, içerisinde pek çok hikâyeyi barındıran, fantastik kurguların, olayların ve mekânların fazlaca olduğu bir romandır. Kurgusal olarak çok fazla hikâye içerisinde hikâyeler yer aldığından ve postmodern özelliklerle bezeli bir anlatım olduğundan okur üzerinde hissettirdiği gerçeklik algısı düşüktür. Ancak gerçeklik algısının olaylar ve anlatış tarzı bağlamında düşük olması, roman içerisinde yapılan eleştirilere engel teşkil etmemektedir. Netice olarak Anar, romanlarında konu edindiği hikâyeler ile yapmış olduğu eleştiriler büyük ölçüde birbirinden bağımsız bir seyir halindedir. Romanda eğitime dair bozulmalar ve bilime değer verilmemesi bağlamında yapılan eleştiriler son derece gerçekçi olmakla beraber günümüzde dahi geçerliliğini korumaktadır.

Toplumumuzda sanatsal ilimlerin gereksiz görülmesi, sayısal ilimlerin ise gerekli ve önemli görülmesi ancak tüm bunların yanında da bilime değer verilmemesi eleştirilmekte olup

resmin, fuzuli bir ilim olarak görüldüğü, ‘hayalperest bir serseri mesleği’ olarak ifade edildiği belirtilmektedir. İnsanların en çok korktuğu matematik, fizik gibi derslerin önemli görülmesinin dışında, bu dersi veren hocaların talebelerine attığı tokatların dahi toplumca anlamlı görüldüğünü ifade eden yazar, bu yolla toplumun ve yönetenlerin sanat derslerini yok sayarken, varlığını kabul edip merkeze aldığı ders türlerinde de ilkeli, gerekli ve kaliteli bir eğitim verilmediği belirtilmiş, eğitim hayatında normal ve sıradan hatta faydalı ve anlamlı görülen şiddet olayları eleştirmiştir.

Puslu Kıtalar Atlası’nda Anar, eğitime dair bozulmalar üzerine medreseler üzerinden eleştirel bir tespitte bulunur. "Müneccimlerimiz ilanı harp ve sünnet için uygun zamanları bilirler. Şeyhler gayb âlemine mahsus sırları, medrese âlimlerimiz ise neyin günah neyin sevap olduğunu bilirler" (Anar, 2020f, s.134-135). Romanda eğitime dair bozulmalar ve bilime değer verilmemesi hususunda toplumun geldiği nokta ifade edilmiştir. Normal şartlarda zihniyet olarak gelişmiş bir toplumda harp zamanına karar verecek pek çok mekanizma, uzman ve bilimsel veri varken kurgulanan toplumda bunlara müneccimlerin karar verdiği ifade edilmiştir. Aynı şekilde eğitim kurumlarında hem dini hem de pozitif bilimlerin öğretilmesi gerekirken her ikisinin de öğretilmediği, yalnızca ‘neyin günah, neyin sevap’ olduğunun öğretildiği belirtilerek eğitime dair bozulmalar eleştirilmiştir.

Tiamat romanında bir denizaltında geçen olaylar ele alınmıştır. Roman içerisinde Osmanlı döneminde bir tahtelbahirin yani denizaltının mürettebatının başından geçenlerin işlenmesi esnasında Anar: “Ne yazık ki düşmanların birbirlerini gözleriyle değil, matematikle görebildikleri bir devirdeydiler” (Anar, 2022, s.73) ifadesini kullanmaktadır.

Savaş esnasında mevkilerini bulma gereksinimi olan mürettebat, donanmanın içerisinde bulunduğu durumu anlaşılır düzeyde ortaya koymaktadır. Kurgusal bir yapıya dayanmış olsa da yeni tarihselci yaklaşımla kaleme alınan romanda devir yine diğer romanlarda olduğu gibi Osmanlı devridir. Ancak Osmanlı’nın çok da parlak olmayan bir dönemi olduğu değerlendirildiğinde, İngilizlerin geçişini engellemeye çalışacak olan denizaltında hesapları doğru yapacak yeni bir rasata ihtiyaç duyulmaktadır. Fakat bilimin gerekli ölçüde gelişmemiş olması yaşanacak olumsuzluklara sebebiyet vermektedir. Çünkü artık düşmanlar birbirlerini gözleriyle değil matematikle ve bilimle görebilmektedir. Ancak kurgulanan alemde bilime değer verilmediğinden denizcilikte de gerekli icatlar yapılamamıştır.

İktidar Eleştirisi ve Kudret Hırsı

Anar’ın romanlarında iktidar mekanizması birkaç yolla sorgulanır: 1. Devletin işleyiş mekanizmasına yönelik eleştiriler (kanunlar, yanlış / sert politikalar, bürokrasinin işleyişi ve

yoğlaşmış kurumlar, fesatlık, hile, iltimas, haraç, rüşvet olayları, geleneksel kabuller), 2. Efendi-köle ilişkisi, 3. Fiziksel güç mekanizmaları [askeri güç, parasal güç, eril / cinsel güç – kadının yokluğu-, bilginin gücü (stratejik bilgi, tıp bilgisi, makine bilgisi, kara ilimler, boşluğun gücü)], 4. Doğanın gücü, 5. Metafizik / Tanrısal güç, 6. Psikolojik güç / Korku (fiziksel görünümün etkililiği, hurafeler, batıl inanışlar, ilâhî dinlerin yaptırım gücü), 7. İktidar - ölüm / ölümsüzlük ilişkisi (ölüm, ölümsüzlük tutkusu, zamanın döngüselliliği, öldürme eğilimi), 8. Pozitif değerlerin yıkımı (Özgün, 2012, s.367-368).

Kitab-ül Hiyele romanında iktidar ve kudret hırsı eleştirilen durumlardandır. Romanda gücün önemli bir ölçütü olan mekanik ilmi, iktidara ulaşmakta bir araçtır ve dolayısıyla kudreti elde etmenin yoludur. Dünyaya hâkim olmanın yolu iktidar/otorite/kudret/güç sahibi olmaktan geçmektedir. Romanda yapılan eleştirilerin büyük bir bölümü iktidar ve kudret arzusuna karşı yapılmıştır. İktidar kudretini elinde bulundurmak isteyen ve kudret arzusuna sahip kişiler kendilerine sadık köleler istemektedirler. Yönetimini güçlü kılmak isteyen kudret sahipleri için belki de en önemli şey sadakattir. Onlara göre de en sadık köleler makinelerdir. Bu makineler bazen hiyele ilmiyle imal edilen makinelerken bazen de en sadık köleler olan insanlardır. “Kısacası hiyele ilmi, emirlere asla karşı gelmeyecek sadık köleleri, yani makineleri yaratma sanatıydı. Makineleri çalıştıran yedi tabiat kuvveti, hiç şüphesiz ki hiyele ilmi sayesinde insanların kudreti ve iktidarı olacaktı” (Anar, 2020a, s.15).

Makineler, mekanik diğer sistemler, enerjiler vs. her şey iktidara güç katan şeylerdir. Ancak her iktidar gücünü yalnızca ilim kaynaklı alamaz. İlmin verdiği gücü kullanacak sadık kölelere de ihtiyaç vardır. Tabii ki sadık olmayanların da var olabileceği unutulmamıştır. Hüküm sürmek isteyen güçlerin sadık olmayan insanlara diğer bir ifadeyle isyankâr olanlara karşı da tedbirlerini alması gerekmektedir.

“Üniformalı, silahlı ve fazla düşünmeyen insanlar da onun gibilerin emrinde oldukları sürece, baş edilmesi zor bir kudrettir” (Anar, 2020a, s.67). Anar’a göre iktidarın gücünü artıracak olan silahlı insanların en önemli meziyetleri fazla düşünmemeleridir. Düşünmeleri durumunda ellerindeki silahları kudret sahibi olanların arzuları doğrultusunda kullanmayacakları ortadadır. Var edilmelerindeki temel amaç olan kudret sahiplerinin gücüne güç katma durumu ortadan kalkabilir. Bu durum en arzulanmayan durumdur. Düşünmeden, tartmadan ellerindeki silahlarla verilen emirleri yerine getirmeleri gerekmektedir.

Anar’ın romanlarında belki de en evrensel mesajlardan biri iktidar ve kudret hırsı üzerinden verilir. Özellikle ‘üniformalı hem silahlı hem de fazla düşünmeyen insanlar’ ifadesi pek çok evrensel mesajı içermektedir. Dünya tarihinde savaşların bu yolla da ölümlerin yegâne sebebi olan kudret hırsı tüm gücünü, işte bu silahlı ve düşünmeyen insanlardan

almaktadır. Belki de bir toplumda üzerinde en fazla düşünülmesi, eğitilmesi ve hukuk çerçevesinde kalması gereken kesimler, işaret edilen bu silahlı kesimlerdir. Silahların konuştuğu bir toplumdan, silahları baskı yönetimi olarak kullanabilecek güçlere kadar onlarca mesele, devlet ve toplum eleştirisi bağlamında eleştiriye tabi tutulmuştur.

Toplumsal Duyarsızlaşma ve Bozulma

Toplumsal duyarsızlaşma ve bozulma, içerisinde pek çok eleştiriye barındırabilecek bir kavramdır. Her alanda olduğu gibi edebiyat ve sanatta da çoğu kez eleştirilen ve ele alınan meselelerden biri olmuştur. Anar'ın romanları üzerinden doğrudan konu edinilen meselelerin tespiti noktasında bir değerlendirme yaptığımızda; savaşlar, savaşa bağlı ölümler, toplumsal düzen ve temizlik, bilgi, öğrenme ve başarı üzerine çeşitli eleştiriler yapılmıştır.

Romanlarda toplumun ölüm gibi bir olay karşısında duyarsızlaşması ya da doğaya, insan hayatına verdiği zararları sıradan birer olgu olarak görmesi eleştirilmektedir. Denizlerde geçen savaşlardan, İstanbul'un çeşitli pek çok semtinde geçen olaylara kadar çeşitli hadiselerin işlendiği romanlarda okur, toplumsal duyarsızlaşmayı ve toplumda meydana gelen bozulmaları rahatlıkta metin içerisinde görebilmektedir.

Bugüne dek ölüm ve savaşlar ile ilgili toplumların gördüğü yıkımlar üzerine pek çok söz söylenmiştir. Örnek verilecek olursa, Tanpınar'ın Ülkü dergisinde kaleme aldığı bir yazısında İkinci Dünya Savaşı için “Medeniyet ağacı hiçbir zaman bu savaşta olduğu kadar kökünden sallanmadı” (Tanpınar, 1996, s.78). ifadesini kullanması, son derece etkileyici ve savaşın yıkıcılığını göstermesi açısından son derece önemlidir. “Reşat Nuri Güntekin'in romanlarının bütününe baktığımız zaman yazarın savaşı, toplum ve insan hayatı için çok tehlikeli bir vâkıâ olarak algıladığını da görürüz” (Yusoğlu, 2011, s.374). Aynı minvalde Anar'ın romanlarında da savaşlar özellikle de ölümler üzerine çeşitli tespitler ve eleştiriler yapılmıştır.

İlk kez öldürdüğünde bir değil, sanki bin kişiyi öldürmüş gibi olursun. Yeni doğmuş ve annesi tarafından emzirilen o bebeği öldürmüştündür. Babasının başını okşadığı o çocuğu da, bir genç kıza aşkını ilân eden o delikanlıyı da, zavallı bir kadının kocasını da, savaşa giderken ailesi tarafından uğurlanan o masumu da... bütün bu kişileri öldürmüş olursun. İkinci kez birini öldürdüğünde alt tarafı bir tek kişi öldürmüştündür. Üçüncü kez ise, kimseyi öldürmüş sayılmazsın (Anar, 2020c, s.138).

Amat gemisinde görevli ‘Sakal’ lakaplı yeniçeri, okurlara insan hayatına son vermenin nasıl bir mana barındırdığını anlatmaktadır. Okura mesajı ileten yeniçerinin en önemli özelliği ise 4000 kadar insanı öldürmüş olmasıdır. Bu denli cinayet tecrübesi olan bir kişinin savaşlar, ölümler üzerine yapmış olduğu tespitler toplumsal duyarsızlaşmanın ölüm teması üzerinde nasıl oluştuğunu ortaya koymaktadır. İnsanoğlunun ilk kez öldürdüğündeki duyarlılığı ile sonrasında

gelen duyarsızlaşması arasında geçenler *Amat*'ta eleştiriye tabi tutulmuştur. *Yedinci Gün* romanında ise toplumsal duyarsızlaşma ve bozulma anlamında yapılan eleştiri toplumsal düzen ve temizlik üzerine yapılmıştır.

Çünkü Pera, sanatkârâne bir şekilde hıncırıp gırtlığını temizledikten sonra öksürerek yere tüküren, tazyik artsın diye burun deliklerinden birini parmağıyla tıkayıp diğeriyle maharetle sümüküren erken devir faşistlerinin, Arap zamlından daha da yapışkan olduğu için geleceğe kalacak o muhteşem eserlerini yola yapıştırdığı, bilhâssa arka sokaklarda taaffün etmiş köpek ve fare leşlerinden rayihaların yayıldığı bir yerdi. Ama dükkânların önleri ve içleri temizdi (Anar, 2020e, s.34).

Yedinci Gün romanında Anar, savaş ve denizcilik gibi kendisiyle romanları bağlamında bütünleşmiş konuların dışında 2. Abdülhamid döneminde geçen bir aşk temalı olay ele alınmaktadır. İhsan Sait isimli kişiye Prenses Döjira'nın gelecekte yazdığı mektuplar üzerine kurulan romanda geleceğe gitmeyi arzulayan İhsan Sait'in zeplin üretme planları konu edinilmiştir. Diğer romanlara göre daha çok gündelik hayattan beslenen ancak postmodern kurguyla kaleme alınan romanda, pek çok hayal ürünü de okura sunulmaktadır. Okurlar kurgulanan dünyada gezinirken Anar, okurlara dün, bugün ve yarın da varlığını sürdürecektir bir bozulma üzerinden eleştiride bulunur.

Romanda toplum içerisinde bir bireyin maharetle sümkürmesi ve bu eylemin yüksek bir özgüvenle yapılması betimlenir. Fakat bu eylemi gerçekleştirecek kadar temizlik ve toplumsal bilinç sahibi olmayan bireylerin dükkânlarının önlerinin ve içlerinin pırıl pırıl olduğu belirtilerek bu tezatlık eleştiriye tabi tutulur. Temizlik ve hijyen anlamında bile toplumda her şeyin gösterişten ibaret olduğu ifade edilir. Anar, toplumsal bozulma üzerine eleştirilerini *Puslu Kıtalar Atlası*'nda da aynı minvalde devam ettirmektedir. “Bu dünyada insanların korktuğu tek şey öğrenmekti. Acıyı, susuzluğu, açlığı ve üzüntüyü öğrenmek onların uykularını kaçırıyor, bu yüzden daha rahat döşeklere, daha leziz yemeklere ve daha neşeli dostlara sığınıyorlardı” (Anar, 2020f, s.90). Romanda insanların öğrenmeye karşı kapalı oluşları farklı açılardan ele alınmıştır. Toplumu oluşturan bireylerin her şeyi olduğu gibi kabulünden, araştırmaya, öğrenmeye kapalı olmalarına kadar pek çok mesele genel olarak toplumdaki duyarsızlaşma ve bozulma *Puslu Kıtalar Atlası*'nda eleştirilmiştir. Öğrenmeye kapalı olmanın gerekçesi olarak; acıyı, susuzluğu, açlığı ve üzüntüyü öğrenmekten duyulan kaygı gösterilmiştir. Evrensel bir eleştiri olarak kabul edebileceğimiz bu durum neticesinde insanoğlunun rahat döşeklerde, leziz yemekler yiyerek, neşeli dostlar biriktirmesi gerekçelendirilmiştir.

Batıl İnançlar

Toplumsal yaşantının şekillenmesinde inançların yadsınamaz bir tesiri vardır. Bu inançlar bilinen dini değerler olduğu gibi kimi zaman da batıl olarak ifade edilen kaynaklardan

ortaya çıkmış olabilir. Batıl diye ifade edilen inançların toplumsal yaşantıya tesiri çeşitli sebeplere bağlanmaktadır. Batıl inançlar kimi zaman efsane, masal, mitoloji gibi kaynağını halk geleneğinden alan unsurlara kimi zaman ise dini inançların karıştırılması sonucu ortaya çıkabilmektedir. Batıl inançların halkın geleneklerine dayanan bir yapı arz etmesi neticesinde Anar'ın romanlarında fazlaca yer almaları anlatının okura tesiri noktasında da son derece etkilidir. Öyle ki “Anar'ın romanlarının temeli halk edebiyatına dayanan bir üslup üzerine oluşturmuştur” (Karlıdağ, 2012, s.103). Bu durum batıl inançlar gibi varlığını her dönemde sürdüren argümanlarla beslendiğinde okur üzerinde tesirli neticeler doğurmaktadır.

Batıl inançlar Türk toplumu üzerinde de çok fazla etkiye sahiptir. “Bâtıl itikatlar ilk bakışta toplum hayatında çok önemli bir yere sahip değilmiş gibi görünse de insanı, aileyi ve insan ilişkilerini derinden etkilediği için son derece önemli bir sosyal meseledir” (Yalçın, 2002, s.141). Batıl inanç meselesi önemine binaen her dönemde roman üzerinde de tesirini göstermiştir. Çünkü unutulmaması gereken bir gerçek vardır ki; “her edebiyat kendi devrinin bir tefekkür, bir tahassüs ve tahayyül kâinatıdır. Kendi devrinin hususiyetlerini, zevklerini, sanat telakkilerini, hurafelerini, itikatlarını, hakiki ve batıl bütün bilgilerini taşır” (Budak, 2008, s.33).

Kitab-ül Hiye romanında Anar, toplum üzerine yaptığı eleştirilerde batıl inançların tesiriyle yapılan yanlışlıklara da sık sık yer vermiştir. Romanda konu edilen bilim ve mekaniğin karşısına çoğu kez batıl inançlar çıkmış bu yolla da bilim engellenmiştir. Kimi bölümlerde ise insanların başarıları batıl kaynaklara bağlanmış, batıl inançların insan hayatı üzerine olumsuz tesirleri vurgulanmıştır. “O an Yâfes Çelebi'nin aklına, demirin ancak günahkârlara direndiğini, bu yüzden onu ateşin içinde günlerce dövmek gerektiğini söyleyen ustası geldi” (Anar, 2020a, s.59).

Batıl inançların sıradan halkın yaşantısı üzerine tesirinin yüksek olduğu bilinen bir gerçektir. Ancak bir batıl inancın diğer bir ifadeyle hurafenin mekanik bir ilim alanında çalışma yapan hiyelkarlardaki tesirini gözler önüne sermek Anar'ın romanlarının önemli bir özelliğidir. Yafes Çelebi, kurgulanan romanda devrinin en önemli mucitlerinden biridir. Bilimsel anlamda devrinin en iyi makinelerini üretebilen Yafes Çelebi'nin aynı zamanda batıl inançlara duyduğu bağlılık da son derece ilgi çekicidir.

Roman kahramanlarının demire şekil verememelerinin sebebinin demire şekil vermeye çalışanların günahlarından kaynaklı olduğuna inanılmaktadır. Bu durum da batıl inançların toplumun her kesiminde her sınıfında ve her eğitim düzeyinde kendine yer bulabildiğini göstermektedir. *Kitabül Hiye*'de bilimsel gelişmelerin önündeki bir diğer engel olarak büyüler ve nazarlar görülmektedir. Bu engellerin de bir üfürükçü tarafından ortadan kaldırılması

gerekmektedir. “Bu yüzden bir üfürükçü tutuldu, tuncun kıvama gelmesini engelleyen bütün büyüler ve nazarlar bu adam sayesinde defedildikten sonra, erimiş maden kalıba döküldü” (Anar, 2020a, s.25).

“İnsanlık tarihi kadar eskiye dayanan batıl inançların bütün toplumlarda yansımalarına rastlamak mümkündür. Daha çok masallar, efsaneler ve geleneksel halk hikâyelerinde işlenen batıl inançlar, Türk edebiyatında Tanzimat’tan itibaren yeni bir tür olan romanlarda ele alınan meseleler arasında yerini almıştır” (Timur, 2009, s.2108). Toplumun her sınıfında kendine yer bulan batıl inançların roman içerisindeki yeri de yadsınamaz bir durumdur. Aynı şekilde batıl inançlar postmodern bir yapı arz eden Anar romanlarında da fazlaca yer bulmuştur. Anar’ın *Suskunlar* romanı da batıl inançların çok sık ele alındığı bir diğer romanıdır. Osmanlı dönemine ait bir deniz kalyonunun hikayesinin anlatıldığı romanda, sefere salı günü çıkılmaması gerektiği batıl inançlarla ortaya konmaktadır.

"Çünkü salı kan günüdür. Âdem Peygamber'in oğlu Kabil, öz kardeşini bir salı günü öldürmüştü. Ayrıca Havva Anamız yine salı günü âdet gördü. Aynı gün ölen başka o kadar çok sayıda insan var ki! Mesela Firavun'un sihirbazları. Bu adamların hepsi Hazreti Musa'ya inanmışlardı, Zekeriya Aleyhisselâm ile Firavun'un karısı Asiye de hep salı günleri öldüler (Anar, 2020c, s.20).

Amat romanının denizde geçiyor olması, söz konusu batıl inançların çoğunlukla deniz ve denizcilik konulu olmasına sebebiyet vermiştir. Gemide muhtemel bir akıntı, rüzgâr ya da arıza sebebiyle geminin kible yönüne gitmesi doğru ve güzel bir durum olarak karşılanmaktadır. Ancak geminin gitmesi gereken yön bu değildir. Yaşanan durum ‘geminin Allah’a secde etmek istemesi’ gibi algılanmaktadır.

Dümen vardiyası rotada tutmak için ne kadar çabalarsa çabalasın, *Amat* kible yönüne dönme eğilimindeydi. Batıl inançları sağlam olan gemiciler bu durumdan memnun gözüküyorlardı. *Amat*’ın mübarek bir gemi olduğunu, çünkü yerler ve gökler gibi sanki Allah’a secde etmek istediği için dümenciye kibleye doğru zorladığını düşünüyorlardı (Anar, 2020c, s.48).

Gemi mürettebatının Allah’a secde etmediği halde geminin secde ettiğine inanmaları da toplumsal bir eleştiri olarak nitelendirilebilir. Gemide devam eden yolculukta okuru bu kez baykuş sesleri karşılamaktadır. Baykuş sesleriyle birlikte gemicilerin bir diğer batıl inancı devreye girer ve baykuş sesinin uğursuzluk getireceği belirtilir. "Eyvahlar olsun ki bu baykuş sesi! Gemiye uğursuzluk getirecek!" (Anar, 2020c, s.173).

Suskunlar romanında da nazarı defetmek için yapılan geleneksel ritüeller işlenmektedir. “Kapının üstünde bir kitabe ve kitabenin hemen altında da nazarı defetmek için bir bebek patiği ve bir at nalı asılıydı” (Anar, 2020ç, s.20). *Puslu Kıtalar Atlası*’nda ağaca ve yetişen cevizlere yüklenen kutsiyet merkezli bir batıl inanış işlenmiştir.

Yeşil uyku şurubunu avludaki ceviz ağacının dibine dökmeyi ihmal etmedi. Ertesi yıl mahalledekiler, bu ağacın cevizlerinden yiyen çocukların haşaratlıktan vazgeçerek gece yarısı uyanıp zırlamadıklarını keşfedeceklerdi. Sonradan üzü bütün Kostantiniye'ye yayılacak olan bu ağaç, yiğit bir nesil yerine uykucu bir gençliğin yetişmesine sebep olacağı korkusuyla padişah fermanıyla kesilecekti (Anar, 2020f, s.51).

İstanbul'da bulunan bu ağaç, dibine dökülen uyku ilacı sebebiyle cevizlerinden yiyen çocukları sakinleştirmesi ve uyutması ile ünlenmiştir. Batıl bir inanış haline gelen bu durumun tüm şehre yayılması sonrasında padişah tarafından ağacın kesildiği belirtilmektedir. Anar'ın romanlarındaki batıl inançların bir bölümü gerçekten tarih ve mitolojiden kaynağını alırken, bir bölümünün ise kurgusal yapı içerisinde tasarlanmış ancak gerçek anlamda mitolojide ve tarihte yer almamış durumları içerdiği anlaşılmaktadır.

Tiamat romanında Anar, batıl inanışların toplumun İslamiyet'e olan derin bağı ile yarışır ölçüde güçlü olduğuna değinerek bu durumu toplumsal anlamda eleştirmektedir. Toplumun ölümden sonra dirilmeye olan inancındaki kuvvetin yanında, canavarları ne denli kabul ettikleri ve varlıklarına inandıkları ifade edilerek yaşanan durum tenkit edilmektedir. İnançlı bireylerin yani ölümden sonrasına inancı olan kişilerin, günlük yaşantıdaki safsatalara dahi aynı güçle bağlı olmasının bir akıl tutulması olduğunu ve son derece şaşırtıcı olduğunu göstererek inançlı insanlarda batıl inanışlara olan eğilimi eleştiriye tabi tutmaktadır.

Allah için, mürettebatın dini bütün olan neredeyse tamamı, ölümden sonra dirilişe ve meleklerle kâmilan iman ettiklerinden, yani inanılması en zor ve hatta imkansız şeylere bir kez inandıklarından, tabiatüstü görülen diğer şeyleri, mesela altın sandığın demire dönüşmesini ve içinden çıkan canavarı alelade sayıp hayatın ve hayatlarının olağan akışı içinde zaten çoktan yerleştirmişlerdi. Çünkü hem imanları hem de batıl itikatları gayet sağlamdı (Anar, 2022, s.86).

Tiamat romanında yer alan sandığın tesiriyle romanda pek çok doğaüstü olay cereyan eder. Çünkü sandıkta bulunan canavarın önemli güçleri vardır. Anar, romanda sandıkta bulunan canavar sebebiyle yaşanan olayları işaret ederek insanların batıl inanışlarına olan bağlılığını vurgulamaktadır. Sandığa yüklenen güçlerin insanların gerçek inançlarıyla yarışır ölçüde güçlü olduğu vurgulanır.

Büyü ve Hurafe

“Eski Türk dilinde büyü; bügi, bögü şeklinde yazılmakta ve ‘sihirbaz, din adamı’ anlamına gelmektedir” (Tanyu, 1992, s.501). Hurafe kavramı ise “Mantıkî temeli olmayan telakki ve uygulamaları, din adına ileri sürülüp benimsenen bâtil inanç ve davranışları ifade eden bir terim olarak ifade edilmektedir” (Yel, 1998, s.382-384). Büyü ve hurafeye kimi zaman inanç ve din kaynaklı kimi zaman ise doğrudan gelenek bağlantılı olarak aktarılmaktadır. Batıl inançlar toplumda çoğu kez bidat, hurafe ve halk inanışlarıyla birlikte anılır ve düşünülür. Dini

bir kavram olarak bidat, Asr-ı Saadet'ten sonra ortaya çıkan, şer'i bir delile dayanmayan inanç, ibadet, fikir ve davranışlar şeklinde ifade edilir (Yaran, 1992, s.129).

Anar'ın romanlarında toplumsal eleştiri anlamında ele alınan meselelerden bir diğeri büyü ve hurafe meselesidir. Büyü ve hurafe kavramlarının eleştiriye tabi tutulduğu Anar romanlarından ilki de *Galiz Kahraman*'dır. *Galiz Kahraman* romanı adından da anlaşılacağı üzere okurda zıtlıkların habercisi olan bir romandır. Romanın konusu galiz yani kaba ve çirkin olan bir kahramanın hikayesidir. Romanın başkahramanı olan İdris Amil, son derece sıradan bir bireydir. Sıradanlığının dışında çirkin ve başarısızdır. Kadınlarla olan ilişkilerindeki başarısızlığı onu pek çok olayın içine sürüklemektedir. Hırsızlıktan, korsan kitapçılığa pek çok işi, sırf kadınlara bilhassa âşık olduğu kadına güzel görünmek için yapar ancak yapmış olduğu bütün işleri eline yüzüne bulaştırır. Roman içerisinde İdris Amil ve Efgan Bakara isimli kişiler arasında geçen bir diyalogda bilimin şekillendirilmesi gereken toplumsal hayata büyü ve hurafelerin nasıl yön verdiği üzerine eleştiride bulunmaktadır.

Çünkü fennî eserlerin tamamı geleceğe kalmayacaktı. Meselâ bu asrın başından evvel yazılmış bütün fizik, kimya ve tıp eserleri yakılmış olsa, ilim bir şey kaybetmezdi. Benzinli motorlara bakılırsa, Cemiz Vat'ın buhar makinası da geleceğe kalmamıştı. Ama astroloji, büyü ve hurâfe asırlar boyu sürmüş, geleceğe kalmıştı! (Anar, 2020b, s.33).

Pozitif bilimlerin belki de merkezini oluşturan fizik, kimya ve tıp eserlerinin yakılmış olması varsayılarak bu durumun toplumsal yaşantı içerisinde herhangi bir kayba sebebiyet vermeyeceği belirtilmektedir. Modern buhar makinesinin geliştiricisi olan James Watt'ın yapmış olduğu ve sonrasına yön veren icadının geleceğe kalmadığı belirtilerek yerini benzinli motorların aldığı ifade edilmiştir. Bu ifade her ne kadar kendi içinde mantıklı gibi görünse de metnin devamında belirtilen '...ama astroloji, büyü ve hurafe asırlar boyu sürmüş, geleceğe kalmıştı.' ifadesi Anar'ın yapmış olduğu eleştiriye açıkça ortaya koymaktadır. Büyü ve hurafeyi pozitif ilimlerin ötesinde gören bir grup merkeze alınarak, okurlara tezatlıklar üzerinden yine bir toplumsal eleştiri yapılmaktadır. Yapılan eleştiri de son derece içi doldurulmuş ve henüz metnin ilk ifadesinde kişiyi sorgulamaya yönlendiren felsefî bir temelle ortaya konmuştur. Bilimin, teknolojinin ve bu yolla ortaya çıkan icatların birbirinin devamı niteliğinde olduğu; bununla beraber doğrudan birbiriyle bağlantılı değilmişçesine değerlendirilmelerinin de yanlış olduğu okura aktarılmaktadır.

Anar'ın postmodern anlatım tarzını en çok yansıtan eserlerinden bir diğeri de *Efrasiyab'ın Hikayeleri*'dir. İç içe geçmiş pek çok hikâyenin yer aldığı romanda parçalı bir yapı söz konusudur. Romanın kahramanlarından olan İlimdar, yolculukları esnasında putperestlerin tapınağında konaklamaktadır. Nedenini kendileri de çözememiş olsa da İlimdar, putperest halk ve rahipleri tarafından bir evliya olarak görülmüştür. Yaşanan bu olay kendi içerisinde sürüp

giderken yapılan tespit tam olarak büyü ve hurafe kavramları üzerine güçlü bir tenkit özelliği taşımaktadır. “Okuyup üflemek, geçkin kızlara koca düşürmek gibi kerametleri olmayan bir evliyanın dünyaya ve âleme ne faydası olurdu ki?” (Anar, 2020d, s.77).

Efrasiyab’ın Hikayeleri’nde, nereden nasıl gidildiği bile anlatım tarzı gereği tam olarak anlaşılamamış bir tapınakta, hac ibadetini yerine getirmek için yola çıkmış bir ihtiyarın dilinden yapılan eleştiri son derece kayda değerdir. Belirli bir algı düzeyinin altında olan ve belki de hayata dair son beklentisi hac ibadetini gerçekleştirmek olan ihtiyar, kendi penceresinden evliya sıfatının kavramsal temellerini ortaya koymaktadır. Çünkü toplum nezdinde eleştiriye belli bir ölçüde hak edeceği değerlendirilen batıl anlayışın en tehlikeli yönü ortaya konmaktadır. Bu yolla toplumda büyü ve hurafe temelli olarak din sömürsü yapan kişilerin; Anar’ın ifadesiyle okuyup üfleyen ve ancak geçkin kızlara koca düşürmekle görevli olan kişilerin eleştirilerin en büyüğünü hak ettiği ortadadır. Bu eleştirinin ise postmodern bir yapıyla kurgulanmış bir romanda, herhangi bir bölümün tahmin edilemeyecek bir pasajında yapılması da Anar’ın kurgu dünyasına ait gücün en büyük göstergelerindendir.

Tiamat romanında yer alan üstün güçlere sahip canavarın, mürettebat üzerinde yaptığı tesiri kırma noktasında ifade edilen hususlar, toplum nezdinde hurafelere karşı verilmiş net bir mesajı ve eleştiriye içermektedir. Anar, canavarın güçlerinin mürettebata ve diğer insanlara nasıl açıklanacağını şu ifadelerle dile getirir. “Açıklamayacağız. Bir kâhin yahut şarlatan olsaydı hemen açıklardı. Böylece belki bir din kurar ve kim bilir, o canavara tapınırdı. Bu yüzden sebepleri üzerinde düşünüp hurafe üretmeyeceğiz” (Anar, 2022, s. 135). İfadesini kullanmaktadır. “Görüldüğü üzere romanlarında aklın yol göstericiliğinin önemine değinen yazar olağanüstülüklerden, büyülerden ve batıl inançlardan medet uman anlayışı ironik bir mizahla eleştirir” (Aydemir, & Tunçtan, 2022, s.163).

Romanda büyü ve hurafe merkezinde okura çok önemli mesajlar verilmektedir. Türk devletlerinde bugüne dek her dönemde din üzerinden yapılan sömürüler toplumda ve devletlerde en büyük yıkımların müsebbibi olmuştur. Anar’ın belirttiği üzere her zaman bir uydurma din kurulmamıştır. Ancak din istismar edilerek ortaya çıkan oluşumlar ve yapılar uydurdukları hurafelerde toplumu kendi çıkarlarına göre dizayn etme gayesi gütmüşlerdir. Kimi dönemlerde halkın egemenliğine dahi zarar verecek hale gelen bu oluşumlar Anar’ın eleştiri dünyasından da paylarına düşeni almışlardır. Diğer pek çok eleştirisinden farklı olarak Anar bu eleştirisini bir neticeye de bağlamış ve yol gösterici bir ifade kullanmıştır. Yapmış olduğu tespiti ‘...bu yüzden sebepleri üzerinde düşünüp hurafe üretmeyeceğiz.’ ifadesi ile bir karara ve yol gösterici bir amaca bağlamaktadır.

Cimrilik

“Adi, alçak, soysuz anlamındaki Farsça cimri kelimesinden Türkçeleştirilerek genellikle pintilik, hasislik anlamında kullanılan cimrilik; İslam ahlak kaynaklarında şuh ve buhl kelimeleriyle ifade edilmiştir. Bunlardan şuh, kişiyi mal mülk edinme hırsına sevk eden harcamalarda bulunmaktan ve yardım etmekten alıkoyan bencil bir duygu iken; buhl, bu duygunun etkisiyle iyilik ve cömertlik yapmaktan kaçınma hâlidir” (Çağrıcı, 1993, s. 4).

“Cimrilik denilince yalnızca para toplayıp biriktirmekten oluşan dar anlamda bir kavram değil, bir kimsenin başka bir kişiyi sevindirmeye bir türlü yanaşmadığı yani topluma veya toplumun bireylerine karşı yakınlık göstermediği, çevresine bir duvar örmek suretiyle kendisine ait sözde hazineleri güvence altına almak istediği bir davranış biçimi de düşünülebilir” (Adler, 2018, s. 260). Toplumsal hayat içerisinde sosyal eşitliğin sağlanabilmesi noktasında da aksaklıklara sebebiyet veren bir yönü olan cimrilik, bilhassa sosyal olarak en büyük tenkitleri hak eden bir durum olduğu ortadadır. Cimrilik mensubu olduğumuz toplumda toplumun kültür, gelenek ve inançlarına dair kaidelerinin belki de tamamında bireylerde olmaması gereken başlıca özellikler arasında yer alır. Toplumumuzda yer eden pek çok efsanede cimrilik kimi zaman taşa dönüşme, kimi zaman ise hayvana dönüşme sebebidir. İslami terminoloji ise ‘cimrilik’ kavramını toplumun huzur ve güveni üzerine önemli bir engel olarak görür. Görüldüğü üzere toplumsal hayat içerisinde cimrilik sıfatı istenmeyen ve eleştirilen bir özelliktir. Anar’ın romanlarında da toplumsal eleştiri bağlamında ‘cimrilik’ eleştiriye tabi tutulan durumlardan biridir.

Anar’ın cimrilik eleştirisine örnek teşkil edecek romanı *Suskunlar*’dır. Okur diğer romanlarında da olduğu gibi Anar’ın kurgu dünyasındaki renklerde, felsefi bakış açısının doruklarında bir gezintidedir. Düşsel yolculuklar, zıtlıklar, hayal ve gerçek arasındaki gidiş gelişler, güç peşinde olanların içerisine düşmüş oldukları yanılgılar... Tüm bunların yanında toplumsal eleştiri bağlamında ‘cimrilik’ kavramı da romanda eleştiriye tabi tutulmuştur. *Suskunlar* romanının ana kahramanlarından olan Kalın Musa, uyanıklığı ile romanda yer edinmiş, güçlü sesli bir müzisyen olmasının yanında cimriliği ile de nam salmıştır.

Kalın Musa günün birinde ailesini toplayarak, Veysel’in, Davut’un ve Eflatun’un kulağına ayrı ayrı, Recep, Şaban ve elbette Ramazan ayında hep birlikte niyet edip oruç tutarlarsa, hem adam başı günde on akçe tasarruf edeceklerini hem de sayısız sevap kazanacaklarını, fısıldamıştı (Anar, 2020ç, s.24).

“İslami literatürde üç aylar olarak bilinen Recep, Şaban ve Ramazan ayları içinde barındırdığı özel vakitler ve olaylar dolayısıyla başta Hz. Peygamber olmak üzere Müslümanlar tarafından önemli kabul edilmiş ve bu zaman dilimlerine kutsallık atfedilmiştir” (Yüceer, 2021, s.110). Kutsal olarak atfedilen bu aylar içerisinde inanç sahibi bireylerin oruç tutmakla mükellef

olduğu ay her ne kadar Ramazan ayı olsa da Kalın Musa, ailesine bu ayların her üçünde de oruç tutturma gayesi gütmektedir. Bu yolla maddi anlamda tasarruf edecek olan Kalın Musa sayısız da sevap kazanacak, diğer bir ifadeyle bir taşla iki kuş vuracaktır. Kalın Musa cimrilik anlamında bununla da kalmamakta, torunlarının ondan helva istediği bir günde onlara komşularının kayınpederi olan Rıza'nın öleceği günü işaret etmektedir. “Helva istemekte haklısınız. Ama biraz daha sabredin. Karşı komşumuz Hilmi Efendi'nin kayınpederi Rıza ölüm döşeginde. Birkaç güne kalmaz son nefesini verir. Zavallı bizler de iftarda rahmetlinin helvasını yeriz” (Anar, 2020ç, s.25).

Anar'ın ironik dili okurda tebessüme sebep olsa da torunlarının helva yeme talebini bir ölüm merasimi üzerinden çözüme kavuşturan kahramanın tavrı ‘cimrilik’ anlamında oldukça ilgi çekicidir. Sanatın abartı ile var olduğu açıktır. Ancak bu abartıların da pek çok mesajı barındırdığı unutulmamalıdır. Toplumsal geleneklerimiz gereği zor durumda olana koşan bireyler olmamız gerekirken, romanda kurgulanan alemde insanların yaşadıkları zorluklardan nemalanma söz konusudur. Yaşanan bu durum da eleştiriye tabi tutulmuştur.

Ticari Hayata Dair Yozlaşmalar

Anar'ın *Suskunlar* romanından yola çıkacak olursak romanda kaynağını tarihten alan unsurlarla bezeli bir anlatım olduğu gözler önüne serilir. Romanda 2. Abdülhamit dönemi yeni tarihselci bir bakışla işlenmektedir. Fonda yer alan tarihsel kurgu içerisinde, Anar'ın romanlarındaki belki de en başta gelen ‘ölümsüzlük arzusu’ ele alınmaktadır. Neredeyse bütün kahramanlar müzikle uğraşan sanatçılardır. *Suskunlar*'ın kahramanlarından olan Davut, çarşıda gezdiği esnada tüccarların peşinden giden ve fiçıları taşıyan hamallara yol vermektedir. Ancak bu eylemi gerçekleştiren roman kişisi ticari hayata dair toplumsal eleştirisini ortaya koymaktadır.

Fiyatı ikibin filoriye yükselinceye kadar ambarında istifleyeceği otuz fiçı Karabaş balını, ikişer metelik karşılığında otuz hamala taşıtan bu vurguncu tüccar da, çökük omuzlarına ve sırtındaki kambura bakılırsa, çoğu meslektaş gibi, sanki günah yükü altında ezilmişti (Anar, 2020ç, s.63).

Anar romanında ölümsüzlüğü arayan kişiler kadrosunu yeni tarihselci bir bakışla ele alırken bir anda belki de insanlığın her döneminde var olan ve herkesçe kabul edilen bir suç olan ‘stokçuluk’ eylemine değinmektedir. Osmanlı döneminde de kullanılan ancak bir diğer yönüyle de evrensel olan filori parası da ele alınan meseleye zemin teşkil etmektedir. Öncelikle filori parasının ne olduğunu anlayarak metni anlamak son derece faydalı olacaktır. “Filori kelimesi İtalyanca ‘filorin’den gelmekte olup ilk defa Floransa’da basılmıştır. Daha sonra filori, Osmanlılar tarafından altın para karşılığı olarak hem kendi bastıkları hem de Avrupa menşeli olanlar için kullanılmaya başlanmıştır” (İnalıcık, 1996, s.106-107). Daha çok filori kazanmak

isteyen stokçu ve Anar'ın deyimiyle 'vurguncu' tüccar satın almış olduğu Karabaş balını ambarlarda saklayacak, yapmış olduğu stokçuluk neticesinde de haksız kazanç elde edecektir. Tüm bunları yaparken haksız kazanç elde edeceği malları çok cüzi bir ücret olarak nitelendirilebilecek olan 'ikişer meteliğe' hamallara taşıtmaktadır. Anar toplumsal eleştiri bağlamında *Suskunlar* romanında tanzim etmiş olduğu bir cümle ile hem stokçuluğa hem de emek sömürüsüne son derece yüksek perdeden ve net ifadelerle eleştiride bulunmuştur. Bunları yapan tüccara da fiziksel bir özellik olan 'kamburluk' sıfatını yüklemiş ve bu özelliğinin 'günah yükü' sebebiyle ortaya çıktığını ifade etmiştir.

Türk okuyucusunun kamburluk üzerine farklı tecrübeleri olduğunun da belirtilmesinde fayda olacaktır. Öyle ki *Notre-Dame de Paris* adlı eser dahi Türkçeye *Notre-Dame'ın Kamburu* olarak tercüme edilmiştir. Çünkü Türk okuyucusu bir katedralin hikâyesinden ziyade sıra dışı bir görünüme sahip, 'öteki/farklı/garip' olarak kabul edilen çirkin, kambur, kör ve sağır birisinin hayatını okumayı tercih edecektir" (Şeker, 2018, s.305).

Suskunlar romanında Mısır Çarşısı'nda gezinmeyi sürdüren Davut, bu kez de başkaca bir tüccarla karşılaşmıştır. Görmüş olduğu tüccarlar ile ilgili ticari hayata dair yeni bir eleştirinin daha fitilini ateşler. "Efendi baba! Bey kardeş! Kurban! Cancağızım! Anam babam! İmanım! diye hitap ederek dükkânlarına çekip bozuk mal sokuşturmaya ant içmiş çığırtkanlardan geçilmiyordu" (Anar, 2020ç, s.63). Bozuk malları satmayı çığırtkan bir ifadeyle yapan esnafların insanları nasıl dolandırdığı da postmodern bir eserde zor görülecek bir açıklıkta ortaya konmaktadır. Kullanılan samimi ifadeler ve 'İmanım!' ifadesi son derece ilgi çekicidir. Anar'ın romanlarının pek çoğunda inancın kişisel çıkarlar için kullanılması meselesi bir diğer eleştiri unsuru olarak da karşımıza çıkmaktadır. Neticesinde inançlı bireylerin koşulsuz ve şartsız inançlarının temel mihenk taşı olan 'imanları' dünyevi menfaatler uğruna ortaya serilmekte ve yok sayılmaktadır. İnançlarının emrettiği kıstaslarla yaşaması gereken bu bireylerin dünyevi küçük çıkarlarına inançlarını alet etmeleri de eleştirilen bir diğer unsurdur.

Puslu Kıtalar Atlası 'nda dilenciliği ticari faaliyet haline getiren bir kişinin dilenme tarzı da yine eleştiriye tabi tutulmuştur. Dilencilerin belki de en bilindik sömürü türlerinden olan inanç sömürüsünün geçmişten günümüze ticari bir faaliyete dönüştürülmesi Anar'ın kurgu dünyasında da yerini bulmaktadır.

Namaz kılınırken hademeleri atlatıp camiye girecek ve namaz kılıp secde eden herkesin başını koyduğu yere -Alnını koyduğun her yer Kâbe olsun-Allah rızası için bir sadaka yazılı bu kâğıtlardan birini bırakacaktı. Adam secde ederken ister istemez bu kâğıdı okuyacak, o sırada dini duygulara gark olduğundan nasıl olsa gönlünden bir sadaka kopacaktı. İşte o zaman, cemaat dağıldığı esnada çırağıyla birlikte sadakaları kabul eden Utarid'e bir akçe olsun vermemezlik etmeyecekti (Anar, 2020f, s.113).

Romanda kurgulanan olayda yazar hem yozlaşan din algısı üzerine hem din sömürüsü üzerine hem de ticaret haline getirilen din sömürüsü üzerine eleştiride bulunmaktadır. İronik olarak anlatılan olayda roman kahramanı Allah ile kulun en yakın olduğu yer olarak ifade edilen secdede dahi yapılan sömürüyü göstermektedir. Toplumumuzda yaşanması muhtemel olan ve hatta yaşanan bir olay eleştirilmektedir. İnsanların din adı altında kandırılmaları, dini vecibelerin en önemlisi olan sadaka ve yardım mekanizması ile yapılan sömürüler ve daha nicesi toplumsal anlamda eleştirilmiştir.

Ticari hayata dair yapılan eleştiriler bir bütün olarak değerlendirildiğinde hem devlete hem de topluma yönelik eleştirileri içerdikleri sonucuna varılmaktadır. Düşünüldüğünde toplumu oluşturan tüm bireyler belirli açılardan ticaretin içerisinde yer almaktadır. Kimi zaman tacir olan bireyler kimi zaman da mal ve hizmeti alan kişilerdir. Kesin olan şudur ki, her birey bir yolla ticaret içerisinde vardır. Bu varlık, geçmişte olduğu gibi dünümüzde de aynı ehemmiyettir. Bu denli ehemmiyetli bir durumun sömürülmesi hayatın olağan akışışını ve dengesini sarsıcı etkiye sahiptir. İnsan ihtiyaçlarının belirli sınırlar içerisinde karşılanamaması ticaretin bozulması ile ortaya çıkmaktadır. Ortaya çıkan bu durum da yalnızca toplumsal bir sorun değildir. Denetim mekanizmasını doğru kurmayan devlet yapıları da bozulan ticari hayatın müsebbiplerindendir. Ulaşılabacak en kapsamlı yargıya geldiğimizde ise ticaret üzerine yapılan eleştirilerin hem devlet hem de toplum üzerine eleştiriler olduğu açıktır. Ticaret üzerine yapılan bu eleştiriler de son derece evrensel boyuttadır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

Sonuç, Tartışma ve Öneri

Sonuç

Türk edebiyatının son döneminde felsefeyi edebiyata dahil eden ve postmodern bir kurgu ile romanlar kaleme alan İhsan Oktay Anar'ın romanlarında, kudret ve iktidar hırsının gereksiz olduğu dünyanın sevgi ile yaşanılabilir bir yer haline dönüşeceği konuları ele alınmıştır. Ele alınan konulardan çok yazarın postmodern bir anlayışla romanlarını kaleme alması araştırmacılar açısından fazlaca ilgi çekici olmuştur.

Postmodern roman yapısı ile okur artık gerçeklik algısını yitirme eğilimine girmiştir. Romanlarda önemini yitiren zaman algısı, iç içe geçmiş ve anlamsızlaşmış mekanlar, metinlerde kullanılan montaj teknikleri, düşlere ve bilinçaltına yapılan yönelimler okurda büyük tesirler uyandırmıştır. Bireysel yönelimlerin ağırlık kazandığı bu anlayışta her yazar bir ekol hali almıştır. Kendi dünyasına yönelen yazarlar, kendi kurgu yöntemlerini ortaya çıkarmışlardır.

Postmodern yapısı ile kurgunun sınırlarını zorlayan İhsan Oktay Anar romanlarında kurgulanan mekanlar, zamanlar ve olaylar her ne kadar okurun gerçeklik algısını zorlasa da ele alınan konuların içerisinde devlete ve topluma yönelik eleştirilerin de olduğu tespit edilmiştir.

Romanların içerisinde pek çok masal ögesi, büyümlü gerçeklikler, olağanüstü unsurlar, abartılar olmasının yanında son derece ironik ve parodik bir üslubun olduğu da görülmüştür. Bununla beraber Anar romanlarında devlet ve toplum üzerine iltimas, yolsuzluk, rüşvet, devlet kurumlarındaki bozulma, yozlaşma ve bürokrasi, toplumun tek tipleştirilmesi, dinin yozlaştırılması, bilime değer verilmemesi, iktidar ve kudret hırsı ile batıl inanışlar gibi pek çok meselede eleştiriler olduğu yapılan çalışmada ortaya konmuştur.

Anar'ın romanlarında iltimas, yolsuzluk ve rüşvet üzerine çeşitli pek çok eleştiri dile getirilmiştir. Devlet aygıtının sağlıklı bir şekilde hizmet vermesi gereken bir yapısının olduğu romanlarda yapılan eleştirilerden çıkarılabilecek en genel yargıdır. Devletin, yapısı ya da yönetim anlayışı ne olursa olsun topluma hizmet verme noktasında en büyük tüzel yapı olduğu vurgulanmıştır. Devlet yapısını bozan en büyük sorunların iltimas, yolsuzluk ve rüşvet ile ortaya çıktığı belirtilmiştir. Liyakat sahibi olmayan yöneticilerin 'iltimas' gösterilerek çeşitli makam ve mevkilere getirilmesinin kamu gücüne verdiği zarar ortaya konmuştur. Bulunduğu

makamı işgal eden kişilerin bu görevlere layık kişiler olmaması neticesinde de rüşvet sarmalının ortaya çıktığı sonucuna varılmıştır.

Devlet yapısında meydana gelecek bir bozulmanın, hayatın her aşamasını etkileyen bir soruna sebebiyet vereceği açıktır. Devlet olarak ifade edilen aygıtın bireylerin hayatı üzerindeki etkisi de ortadadır. Devlet yapısındaki bozulmanın her bireyin ayrı ayrı kendi hayatında yaşayacağı sorunlara sebebiyet vereceği romanlarda yapılan eleştirilerde ortaya konmuştur.

Devlet aygıtı üzerine yapılan eleştirilerden sonra yine devlet yapısıyla ilgili olan ‘yönetenlerin toplum üzerindeki siyasal baskısı’ hakkında yapılan eleştiriler de romanların genelinde ele alınmıştır.

Devlet bilinen haliyle yaşayan bir varlıktır. Bu yönüyle de devletin bir yöneten mekanizması vardır. Devleti yöneten mekanizmaların temel amaçları devletin varlığını muhafaza etmektir. Devletin yapısı ne olursa olsun bu varlığını koruma çabaları, toplum nezdinde her zaman arzulanan sonuçları oluşturmamaktadır. Yani devlet aygıtını yöneten güç varlığını koruma noktasında çeşitli tedbirler almaktadır. Alınan bu tedbirler toplumu oluşturan bireyler tarafından her zaman olumlu karşılanmayabilir. Karşılanması da mümkün değildir. Oluşan bu durum da yönetenlerin toplum üzerinde siyasal baskısına sebep olmaktadır. Anar’ın romanlarında bu durum daha çok yazarlar ve sanatçılar vasıtasıyla örneklendirilmiştir. Yöneten egemen gücün istediği ölçüde edebiyat ve sanat üreten bireylerin elde ettikleri yüksek refah düzeyi eleştiriye tabi tutulur. Ancak devleti yöneten yapıyı eleştiren sanatçıların uğradıkları çeşitli siyasal baskılar romanlarda ayrıca konu edinmiş ve eleştirilmiştir.

Devlet kurumlarındaki yozlaşma ve bürokrasinin artması Anar’ın romanlarında eleştiriye tabi tuttuğu bir diğer önemli meseledir. Devlet yapısının canlı bir varlık olduğu düşünüldüğünde her aşamada dönemin şartlarına uygun bir yapıyla varlığını sürdürmesi gerektiği vurgulanmıştır. Kamu görevlilerinin kamu hizmeti vermekle yükümlü olduğu ancak pek çoğunun kendi çıkarlarına uygun davranarak kamu hizmetlerinden şahsi çıkar elde ettikleri ortaya konmuştur. Bürokratların devlet kaynaklarını kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaları da çeşitli örneklerle ifade edilerek eleştirilmiştir.

Toplumun çeşitli şekillerde tek tipleştirilmesi daha çok eğitim alanında eleştirilmiştir. Bilindiği üzere pek çok ideolojik yapının en sorunlu uygulamalarından olan tek tipleştirme eylemi, eğitim kanalıyla toplumlara empoze edilmektedir. Amaçlanan sonuç da yönetilmesi ve yönlendirilmesi kolay olan insan toplulukları oluşturmaktadır. Bilhassa eğitim kurumlarında aynı tip düşünen, aynı tip hayata bakan ve eşit algı seviyelerinde bireyler elde etme çabasının olması Anar romanlarında eleştirilmiştir. Ulaşılan neticede her bireyin biricik olduğu, her bireyin kendi özgün özellikleri ile kabul edilmesi gerektiği ifade edilmektedir.

Geçmiş zamanlardaki kölelik algısı ile sonrasında ortaya çıkan modern kölelik karşılaştırılmalı olarak romanlarda değerlendirildiği ve eleştirildiği görülmektedir. Geçmişte yer alan kölelik anlayışının bireyin kimliği noktasında daha az yıkıcı etki yaptığı ancak modern köleliğin bireyin her yönünü yok sayan bir hal aldığı ortaya konmuştur. Bu yönle de köleliğin her çeşidinin birer insanlık suçu olduğu bununla beraber insanın en değerli varlık olduğu çeşitli açılardan ortaya konmuştur.

Anar'ın kurgu dünyasında 'kadın' unsurunun çok fazla yer almadığı roman kahramanlarından da anlaşılmaktadır. Ancak bunun yanında kadının toplumdaki yerinin olması gereken ölçüde olmadığı romanlarda dile getirilmektedir. Kadının toplumsal hayatta seçilen değil seçen taraf olması gerektiği ifade edilmiştir.

Anar'ın romanlarında belki de en fazla eleştiriye tabi tutulan mesele dinin yozlaştırılmasıdır. Dini doğruların kişisel çıkarlar ve çeşitli sebeplerle dejenere edilmesi romanların neredeyse tamamında çeşitli şekillerle ortaya konmuştur. Öyle ki bilimsel gelişmelerin şeyhülislam fetvasına bağlanması, toplumdaki dini eğitimlerde kutsal kitaplardaki hükümlerin manasından çok okunuştaki telaffuzlarına ehemmiyet verilmesi, dini çıkarları için kullanan bireylerin 'parttaym dindarlığı', ibadetlerin manasından ve amacından çok şekline önem verilmesi, hırsızlığın ve arsızlığın sıradanlaştırılması, belirli zaman dilimlerinde dini vecibelere önem verilmesi ancak hayatın tamamına bu durumun yansımaması gibi pek çok mesele eleştiriye tabi tutulmuştur. Toplumun din algısındaki sorunlar ortaya konarak dini yozlaşmanın toplumu nasıl bir sona götüreceği ortaya konmuştur.

Romanların tamamında eğitimin önemi ve bilime değer verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Romanlarda mucitlerin yapmış olduğu icatların önemszenmemesi bilime değer verilmemesi bağlamında eleştirilmektedir. Devlet yapısının sunmuş olduğu eğitim imkanlarının sorunlu olduğu ortaya konmuştur. Devlet eliyle sunulan eğitim imkânlarının sorunlu olduğu ortaya konmuş bununla beraber kendi imkânlarıyla bilim üreten insanların yaşadığı sorunlar eleştirilmiştir.

Anar'ın romanlarında kahramanların temel amacı arzuladıkları sonsuz kudrete ulaşmaktır. Kahramanlar kimi zaman bir gemide, kimi zaman bir deniz altında ya da bir dilenci locasında temel amaçları kudret sahibi olmaktır. Ancak Anar, romanların sonucunda okura bu hırsların yersiz olduğunu gösterme yoluna gitmiştir. Hayatın geçici oluşu, insanların hırslarına yenik düşmemesi gerektiği vurgulanmıştır. Toplumsal duyarsızlaşmaların her alanda kendini gösterdiği, batıl inançların gerçek inançların önüne geçtiği, büyü ve hurafenin topluma verdiği zararlar, cimrilik, ticari hayattaki bozulmalar da Anar romanlarında eleştirilmiştir.

Okur üzerinde bu denli yoğun kurmacanın hissedilir bir şekilde etki uyandırmasının yanında, devlet ve toplum gibi eleştirilmesi en gerçekçi argümanlara dayanan unsurların da eleştiriye tabi tutulabilmesinin ne denli önemli olduğu ayrıca postmodern bir romanda devlet ve toplum üzerine eleştiri yapılabileceği bu çalışma ile ortaya konmuştur.

Tartışma

İhsan Oktay Anar romanları üzerine yapılan araştırmalar değerlendirildiğinde çoğunlukla; romanlarda postmodern unsurlar, dil özellikleri, tipler, tarihi kurgular, yeni tarihselci yaklaşım gibi meseleler üzerine şekillenmekte olduğu görülür. Çalışmada ise Anar'ın romanları toplumsal bir eleştiri mahiyetinde ele alınmıştır. Bu yolla da romanlarda devlet ve toplum üzerine yapılan eleştirilere odaklı bir araştırma amaçlanmıştır.

Anar'ın romanları üzerine toplumsal eleştiri bağlamında daha önce tez boyutunda herhangi bir araştırma yapılmamış olması, benzer araştırmalar ile karşılaştırılmasını olanaksız kılmıştır. Tez kapsamında herhangi bir araştırma olmasa da makale boyutunda belli başlı romanlara yönelik yapılan çalışmaların mevcut olduğu da ayrıca tespit edilmiştir. Ancak çalışmamızın bahse konu makale çalışmalarından kapsamlı olduğu da ele alınan roman sayısından anlaşılmaktadır. Çalışmanın devlet ve toplum üzerine eleştiriler bağlamında gerçekleştirilecek yeni çalışmalara ışık tutacağı değerlendirilmiştir.

Öneri

Türk romanı üzerine yapılan birtakım araştırmalar incelendiğinde dönemlerin, eserlerin ve yazarların belirli kalıplara konularak belli başlı ortak özelliklerle ifade edildiği görülmektedir. Oluşturulan bu kalıplar eserler üzerinde yalnızca tek taraftan bakılan ve kabullere dayanan temeller üzerine araştırmalar yapıldığını göstermektedir. Belli başlı dönemlerin temel özellikleri oluşturularak yazarlar bu özellikler çerçevesinde kabul görmektedir.

Dönemsel özelliklerin dışında bireysel özelliklerin olduğu dönemlerde de aynı şekilde yazara ait belli başlı kabul gören kalıplar ortaya konmaktadır. Çalışmaya konu romanların yazarı olan İhsan Oktay Anar hakkında gerçekleştirilen çalışmalar irdelendiğinde de benzer bir durum gözler önüne serilmektedir. Öyle ki yapılan çalışmaların büyük çoğunluğunun postmodernizm üzerine yapıldığı görülmektedir. Çünkü görülmektedir ki Anar; üslup, konu ve şekil olarak postmodern bir yapı ile romanlar kaleme almaktadır. Kabul gören bu gerçeğin araştırmaların neredeyse tamamına merkezi olarak esas teşkil etmesi yeterli olmayan bir yaklaşımdır.

Netice olarak Anar'ın romanları aracılığı ile toplum ve devlet üzerine söylediği ve bununla beraber eleştirdiği pek çok mesele vardır. Dolayısı ile bu tarz çalışmaların kapsamının ve sayısının artırılmasının Türk romanının gücünün, kalıpsızlığının, özgünlüğünün ve özgürlüğünün en iyi şekliyle anlaşılmasına fayda sunacağı ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda İhsan Oktay Anar romanları, devlet ve toplum eleştirisi dışında kalan pek çok eleştirel konu yönünden de benzeri bir çalışma ve yöntem ile ele alınıp incelenebilir.

KAYNAKÇA

- Adler, A. (2018). *İnsanı tanıma sanatı. (Çev. Kamuran Şipal)*. İstanbul: Say Yayınları.
- Alıcı, L. (2004). Klasik Türk edebiyatında sosyal tenkit örnekleri olarak yuf redifli şiirler. *İlmi Araştırmalar*, 17, 35-48.
- Althusser, L. (2000). *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları (Çev. Y. Alp – M. Özışık)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Anar, İ.O. (2020a). *Kitab-ül hiyel*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Anar, İ.O. (2020b). *Galiz kahraman*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Anar, İ.O. (2020c). *Amat*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Anar, İ.O. (2020ç). *Suskunlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Anar, İ.O. (2020d). *Efrâsiyâb'ın hikâyeleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Anar, İ.O. (2020e). *Yedinci gün*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Anar, İ.O. (2020f). *Puslu kıtalar atlası*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Anar, İ.O. (2022). *Tiamat*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Akça, G. (2016). Osmanlı eğitim siteminde iki sorun alanı: iltimas ve rüşvet. *VIII. Uluslararası Eğitim Araştırmaları Kongresi-Çanakkale*.
- Akyüz, Y. (2016). Siyasetnâmelerde devlet başkanı-devlet-halk/teba ilişkisinde metaforik kullanımlar. *Mütefekkir*, 3(5), 85-99.
- Aşkaroğlu, V. (2020). Postmodern roman ve yeni dünya tasarımı. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, Yaz/46.
- Aydemir, M., & Tunçtan, B. İhsan Oktay Anar'ın tiamat adlı romanında postmodern özellikler. *Edebi Eleştiri Dergisi*, 6(2).
- Aytaç, G. (1999). *Genel edebiyat bilimi*, İstanbul: Papirüs Yayınları.
- Başgil, A. (1946). Devlet nedir?: realist bir tarif denemesi. *Journal of Istanbul University Law Faculty*, 12.
- Budak, A. (2008). *Batılılaşma ve Türk Edebiyatı*. İstanbul: Bilgi Kültür Sanat Yayınları.
- Büyük, C. (2003). Devlet ve toplumsal rolü. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 3(1), 101-112.
- Çağrı, M. (1993). Cimrilik. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (C.8, s. 4-5). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Çetin, H. (2001). Devlet, ideoloji ve eğitim. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(2).
- Çınar, S. (2020). *Ulus-Devletten Küreselleşmeye Devletin Otoriterleşmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla, Türkiye.

- Çiftçi, A., & Yılmaz, N. (2013). İbn Haldun'un siyaset teorisi ve siyasal sistem sınıflandırması. *Turkish Studies Dergisi*, 8/7, S. 83-93.
- Çoban, E. (1999). Bir siyasal yozlaşma türü olarak rüşvet ve ekonomik etkileri. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 13, S. 173-195.
- Çüçen, K. (2013). Batı aydınlanmasının düşünsel kökenleri ve eleştirisi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25-34.
- Develioğlu, F. (1978). *Osmanlıca-Türkçe lügat*. Ankara: Doğu Matbaası.
- Düvenci, S. (2018). Devletin köken teorileri açısından devleti doğuran etmenler: çeşitli uygarlıklar ve topluluklar üzerinden bir değerlendirme. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 1(2), 66-93.
- Ecevit, Y. (2018). *Türk romanında postmodernist açılımlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ecevit, Y. (1995). Dünden bugüne Türk edebiyat eleştirisi. *Varlık Dergisi*, Mart 1995, Sayı 1050.
- Emre, İ. (2006). *Postmodernizm ve edebiyat*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Eren, H. (1988). *Türkçe sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergin, M. (2005). *Orhun abideleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Eroğlu, C. (1990). *Devlet nedir?*. Ankara: İmge Kitabevi
- Eroğlu, E. (2018). Orhun abideleri'ne göre adil hükümdarın vasıfları. *Electronic Turkish Studies*, 13(1).
- Forster, E.M. (2014). *Roman sanatı (Çev. Ünal Aytür)*. İstanbul: Milenyum Yayınları.
- George O. (2016). 1984. İstanbul: Can Yayınları.
- Gözler, K. (2020). *Devletin genel teorisi*. Bursa: Ekin Basım Yayım Dağıtım.
- Güler, A. F. (2018). İhsan Oktay Anar'ın galiz kahraman adlı romanında sosyal eleştiri. *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları, Temmuz-Aralık*, S. 20, 96-109.
- Güler, M. A. (2015). Modern kölelik ve modern köleliğin görünüşleri. *İş ve Hayat Dergisi*, S.23-46.
- Gündüz, O. (2012). *İhsan Oktay Anar'ın kurgu dünyası*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Gündüz, O. (2016). Çağdaş Türk romanının sorunları ve romanda yeni açılımlar. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 5(2).
- Görüşük, L. (2015). Doğu ve batı medeniyetlerinin devlet ve siyaset söylemleri. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 11(43), 73-96.
- Lukacs, G. (2019). *Roman Kuramı (Çev. Cem Soydemir)*. İstanbul: Metis Yayınları.
- İbn Manzur (1999). *Lisanü'l Arab*. Beyrut: Daru Sadr Yayınları.
- İnalçık, H. (1996). Filori. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (C.13, s. 106-107). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

- Kaplan, K., & Gülerer, S. (2018). İhsan Oktay Anar'ın galiz kahraman adlı romanı üzerine bir inceleme. *Türk Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, (13), 241.
- Karlıdağ, E. (2012). İhsan Oktay Anar'ın romanlarında metinlerarası ilişkiler. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (17).
- Koçakoğlu, A. (2010). *Yerli bir postmodern İhsan Oktay Anar*. Konya: Palet Yayınları.
- Marshall, G. (2005). *Sosyoloji Sözlüğü* (Çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Meriç, C. (2017). *Kırk Ambar C I*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Moran, B. (2004). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oğuz, K. (27.08.2012). Edebiyatın ihsân-ı kâmil'i. <https://www.haberturk.com/yazarlar/kursad-oguz-2027/771280-edebiyatin-ihsan-i-kamili-adresinden-edinilmistir>.
- Önertoy, O. (2011). Halide Edip Adıvar'ın romanlarında toplumsal eleştiri. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 18-1, 37-46.
- Örgen, E. (2008). Amat'ta yapı ve simgeler. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Cilt 11 Sayı.
- Özgün, E. (2021). *İhsan Oktay Anar'ın romanlarına yeni tarihselci bir yaklaşım* (Yayınlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
- Platon. (2018). *Devlet*. (Çev. Sabahattin Eyüboğlu & M. Ali Cimboz). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Platon. (2019). *Yasalar*. (Çev. C. Şentuna, S. Babür). Ankara: Pharmakon Yayınevi.
- Ruhi, M. E. (2005). Platon'un Devletin Kökenine İlişkin Görüşü ve Yansımaları. *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 9(1-2), 241-278.
- Sakallı, F. (2011). Tutunamayanların hikâyeleri 'korkuyu beklerken'. *Turkish Studies (Elektronik)*, 6(1), 1713-1725.
- Şeker, B. (2018). Notre-dame de paris romanında engelli ve öteki algısı: quasimodo örneği. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (22), 303-315.
- Şenderin, Z. (2000). Sabahattin Ali'nin hikayelerinde toplumsal eleştiri. *Hece Dergisi, Türk Öykücülüğü Öze l Sayısı*, 4(46-47), 198.
- Tanpınar, A. H. (1996). *Yaşadığım gibi*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tanyu, H. (1992). Büyü. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (C.6, s.501). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Teker García, A. (2010). *Latin amerika edebiyatı'nda büyü lü gerçekçilik*. Ankara: Ürün Yayınları.
- Timur, K. (2009). Tanzimat Dönemi Türk Romanında Din Duygusu ve İnançlar. *Turkish Studies*. 4, s. 2089-2125.
- Timur, K. (2017). Kural Tanımayan Bir İdeoloji: Postmodernizm, *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]*, Gelenek ve Postmodernizm Özel Sayısı, Yıl 3, Sayı 7, s. 1- 9.
- Tural, Ş. (2006). Türk edebiyatında eleştiri: cumhuriyet devri. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, (8), 259-310.

- Türk Dil Kurumu (1988). Kölelik. İçinde *Türkçe Sözlük* (8. Baskı, 2. Cilt, s.1388).
- Türk Dil Kurumu (1988). Toplum. İçinde *Türkçe Sözlük* (8. Baskı, 2. Cilt, s.1388).
- Yakçın, A. (2002). *Siyasal ve sosyal değişimler açısından cumhuriyet dönemi Türk romanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yaran, R. (1992). Bid'at, *İslâm ansiklopedisi* (C. 6, s.129-131). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yavuz, Y.V. (1996). Fitre. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (C.13, s. 4-5). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yel, A. M. (1998). Hurafe, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (C.18, s.382-384). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yıldız, M. (2010). İbn Haldun'un tarihselci devlet kuramı. *Flsf Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (10), 25-55.
- Yılmaz, Z. (2005). Platon'un tiranlık eleştirisi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 141-148.
- Yurdakul, A. & Alperen, A. (2019). Nazi Almanyası'nda çocuk kitaplarının propaganda aracı olarak kullanılmasına dair bir örnek: der giftpilz (zehirli mantar). *Alman Dili Ve Kültürü Araştırmaları Dergisi*, C:1, Sayı:2, s.15-34
- Yusoğlu, N. Reşat Nuri Güntekin'in romanlarında savaş teması. *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, (30), 361-375.
- Yüceer, M. (2021). Kutsal kabul edilen zamanlarda paylaşılan bilgilerin güvenilirliği/dinin medyatikleşmesi (üç aylar özelinde). *ATEBE Dergisi*, Aralık 2021, s.103-119.
- Wellek, R., & Warren A. (2019). *Edebiyat teorisi* (Çev. Ö. Faruk Huyugüzel). İstanbul: Dergah Yayınları.

ÖZ GEÇMİŞ

Lisans eğitimini Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde 2011 yılında tamamladı. Halen kamu personeli olarak görev yapmaktadır. Evli ve bir çocuk babasıdır.

